

**КВНЗ «ВІННИЦЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ»
Кафедра управління та адміністрування
Відділ методики викладання української мови та літератури,
мов національних меншин і зарубіжної літератури**

**Розвиток професійної компетентності
вчителя української мови та літератури
в системі післядипломної освіти
Методичний посібник**

**НІКО
Суми, 2017**

УДК 378.011.3:005.336.2

ББК 74.4

К 56

**Методичний посібник схвалено рішенням науково-методичної ради
КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти»
(Протокол № 2 від 19 травня 2017 р.)**

ISBN 978-966-97329-6-5

Коваленко Л.В. Розвиток професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти. Методичний посібник. / Л.В. Коваленко – Суми: Ніко, 2017. – 116 с.

Рецензенти:

Василенко Н. В., професор кафедри управління та адміністрування Вінницької академії неперервної освіти, доктор педагогічних наук, професор.

Пойда С. А., викладач кафедри управління та адміністрування Вінницької академії неперервної освіти, кандидат педагогічних наук.

Методичний посібник містить теоретичний та методичний матеріал щодо розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної освіти. Розкрито сутність процесу розвитку професійної компетентності, особливості його змісту, структури, напрями, форми та методи організації, умови досягнення результативності. Визначено проблеми управління процесом розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури, вказано шляхи їх розв'язання.

Розроблено методичні рекомендації щодо розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти на основі аналізу результатів експериментального етапу дослідження.

У посібнику використано досвід роботи методистів, адміністраторів, учителів навчальних закладів відділів (департаментів) освіти райдержадміністрацій та міських рад Вінницької області. За підсумками анкетування та опитування вчителів визначено: пріоритетні напрямки організації та управління процесом розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури (О. В. Токар, Г. М. Продан); проблеми методичних об'єднань вчителів української мови та літератури, головні завдання оптимізації методичної роботи (Л. В. Гвардіян, С. В. Шеремет); зміст, завдання та етапи роботи членів творчих груп учителів-філологів області (Т. Ф. Смутна, О. А. Цубова).

ISBN 978-966-97329-6-5

© Коваленко Л.В., 2017

© Вид-во Суми, Ніко, 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ	10
1.1. Завдання та особливості організації процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти.....	10
1.2. Напрями, підходи, умови результативності процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури	22
1.3. Розвиток професійної компетентності та практична діяльність вчителя української мови та літератури.....	35
РОЗДІЛ II. УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ	51
2.1. Структура процесу управління розвитком професійної компетентності вчителів української мови та літератури.....	51
2.2. Засоби педагогічного стимулювання вчителів до розвитку професійної компетентності.....	54
2.3. Моніторинг результативності розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури	58
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ	79

Додаток А. Діагностична карта педагогічного оцінювання (самооцінювання) рівня готовності вчителя УМЛ до розвитку професійної компетентності	79
Додаток Б Анкета визначення рівня професійної компетентності вчителя української мови та літератури.....	81
Додаток В Анкета-мотиватор розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури.....	87
Додаток Д Анкета діагностики основних проблем професійної діяльності вчителя української мови та літератури для врахування їх в процесі розвитку професійної компетентності в курсовий та міжкурсовий періоди навчання.....	88
Додаток Е Лист-опитувальник щодо визначення рівня уроку та професійної компетентності вчителя.....	89
Додаток Є Анкета моніторингу процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури.....	92
Додаток Ж Навчальна програма спецкурсу «Компетентнісний підхід вчителя до викладання української мови та літератури».....	93
Додаток К Рівневі завдання для розвитку філологічної та методичної компетенцій вчителя української мови та літератури	111
Додаток Л Тест для визначення рівня розвитку методичної компетенції вчителя української мови та літератури.....	112
Додаток М Рекомендована література для розвитку методичної компетенції вчителя української мови та літератури.....	114

ПЕРЕДМОВА

Проблема розвитку людини стає пріоритетною в умовах сучасної світової соціокультурної, економічної, політичної ситуацій. Розвиток професійної компетентності вчителя української мови та літератури, приведення рівня його педагогічної діяльності у відповідність до вимог суспільства – одне з основних завдань реформування традиційної системи освіти в Україні, яка, базуючись на вимогах Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Національної доктрини розвитку освіти, розбудовується в напрямку пошуку технологій розкриття резервів творчого потенціалу вчителів, їх успішній професійній реалізації у творчій діяльності. Зокрема у Законі України «Про освіту» зазначається: «Педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру». У Національній доктрині розвитку освіти акцентується увага на тому, що «підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників, їх професійне самовдосконалення – важлива умова модернізації освіти».

Сучасному вчителеві необхідні гнучкість і нестандартність мислення, вміння адаптуватися до швидких змін життя, здатність творчо підходити до організації навчально-виховного процесу та досягати високих результатів праці, а це можливо лише за умови досягнення високого рівня професійної компетентності, наявності розвинених професійних та особистісних здібностей. Ця проблема зафіксована у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), де наголошується, що один з головних шляхів реформування освіти полягає в необхідності «підготовки нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їх професійного та загальнокультурного рівня» [1].

Досконале знання державної мови, постійна турбота про піднесення її престижу й функціонування в усіх сферах суспільного життя – одне з головних завдань мовної освіти на сучасному етапі розвитку України. Так, у Концепції Нової української школи (2016) [2] визначено 10 ключових компетентностей, першою з яких зазначена компетенція: «спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовою». Це, по-перше, вміння усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів),

по-друге, здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ – у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час, по-третє, усвідомлення ролі ефективного спілкування для успішної професійної діяльності.

Осмислення вимог суспільства та держави до сучасних вчителів української мови та літератури, пов'язаних із розвитком науки, техніки, технологій, гуманістичними змінами у суспільстві, компетентнісним та особистісно зорієнтованим підходами до навчального процесу вказує на **актуальність дослідження зазначеної проблеми** та визначає одним із важливих завдань післядипломної освіти й методичних служб розвиток професійної компетентності вчителя української мови та літератури, стимулювання його самоосвіти та саморозвитку і надання своєчасної методичної допомоги. Основним видом підвищення рівня професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти є професійне вдосконалення шляхом цілеспрямованої освітньої діяльності в курсовий (атестаційний) та міжкурсний (міжатаестаційний) періоди навчання.

Проблема розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної освіти набуває особливої гостроти та актуальності ще й у зв'язку із зростанням значення української мови та літератури в житті, навчанні, діяльності людей, оскільки мова – не лише основний засіб спілкування, збереження і передачі знань, але й засіб вираження особистості в суспільному житті та професійній діяльності. Навчальні предмети «Українська мова» та «Українська література» належать до інваріантної частини профільних дисциплін державного та шкільного компонентів змісту освіти, які, як основний засіб навчання і виховання підростаючого покоління, забезпечують соціально необхідний для кожної людини обсяг і рівень знань, умінь і навичок, від яких залежать навчальні можливості учнів у вивченні інших шкільних предметів.

Учитель рідної мови та літератури, завжди був і залишається носієм загальнолюдських цінностей, високої культури, національно-патріотичної свідомості, самоідентифікації, глибоких філологічних знань, людського ідеалу. Відтак, знання української мови є тим фундаментом, на якому ґрунтується не лише весь навчальний процес у школі, а й здійснюється виховання гідного національно свідомого

громадянина своєї держави. Тому розгляд освітніх тенденцій, сучасних вимог до вчителя української мови та літератури дає можливість визначати серед головних рис глибокий професіоналізм, широку ерудицію, високу культуру і моральність, національну свідомість, відданість Україні та її народові. Це актуалізує увагу на проблемі розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури як спеціалістів профільних шкільних предметів, ядром яких мають бути питання національної політики держави у галузі гуманітарної освіти, шляхи та засоби її реалізації, основні ідеї, принципи, закономірності, технології, а також перспективний педагогічний досвід. Тому потребує конкретизації коло фундаментальних знань, необхідних для підвищення кваліфікації вчителів української мови та літератури в системі післядипломної освіти.

Однак, вивчення стану розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури у закладах післядипломної освіти, показало, що в сучасних умовах спостерігається розрив між новими завданнями, які стоять перед педагогічними працівниками, і якістю їхньої професійної діяльності. Практика доводить, що, незважаючи на ґрунтовну теоретичну підготовку у вищих навчальних закладах, сучасні вчителі української мови та літератури у своїй практичній діяльності здебільшого не готові до розв'язання проблем, визначених новими нормативно-правовими документами, перебувають удосконалення комунікативна та мовно-літературна компетенції, вміння орієнтуватися в постійно зростаючому інформаційному потоці, здатність до самовдосконалення протягом життя. Відтак, виникає потреба в результативній організації та управлінні процесом розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної освіти в курсовий (атестаційний) та міжкурсний (міжатестаційний) періоди навчання на основі компетентнісного підходу. Компетентнісна парадигма в освіті – це виклик, потреба та, водночас, проблема сучасності.

Результативний процес розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури можливий лише в системі фундаментальної післядипломної освіти. Найважливішою проблемою побудови цілісної системи післядипломної освіти на сучасному етапі є розвиток професійної компетентності педагогів. Актуальність означеної

проблеми пояснюється необхідністю розв'язання суперечностей між традиційною консервативністю системи підвищення кваліфікації вчителів і необхідністю постійної модернізації знань, умінь, реальним рівнем професійної компетентності вчителя, його здатності вирішувати освітні завдання.

Теоретичне дослідження означеної проблеми на вітчизняному та світовому рівнях, а також досвід практичної діяльності дають можливість констатувати, що сучасна післядипломна освіта в Україні потребує глибоких системних змін, зокрема:

- 1) акцентування уваги керівників органів державного управління і місцевого самоврядування на ролі післядипломної освіти в модернізації системи освіти в Україні;
- 2) унормування положень «Про післядипломну освіту» в «Законі України про освіту» та «Законі України про вищу освіту»;
- 3) перегляд сутності, мети і завдань післядипломної освіти як координатора розвитку професійної компетентності педагога в різних секторах освіти;
- 4) оновлення навчальних планів, програм курсів підвищення кваліфікації педагогів та їх спеціалізація в контексті сучасних вимог до розвитку освітніх систем;
- 5) запровадження компетентнісного підходу як методології розвитку професійної компетентності та підвищення кваліфікації педагогів;
- 6) запровадження нової схеми та алгоритму розвитку професійної компетентності вчителя в процесі підвищення кваліфікації в системі післядипломної освіти;
- 7) посилення уваги до індивідуалізації процесу підвищення кваліфікації;
- 8) розвиток дистанційної післядипломної освіти;
- 9) систематичне проведення наукових досліджень з метою виявлення запитів педагогічних працівників щодо підвищення кваліфікації та бажаного змісту навчальних дисциплін;
- 10) підвищення компетентності та посилення відповідальності посадових осіб, які займаються питаннями підвищення кваліфікації;
- 11) введення залікової книжки слухача курсів підвищення кваліфікації як документа для фіксації результатів навчання, тривалості та періодичності підвищення ним кваліфікації.

Вирішення цих завдань потребує зміни пріоритетів у сфері освіти, теоретичної і методичної підготовки кадрів до реалізації компетентнісного підходу в закладах системи післядипломної освіти.

Зважаючи на актуальність та недостатній стан вирішення проблеми розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури, **основна мета створення даного посібника** полягає в знаходженні практичних оптимальних шляхів реалізації розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в процесі підвищення їх кваліфікації в системі післядипломної освіти, визначенні педагогічних умов та виробленні методичних рекомендацій щодо організації цього процесу.

Об'єктом дослідження є післядипломна освіта вчителів української мови та літератури.

Предмет дослідження: педагогічні умови розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної освіти.

Завдання дослідження: 1) з'ясування стану розробленості проблеми у педагогічній теорії й освітній практиці; 2) презентація результатів практичного застосування структурно-функціональної моделі розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури; 3) визначення педагогічних умов розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в процесі підвищення кваліфікації в системі післядипломної освіти, враховуючи особливості їх навчальної діяльності; 4) надання методичних рекомендацій щодо організації процесу розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної освіти.

Матеріали та результати дослідження можуть знайти застосування в системі післядипломної освіти для здійснення педагогічного супроводу процесу розвитку професійної компетентності учителів української мови та літератури, в процесі розроблення навчально-методичного забезпечення (навчальних програм, підручників, посібників).

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1.1. Завдання та особливості організації процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної педагогічної освіти

В сучасному освітньому процесі набувають великого значення такі чинники: особистісні якості педагога; професійна інноваційна компетентність вчителя; корпоративна культура; взаємодія з соціумом. Модель сучасного вчителя української мови та літератури передбачає готовність до застосування нових освітянських ідей, здатність навчатися протягом життя, бути у постійному творчому пошуку.

Результати досліджень проблем розвитку професійної педагогічної компетентності відображено у працях багатьох вчених (С. Сисоєва [3], Н. Баловсяк [4], О. Касаткіна [5], О. Кривошеєва [6], В. Назаренко [7], І. Букреєва [8], О. Овчарук [9], Ю. Пінчук [10], Л. Собко [11], Г. Селевко [12], А. Хуторський [13], А. Шишко [14] та ін).

Протягом останнього десятиліття з'явилася низка праць, які стосуються шляхів формування та розвитку фахових компетенцій вчителя української мови та літератури: **філологічної** – Лін Грейс (сутність філологічної компетентності) [15]; **лінгвістичної** – С. Корнієнко (сутність і основні характеристики лінгвістичної компетентності) [16]; **мовленнєвої та комунікативної** – О. Колодич (сучасні підходи до вивчення мовленнєвої діяльності: спілкування, вербальна комунікація, мовлення) [17, с. 56], М. Пентилюк (мовленнєва діяльність як система мовленнєвих дій) [18, с. 22], Л. Скуратівський («мовленнєвий розвиток» як основа комунікативної компетентності, методика навчання української мови) [19, с. 3], Д. Хаймс (питання змісту і структури комунікативної компетенції) [20]; **соціокультурної** – Л. Марецька (розвиток соціокультурної компетентності вчителів української мови та літератури в системі ППО) [21]; **лінгвоестетичної** – С. Єрмоленко (поєднання комунікативно-суспільної та індивідуально-психічної сфер діяльності) [22, с. 22, 9]; **культурознавчої та**

етнолінгвоестетичної – О. Семеног (етнолінгводидактична культура вчителя-словесника) [23, с. 12]; **дискурсивної** – О. Кучерява (формування дискурсивної компетенції студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів (ВНЗ) [24]; **інформаційно-комунікаційної** – А. Лановенко (інформаційно-комунікаційна компетентність вчителя-філолога) [25] та ін.

Моделюванню процесу розвитку професійної компетентності педагогів, зокрема вчителів української мови та літератури, присвятили свої праці вітчизняні та зарубіжні вчені: Д. Айстраханов [26], О. Ануфрієва [27], В. Базелюк [28], Є. Бачинська [29], Л. Ващенко [30], Г. Єльнікова [31,32], Ю. Картава [33], І. Клак [34], Є. Лодатко [35], В. Маслов [36], Л. Марецька [37], К. Савченко [38] та ін.

Проте структура, зміст, умови та проблеми організації процесу розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури висвітлені недостатньо.

Сучасна система післядипломної освіти виконує ряд **функцій**, спрямованих на реалізацію основних педагогічних завдань щодо організації оптимального та результативного розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури:

- *мотиваційно-проектувальна функція* передбачає формування установки на навчально-пізнавальну діяльність, орієнтовану на розвиток професійної компетентності вчителя української мови та літератури в процесі підвищення кваліфікації; допомогу у виявленні потреб і мотиваційних підстав, надання необхідних рекомендацій;

- *функція конструювання процесу розвитку професійної компетентності* включає в себе прогнозування результатів власних дій, визначення їх послідовності в процесі розвитку професійної компетентності, побудова стратегії і тактики освітньої діяльності;

- *інформаційно-навчальна функція* – це здійснення інформаційного забезпечення процесу розвитку компонентів професійної компетентності вчителя української мови та літератури, сприяння осмисленню й сприйняттю теоретичного змісту курсів підвищення кваліфікації, освітніх програм спецкурсів; управління інформаційно-педагогічною взаємодією суб'єктів освітнього процесу в загальному інформаційному середовищі та використання ресурсів інформаційного

середовища закладу післядипломної освіти для виконання творчих проєктів, практичних робіт з української мови та літератури;

- *консультаційно-підтримуюча функція* передбачає консультування вчителів української мови та літератури з питань розвитку та саморозвитку професійної компетентності, надання їм допомоги та індивідуальної підтримки;

- *рефлексивно-аналітична функція* – це збір та обробка інформації в процесі розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури та внесення корективів у роботу.

Завдання процесу розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури, підвищення їх наукового та загальнокультурного рівня в умовах післядипломної освіти вирішуються через організацію системи методичних заходів, спрямованих на створення умов для розвитку творчої особистості вчителя нового покоління: організацію його творчої діяльності та самореалізації; конкретизацію, оновлення змісту і форм роботи, планування освітнього процесу на основі впровадження в практику діяльності та скоординованості сучасних педагогічних технологій, методик; усіх форм та прийомів; аналіз, корекцію та вдосконалення системи роботи.

Завдяки моніторингу педагогічної діяльності вчителя методичною службою відбувається накопичення інформації про індивідуальний та загальний рівень розвитку професійної компетентності педагогів району та області, а також про рівень надання якісних освітніх послуг, організацію самоосвітньої діяльності. Таким чином, у методиста, викладача системи післядипломної освіти та у кожного вчителя української мови та літератури з'являється можливість прогнозувати та моделювати процес розвитку професійної компетентності та особистісний розвиток, забезпечуючи результативне безперервне професійне зростання.

За результатами проведених досліджень **визначено ряд компетенцій вчителя української мови та літератури, які потребують розвитку та вдосконалення в системі післядипломної освіти:**

1) мотиваційно-особистісні компетенції, які стосуються зацікавлення, бажання, прагнення вчителя до професійного розвитку та удосконалення протягом усього життя; усвідомлення важливості завдань

української мови, літератури в сучасному суспільстві, місце цих навчальних предметів у системі знань і цінностей учнів.

2) ключові та загальнопедагогічні компетенції, які є універсальними для фахівців різних спеціальностей, стосуються основних напрямів і перспектив розвитку освіти і педагогічної науки, що визначаються суспільством на загальнодержавному рівні.

3) спеціально-предметні компетенції, які для вчителів української мови та літератури стосуються теорії та методики гуманітарної освіти, змісту філологічних дисциплін, необхідних для забезпечення результативної педагогічної діяльності.

4) культурологічні українознавчі компетенції, які для вчителів української мови та літератури дають можливість через етнокультуру, етнопедагогіку, етнопсихологію, етнолінгводидактику відтворювати світогляд українського народу, особливості його історії, культури, характеру, глибше усвідомлювати україномовну ідентичність в зіставленні з національномовною картиною світу інших народів.

5) аналітично-прогностичні компетенції, які стосуються здатності вчителя української мови та літератури до моніторингу навчальної діяльності, аналітичності, вміння будувати стратегію, тактику саморозвитку, визначати траєкторію та перспективи подальшої роботи.

Узагальнення поглядів на сутність професійної компетентності фахівця дає можливість визначити **професійну компетентність вчителя української мови та літератури** як сукупність загальнопрофесійних та особистісних ресурсів, необхідних для виконання посадових обов'язків відповідно до чинних освітніх стандартів гуманітарної галузі, посадових і суспільних вимог на належному рівні.

В основу процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури покладено ідею розвитку особистості фахівця, яка має необхідні знання з філології, педагогіки, психології, методики, належний рівень професіоналізму, високі моральні якості, уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, успішно застосовувати знання практично та брати на себе відповідальність за певну діяльність.

Відтак, професійно компетентним є вчитель української мови та літератури, який володіє достатніми теоретичними знаннями в галузі філології, має належний рівень знань, умінь і навичок з методики

здійснення філологічної професійної діяльності в поєднанні з мотиваційною складовою, необхідними психологічними особистісними якостями, емоційно-ціннісними орієнтирами та національними переконаннями, інтелектуально розвинений та всебічно обізнаний в сучасних інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологіях навчання та виховання.

Процес розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури сприймаємо як цілеспрямований процес і, водночас, результат розвитку загальних педагогічних та психологічних, спеціальних філологічних та лінгвістичних знань, удосконалення методичних, лінгводидактичних умінь, професійно важливих якостей особистості, поглиблення знань про національно-культурні та морально-етичні цінності, педагогічний ідеал, розвиток мотивації до професійного вдосконалення протягом усього життя. Організація такого процесу в системі післядипломної освіти зумовлює пошук дидактичних можливостей реалізації окреслених завдань.

Результатом процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти має бути позитивна динаміка фахової компетентності, яка виражається в підвищенні рівня психолого-педагогічних, методологічних, філологічних знань, умінь, навичок, особистісного саморозвитку, творчої діяльності, емоційно-ціннісних відносин, мотиваційно-ціннісної світоглядної спрямованості.

Сутність процесу розвитку професійної компетентності полягає у тому, що вчитель актуалізує, поглиблює, розвиває свої знання та вміння під час занять на курсах підвищення кваліфікації та в міжкурсовий період, опрацьовує різноманітні літературні джерела, досліджує, експериментує, застосовує нові знання в професійній діяльності, розвитку особистості та власній життєдіяльності.

Основні аспекти вибору змісту і форм розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури продиктовані сучасними освітніми та суспільними вимогами: опрацювання законодавчих та нормативно-правових документів з питань освіти; вивчення, опрацювання нових наукових ідей філології, лінгвістики, пошук шляхів вирішення найактуальніших педагогічних проблем; вивчення перспективного педагогічного досвіду; робота над

індивідуальною психолого-педагогічною, фаховою проблемою, докурсовим, курсовим та післякурсним завданням.

Зміст процесу розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури передбачає:

- систематичне вивчення політичної, психолого-педагогічної, наукової філологічної та лінгвістичної літератури;
- безпосередню участь у роботі шкільних, міжшкільних та районних методичних об'єднань, семінарів, конференцій, педагогічних читань;
- пошук шляхів вирішення проблем, пов'язаних з удосконаленням навчально-виховної роботи;
- проведення експериментальних досліджень в галузі філології;
- підготовку доповідей, виступів по радіо, телебаченню, проведення вебінарів, огляд і реферування педагогічних та методичних журналів, збірників та інше;
- авторську видавничу діяльність.

Процес організації розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти складається з **4 -ох етапів**: 1) усвідомлення вчителем необхідності професійного розвитку та вдосконалення; 2) планування та вироблення індивідуальної для кожного педагога стратегії розвитку професійної компетентності; 3) безпосередня практична діяльність з реалізації поставлених завдань, спрямованих на розвиток професійної компетентності вчителя; 4) аналіз та корекція діяльності вчителя щодо розвитку професійної компетентності методистом та самим учителем.

Основними чинниками розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти є систематичність, послідовність та диференціація цього процесу протягом курсового та міжкурсного періодів навчання, безперервний характер роботи, постійне ускладнення змісту і форми підвищення кваліфікації слухачів курсів та організація їх самоосвіти.

Враховуючи специфіку неперервної освіти дорослих в системі післядипломної освіти, організація процесу розвитку професійної компетентності вчителя традиційно здійснюється за дотримання таких **основних принципів**: андрагогічність (освіта дорослих), неперервність (освіта протягом всього життя), зв'язку теорії з практикою (практичні вміння на основі теоретичних знань), принцип мобільності

(відповідність змісту самоосвіти рівню професійної компетентності); інтегративність (інтеграція компетенцій), технологічність (інноваційні освітні технології), активність та інтерактивність (діяльнісна, діалогічна основа навчання), індивідуалізація (побудова індивідуальної освітньої траєкторії), принцип самоорганізації (здатність особистості раціонально організувати свою діяльність); принцип цілісності (системність самоосвітньої діяльності); рефлексивність (оцінювання, самооцінювання, висновки), системності та послідовності (логічний змістовий зв'язок); принцип самореалізації (впровадження у життя своїх внутрішніх можливостей та здібностей); аналітичності (моніторинг та коректування).

Беручи до уваги, що принцип безперервності процесу розвитку професійної компетентності виявляється у трьох напрямках: розвиток теоретичних знань та вмінь за фахом, практичне удосконалення методів навчання, вивчення результатів свого психологічного впливу на учнів, принцип безперервності процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури виявляється також у **трьох напрямках**: розвиток психолого-педагогічних, теоретичних та методичних знань та вмінь з української мови та літератури; практичне удосконалення методів навчання й виховання учнів на уроках словесності; аналіз та корекція результатів професійної діяльності вчителя.

Досвід роботи дає можливість стверджувати, що з **метою підвищення результативності процесу розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної освіти** доцільним є **врахування таких факторів**:

1) взаємообумовленість мети, суті, змісту, структури професійної компетентності вчителя української мови та літератури та сучасних суспільних потреб, що вимагає, зокрема, єдності ідейно-політичної, національно-патріотичної та професійної складових:

2) безперервність, систематичність і системність процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури упродовж всієї педагогічної діяльності;

3) комплексне вивчення питань соціології, психології, дидактики, теорії виховання, наукових основ викладання української мови та літератури, посилення уваги до методологічних знань, поєднання

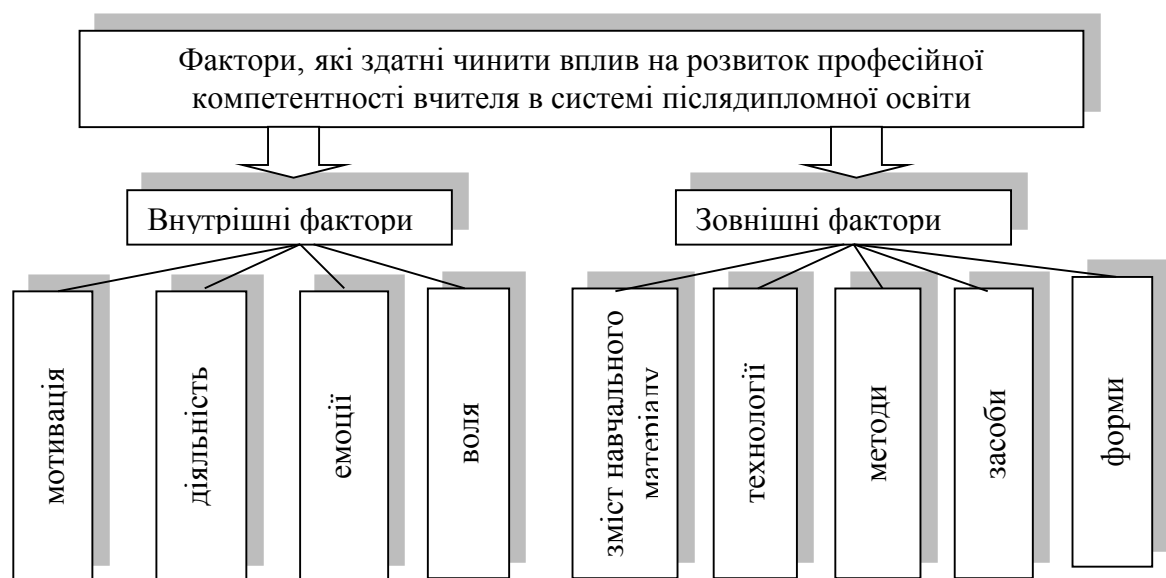
науково-теоретичних знань з оволодінням уміннями та навичками, необхідними в педагогічній діяльності;

4) випереджальний характер розвитку професійної компетентності вчителя, своєчасне отримання наукової інформації, рекомендацій психолого-педагогічної науки і кращого педагогічного досвіду;

5) урахування рівня підготовки та індивідуальних інтересів учителів, диференціація змісту і методів методичної роботи;

6) узгодженість і наступність у діяльності методичних служб районних підрозділів та обласних інститутів післядипломної освіти, ретельне виконання вчителями докурсових завдань, що дає змогу ліквідувати розрив між практичною діяльністю педагога, узагальненням його досвіду та теорією навчання;

7) взаємозв'язок методичної роботи з творчими пошуками окремих педагогів і всього колективу.

Рис. 1.1 Фактори, які здатні чинити вплив на розвиток професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти

Досконала організація процесу розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури залежить від врахування **факторів, які здатні чинити вплив на розвиток професійної компетентності вчителя** української мови та літератури в системі післядипломної освіти (рис. 1.1).

Варто зазначити, що важливим фактором оптимізації процесу розвитку професійної компетентності є визначення наявного рівня розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури, обсяг набутих учителем компетенцій, (базових та спеціальних фахових знань, науково-теоретичної, методичної підготовки тощо).

Технологія організації процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти передбачає: поточне і перспективне планування; підбір раціональних форм та засобів засвоєння і збереження інформації; оволодіння методикою аналізу і способами узагальнення власного та колективного досвіду; поступового освоєння методів дослідницької та експериментальної діяльності.

Технологія організації процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти складається з шести етапів, які реалізуються протягом курсового та міжкурсівного періодів навчання і схематично представлені на рис.1.2.

Перший етап – пропедевтичний – визначення початкового рівня розвитку професійної компетентності вчителя як фундаменту для його подальшої пізнавальної діяльності – це визначення наявного в учителя обсягу знань, умінь та навичок з науково-теоретичної, психолого-педагогічної, методичної, технологічної підготовки.

Цей етап передбачає проведення та опрацювання ряду досліджень, зокрема: складання вчителем української мови та літератури діагностичної карти педагогічного оцінювання (самооцінювання) рівня його готовності до розвитку професійної компетентності (**Додаток А**) та анкети визначення наявного рівня професійної компетентності вчителя української мови та літератури (**Додаток Б**).

Другий етап – особистісно-мотиваційний – передбачає формування в учителя української мови та літератури особистісних мотиваційно-ціннісних орієнтирів, налаштування щодо розвитку своєї професійної компетентності та удосконалення філологічної освіти, формування дослідницького уявлення про світоглядну позицію, ціннісного ставлення вчителя до виконання професійної діяльності, індивідуально-особистісних інтересів і потреб у здійсненні різних видів

роботи, установок щодо професійного саморозвитку й самовдосконалення.

Рис. 1.2 Технологія організації розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти

З цією метою результативним є використання анкети-мотиватора розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури (Додаток В)

Третій етап – когнітивний, вибір індивідуальної науково-методичної теми (проблеми) самоосвітньої діяльності, враховуючи тему навчального закладу, та відповідної психолого-педагогічної, методичної, фахової літератури; побудова стратегії свого професійного розвитку в курсовий та міжкурсовий періоди навчання, осмислення послідовності та поетапності дій. Розвиток уміння самоорганізації пізнавальної діяльності в курсовий та міжкурсовий періоди навчання, зокрема: 1) вибір джерел пізнання; 2) вибір форм розвитку професійної

компетентності; 3) побудова стратегії розвитку професійної компетентності, 4) планування роботи; 5) організація робочого місця, самоорганізація; 6) аналіз та самоаналіз, самоконтроль.

На цьому етапі доцільно використати анкету діагностики основних проблем професійної діяльності вчителя української мови та літератури для врахування їх в процесі розвитку професійної компетентності в курсовий та міжкурсний періоди навчання та побудови стратегії розвитку професійної компетентності (Додаток Д)

Четвертий етап – діяльнісний, під час якого відбувається нагромадження педагогічних фактів, їх добір, аналіз та апробація, перевірка та впровадження нових методів роботи в навчальний процес, практична педагогічна діяльність вчителя української мови та літератури на основі вивчення літератури. Розвиток навичок розумових видів діяльності: самоосвітньої, творчої, дослідницько – сприйняття (читання, слухання); спостереження; експеримент; чуттєве пізнання; техніка мислення; вибір шляхів вирішення навчальних проблем. Цей етап передбачає проведення та опрацювання результатів дослідження із використанням листа-опитувальника щодо визначення рівня уроку та професійної компетентності вчителя (Додаток Е).

П'ятий етап – рефлексивно-коректувальний, який передбачає теоретичне та практичне осмислення, аналіз та узагальнення нагромадження педагогічних фактів. На даному етапі здійснюється колективне обговорення педагогічної, фахової, методичної літератури; організовуються творчі звіти про хід самоосвіти на засіданнях методичних об'єднань; відвідування з наступним обговоренням показових уроків з обраної проблеми та інші колективні форми роботи.

П'ятий етап розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти передбачає проведення моніторингу розвитку професійної компетентності та аналіз його результатів із застосуванням анкети моніторингу процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури (Додаток Є).

Шостий етап - аналітично-прогностичний, під час якого педагог має підбити підсумки своєї роботи, узагальнити спостереження, оформити результати, при цьому головним виступає опис проведеної роботи й установлених фактів, їх аналіз, теоретичне обґрунтування

результатів, формулювання загальних висновків та визначення перспектив у роботі. Розвиток умінь здійснення аналітично-прогностичної, корекційної діяльності передбачає осмислення, аналіз, узагальнення власної професійної діяльності та внесення коректив.

Аналітико-прогностичний етап розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури передбачає укладання та використання різних навчальних програм, які можуть компенсувати прогалини в системі професійної компетентності вчителя. З цією метою розроблено навчальну програму спецкурсу «Компетентнісний підхід вчителя до викладання української мови та літератури» (Додаток Ж).

З досвіду роботи зауважимо, що в представленій технології організації процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури велика увага має надаватися формуванню мотивів професійного розвитку та вдосконалення, визначенню об'єктивної і суб'єктивної значущості навчального матеріалу, рівня теоретичної і практичної підготовки вчителя, ступеня оволодіння вміннями здійснювати самоосвітню діяльність, фізіологічного та емоційного стану тощо.

Для вивчення мотиваційної сфери вчителя української мови та літератури та керування результативністю процесу розвитку мотивації щодо розвитку професійної компетентності варто використовувати метод анкетування. Зразок анкети-мотиватора розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури подано в Додатку В.

Мотивація розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти обумовлена професійними освітніми потребами – бажанням стати більш професійним та конкурентоспроможним на ринку освітніх послуг, удосконалити педагогічну діяльність для досягнення високих результатів праці. Серед **мотивів розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури у системі безперервної освіти** можна виокремити такі: прагнення до постійного вдосконалення, самовираження, самореалізації та самоствердження особистості; професійне зростання; розширення світогляду; підвищення рівня розвитку всіх видів компетенцій; наявність пізнавальної

зацікавленості; створення позитивного іміджу серед учнів, батьків, колег; підвищення кваліфікаційної категорії під час атестації; отримання нагород; підвищення особистісного рейтингу на різних рівнях підпорядкування.

У структурі мотивації процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури дослідники визначають такі компоненти:

- ✓ розвиток свідомості (усвідомлення цілей, мотивів свого «я», своїх реальних і бажаних якостей, пізнавальні, когнітивні та емоційні уявлення про себе);
- ✓ розвиток потреби в системному навчанні та самонавчанні (соціальне визначення, усвідомлення розвитку професійної компетентності як суспільного та особистісного обов'язку, вивчення свого професійного, творчого спрямування);
- ✓ розвиток аналітичного ставлення до професійної діяльності (зобов'язання, моніторинг, самоконтроль, самоаналіз, самооцінка).

Отже, як бачимо, мотиваційна сфера – це своєрідне ядро особистості, яке розвивається протягом всього життя і з віком переростає в мотиваційну установку. Турбота методиста про мотивування розвитку професійної компетентності вчителя сприяє самоорганізації, заряджає енергією, спонукає до досягнень.

1.2. Напрями, підходи, умови результативності процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури

З урахуванням провідних тенденцій в сучасній освіті науковці виокремили **основні підходи до організації процесу розвитку професійної компетентності** вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти: *особистісний* (мотиваційний), *когнітивний* (гносеологічний), *діяльнісний* (операційний), *культурологічний* (соціокультурний), *рефлексивно-аналітичний* (діагностичний):

- *особистісний* підхід до організації процесу розвитку професійної компетентності вчителя передбачає врахування особистісних мотивів

участі вчителя в діяльності, спрямованій на підвищення рівня професійної компетентності;

- *когнітивний* підхід передбачає поглиблення психолого-педагогічних, методичних, культурологічних, мовленнєвих, інформаційних, філологічних, лінгвістичних знань та розвиток ціннісно-смислової сфери особистості;
- *діяльнісний* підхід передбачає удосконалення професійно необхідних вмінь та навичок, планування вчителем своєї діяльності;
- *культурологічний* підхід передбачає інтеграцією соціально значущих культурних цінностей та культурологічної компетентності вчителя з його професійно-педагогічною культурою;
- *рефлексивно-аналітичний* підхід передбачає розвиток здатності вчителя до осмислення та аналізу професійної діяльності, корекцію роботи.

Диференціація за рівнево-кваліфікаційними показниками в організації процесу розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури дає можливість уникати дублювання однакових вимог до вчителів різних кваліфікаційних категорій та педагогічного стажу. При переході вчителя від однієї кваліфікаційної категорії до іншої варто планувати роботу з підвищення рівня його професійної компетентності згідно з результатами його атестації. На кожному наступному етапі розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури зміст та результати роботи значно відрізняються від попереднього. Докладаючи зусилля до професійного вдосконалення, вчитель переходить на більш високий рівень компетентності і, як наслідок, підвищує кваліфікаційну категорію.

**Етапи розвитку професійної компетентності вчителя
української мови та літератури за принципами рівнево-
кваліфікаційної диференціації**

I етап – профадаптаційний (зі спеціаліста на II категорію) (табл. 1.1);

II етап – визначення (з II категорії на I категорію) (табл. 1.2);

III етап – актуалізація (з I категорії на вищу) (табл. 1.3)

IV етап – реалізації (з вищої категорії на здобуття методичних звань)
(табл. 1.4)

Таблиця 1.1

**I етап розвитку професійної компетентності вчителя української
мови та літератури – профадаптаційний**

Зміст	Форми роботи	
	Індивідуальні	Колективні
<ul style="list-style-type: none"> • Ознайомлення з особливостями практичної діяльності вчителя української мови та літератури. Пошук базових педагогічних ідей. • Виявлення проблем та можливостей професійного росту. • Поповнення, поглиблення базових предметних знань (дидактичних, методичних, психолого-педагогічних, загальнокультурних, філологічних) згідно з результатами діагностування. • Формування професійно важливих умінь і навичок. • Ознайомлення з системою роботи колег. • Моделювання особистої системи роботи. • Оволодіння технологією розробки індивідуальної системи роботи. • Вироблення концепції педагогічної діяльності. 	<p>Стажування</p> <p>Навчання у процесі контролю та експертної оцінки керівників школи, методистів</p> <p>Відвідування уроків вчителів – наставників</p>	<p>Відвідування школи молодого вчителя</p> <p>Пасивна участь у різноманітних семінарах шкільного та районного, обласного рівнів</p> <p>Відвідування консультпунктів</p>

Таблиця 1.2

II етап професійної компетентності вчителя української мови та літератури – визначення

Зміст	Форми роботи	
	Індивідуальні	Колективні
<ul style="list-style-type: none"> Експериментальна апробація теоретичної моделі системи роботи вчителя УМЛ. Поглиблення зв'язків між головними компонентами особистої системи роботи вчителя. Розвиток професійно важливих умінь і навичок. Вивчення перспективного педагогічного досвіду. Пошук ефективних педагогічних прийомів навчання. Коректування системи роботи, усунення неефективних форм і методів діяльності. 	<p>Навчання у процесі контролю та експертної оцінки керівників школи, методистів</p> <p>Відвідування уроків вчителів - наставників</p>	<p>Активна участь у різноманітних семінарах шкільного, районного та обласного рівнів</p> <p>Участь у роботі творчих та динамічних груп</p>

Таблиця 1.3

III етап професійної компетентності вчителя української мови та літератури – актуалізація

Зміст	Форми роботи	
	Індивідуальні	Колективні
<ul style="list-style-type: none"> Суттєве оновлення теоретичної моделі системи роботи новими формами та методами діяльності. Розробка методичних продуктів. Осмислення власного досвіду та його систематизація. 	<p>Розробка програм експериментальної роботи</p> <p>Складання авторських методичних рекомендацій, розробка авторських програм</p> <p>Публікації в пресі</p> <p>Презентація досвіду роботи</p> <p>Проведення авторських семінарів</p>	<p>Активна участь у різноманітних семінарах шкільного, районного, обласного рівнів</p> <p>Участь у роботі творчих та динамічних груп</p>

IV етап професійної компетентності вчителя української мови та літератури – реалізація

Зміст	Форми роботи	
	Індивідуальні	Колективні
<ul style="list-style-type: none"> Визначення оптимального варіанта взаємозв'язку компонентів системи та їх особливостей. Відсутність принципових протиріч між головними компонентами та суб'єктами педагогічного процесу в умовах створеної системи. Розповсюдження особистого досвіду. Науково-дослідницька діяльність. Експериментальна робота. 	Наставництво Майстер – клас Видавнича діяльність Створення монографій Експертна робота Проведення серії показових уроків, заходів Авторські спецкурси	Керівництво школою молодого вчителя Участь в апробації навчально-методичного комплексу Участь у роботі обласних творчих груп

Як бачимо з табл. 1- 4, необхідними умовами розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти є: визначення та засвоєння обсягу теоретичних знань і практичних умінь з української мови та літератури; забезпечення усвідомлення вимог і значення філологічної освіти та завдань формування потреби у професійному розвитку; залучення вчителів української мови та літератури до активної діяльності під час курсів підвищення кваліфікації, яка вимагала б професійно необхідних знань, умінь і навичок.

Для визначення рівня розвитку професійних компетенцій вчителя української мови та літератури методистами складаються й застосовуються різні тести. Наприклад, для визначення рівня методичної компетенції нами було застосовано тест поданий в **Додатку Л**, для розвитку філологічної та методичної компетенцій вчителя української мови та літератури в процесі підвищення кваліфікації вчителів української мови та літератури використано рівневі завдання, які містяться в **Додатку К**. Аналіз тестування виявив в середньому

достатній рівень розвитку методичної компетенції вчителів з більшим стажем роботи, однак учителі II кваліфікаційної категорії та «спеціалісти» за результатами тесту потребують поглиблення знань з методики. З цією метою було внесено корективи у навчально-тематичний план курсів підвищення кваліфікації вчителів української мови та літератури, проведено ряд заходів в курсовий та міжкурсний періоди навчання та запропоновано список рекомендованої літератури для розвитку методичної компетенції (**Додаток М**).

Досвід практичної діяльності дає можливість визначити основні **педагогічні умови**, які здатні найбільш результативно вплинути на процес розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти:

1) спрямовування вчителів української мови та літератури на професійне зростання та розвиток, удосконалення та самовдосконалення своєї професійної компетентності, підвищення ефективності педагогічної діяльності;

2) застосування інтерактивної педагогічної технології розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в межах проведення курсів підвищення кваліфікації за анованою навчальною програмою «Інтерактивні освітні технології в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів» та навчального спецкурсу «Компетентнісний підхід вчителя до викладання української мови та літератури»;

3) упровадження дистанційного курсу «Розвиток професійної компетентності вчителя української мови та літератури»;

4) створення акмеологічного компетентнісного середовища та інформаційно-освітнього електронного середовища шляхом інтеграції навчальних та позанавчальних заходів курсового та міжкурсного періодів у системі післядипломної педагогічної освіти.

Розглянемо особливості кожної із зазначених педагогічних умов розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти та визначимо конкретні заходи щодо їх реалізації.

Спрямовування вчителів української мови та літератури на професійне зростання та розвиток, удосконалення та самовдосконалення своєї професійної компетентності, підвищення

ефективності педагогічної діяльності передбачає реалізацію таких завдань:

1) проведення діагностування, анкетування, опитування вчителів української мови та літератури методичною, психологічною службою закладу післядипломної освіти з метою виявлення: рівня професійної компетентності; здібностей, нахилів, ціннісних орієнтацій та напрямів, професійних прагнень та спрямованості; чинників, які перешкоджають навчанню, розвитку й саморозвитку вчителя; технологій досягнення мети, перспектив професійного та особистісного зростання;

2) сприяння створенню особистої позитивної «Я-концепції» вчителя української мови та літератури: визначення власних педагогічних здібностей, якостей і можливостей, поведінкових моделей, ціннісних установок; адекватне виокремлення себе із соціального та професійного середовища, усвідомлення своєї індивідуальності та своєрідності;

3) сприяння самоосвіті та самокорекції роботи вчителів української мови та літератури: здійснення аналізу професійної діяльності вчителя методистом закладу системи післядипломної освіти та складання плану розвитку та самовдосконалення професійної компетентності вчителя; надання кваліфікованої психолого-педагогічної та методичної допомоги вчителю української мови та літератури в конструюванні індивідуально-особистісної траєкторії розвитку вчителя української мови та літератури, оволодінні системою засобів, методів, механізмів саморегуляції, сприятливих для підвищення рівня професійної компетентності та педагогічної майстерності; удосконаленні методів, прийомів і форм навчально-виховної взаємодії з учнями; виробленні індивідуально-творчого стилю роботи; рефлексії, моніторингу та діагностики власної діяльності через об'єктивно-суб'єктивну оцінку; ведення щоденника рефлексії, в якому вчитель, самотійно обмірковує власний досвід, види діяльності, визначає успіхи й невдачі, визначає нові шляхи втілення творчих планів, прогнозує стратегії для покращення діяльності;

4) диференційована, особистісно зорієнтована методична підтримка розвитку професійної компетентності та особистісного розвитку вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти в курсовий (курси підвищення кваліфікації) та міжкурсний (робота над проблемною темою, консультування, кредити у формі післякурсних творчих завдань, семінари, «круглі столи», наукові дослідження,

публікація навчально-методичних матеріалів, розробка авторських програм, робота в складі творчих груп, професійні конкурси тощо) періоди навчання;

5) конструктивна змодельована співпраця закладу системи післядипломної освіти з відділами освіти, загальноосвітніми навчальними закладами і педагогами щодо розвитку професійної компетентності.

Застосування інтерактивної педагогічної технології розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в межах проведення курсів підвищення кваліфікації за авторською анотованою навчальною програмою «Інтерактивні освітні технології в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів» та навчальною програмою спецкурсу «Компетентнісний підхід вчителя до викладання української мови та літератури» (Додаток Ж) передбачає:

1) здійснення комплексного підходу до розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти на основі впровадження продуктивних активних (інтерактивних, інформаційно-комунікаційних, кооперативних) освітніх технологій в процес розвитку професійної компетентності, зокрема хмарних технологій, технології організації кооперативної навчальної діяльності, технології розвивального навчання, технології проблемного навчання, проектної технології, сугестивної технології, інформаційно-комунікаційної технології, технології саморозвитку (за М. Монтессорі), технології навчання як дослідження, технології «створення ситуації успіху» (за А. Белкіним), принципів вальдорфської педагогіки та ін.;

2) оптимальне поєднання фронтальної, групової, індивідуальної форм організації навчального процесу та проектування активних та інтерактивних прийомів організації навчання на курсах підвищення кваліфікації: ділова гра, «круглий стіл» ерудитів, дебати лінгвістів, літературних критиків, бібліографів, захист індивідуальних та колективних творчих проектів.

Інтерактивні освітні технології розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в поєднанні з традиційними технологіями на основі модульного принципу, дозволяють здійснювати трансформацію навчальної діяльності у професійну, реалізуючи основні положення компетентнісного підходу

до постановки цілей, організації процесу розвитку професійної компетентності та оцінки його результатів. Це педагогічний інструментарій, який дозволяє реалізувати методичні, дидактичні цілі, що трансформуються в цільову програму дій.

Упровадження дистанційного курсу «Розвиток професійної компетентності вчителя української мови та літератури» передбачає реалізацію таких завдань:

1) забезпечення науково-методичного супроводу процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури та його творчої педагогічної діяльності в міжкурсовий період навчання засобами мережі Інтернет (інформаційні та проблемні вебінари, чат-семінари, он-лайн курси, інтернет-конференції, інтернет-семінари, Школа науково-методичного зростання освітян, Школа інтерактивного навчання, оперативна Школа методичної служби, Методичний кластер, віртуальна творча Філологічна лабораторія «Методика. Пошук. Досвід», блог відділу методики викладання української мови та літератури тощо);

2) створення та методичний супровід електронної навчально-методичної бази вчителя української мови та літератури на сайті закладу системи післядипломної освіти, Веб-сторінці, яка передбачає підбірки відеоматеріалів та конспектів уроків, майстер-класів, сценаріїв, цікавих методик, знахідок, презентацій ефективних інноваційних форм і методів, засобів наочності, CD-ROM; авторських програм навчальних тренінгів, спеціальних і факультативних курсів (з українського ділового мовлення, культури мови і стилістики, правопису української мови, основ журналістики, народознавства, українського фольклору, основ віршування, теорії літератури, літературного краєзнавства, джерел народної етики, давнього українського письменства, української літератури західної діаспори тощо).

Створення акмеологічного компетентнісного середовища та інформаційно-освітнього електронного середовища шляхом інтеграції навчальних та позанавчальних заходів курсового та міжкурсового періодів навчання в системі післядипломної педагогічної освіти передбачає:

1) створення розвивального акмеологічного компетентнісного середовища та інформаційно-освітнього он-лайн середовища для самоосвітньої діяльності (епізодичної, планової), саморозвитку та

самовдосконалення вчителя української мови та літератури, пошук шляхів професійної та особистісної самореалізації, здійснення безперервного навчання з обов'язковим цілепокладанням із врахуванням можливостей, активності, здобутків, інтересів вчителя.

2) обговорення, узагальнення, вивчення та впровадження набутого й апробованого перспективного педагогічного досвіду колег, результатів наукових досліджень; відвідування та обговорення уроків, позакласних заходів вчителів-наставників, керівників-методистів;

3) презентацію авторських напрацювань вчителів української мови та літератури й професійної майстерності на курсах підвищення кваліфікації, нарадах, методичних об'єднаннях, у періодичній пресі;

4) організацію та проведення показових уроків та майстер-класів, семінарів, творчих дискусій, ділових та рольових ігор, навчальних тренінгів тощо;

5) обговорення шляхів творчої реалізації нових програм з української мови та літератури, внесення змін, доповнень, перерозподіл годин, відповідно до конкретних умов;

6) використання міжпредметних зв'язків (відомостей з історії, іноземної мови, зарубіжної літератури), і міжпредметної інтеграції (інтеграція словесної творчості з музикою, драматизацією, дослідницькою діяльністю) в процесі розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури;

7) презентацію методики проведення нетрадиційних, інтегрованих занять та позанавчальних заходів, нових форм, типів уроків: урок мовного тренінгу, урок-дослідження (історико-літературне, гендерне), урок-панорама, урок-пошук, урок-мандрівка, урок-практикум, урок-казка, урок-композиція, урок компаративного аналізу, урок з елементами імпровізації та інсценізації, урок вшанування пам'яті письменника, урок-діалог, урок за опорним конспектом, урок тематичної атестації, урок-екзамен, активізована лекція, сократичний семінар та ін.;

8) систематичне підвищення інтелектуального та культурного рівнів учителя української мови та літератури в процесі розвитку професійної компетентності: цілеспрямована спільна науково-дослідницька робота методистів, викладачів закладів системи післядипломної освіти та учителів над актуальною методичною темою; відвідування кінотеатрів, театрів, музеїв, виставок, читання літератури, преси; знайомство і

спілкування з цікавими людьми, творчими особистостями, колегами-однодумцями; наявність хобі тощо.

9) збір та укладання творчого портфоліо вчителя української мови та літератури як колекції власної бази кращих розробок уроків, цікавих прийомів, знахідок на уроці і позаурочній діяльності, власних засобів наочності, дидактичних матеріалів, продуктивних педагогічних технологій, що відображає зусилля вчителя, успіхи або досягнення з тієї чи іншої проблеми, індивідуальної творчої теми.

Акмеологічне розвивальне компетентнісне середовище розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури передбачає належне інформаційно-комунікаційне, нормативно-правове та навчально-методичне забезпечення. До основних джерел інформації, які сприяють розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури належать: книжки (загальнонаукова, науково-методична, фахова філологічна, лінгвістична, публіцистична, художня та інші літератури); періодика з української мови та літератури (газети, журнали); Інтернет; телебачення; відео, аудіоінформація; семінари, круглі столи, конференції; майстер-класи; курси підвищення кваліфікації; екскурсії, театри, виставки, музеї, концерти; заходи з обміну досвідом; різноманітні спецкурси, тренінги, подорожі тощо.

Для процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури важливо, щоб робота вчителя над постійним удосконаленням своєї професійної компетентності стала необхідністю, тому що тільки за такої умови він досягатиме поставленої мети, творчо зростатиме.

Аналіз власного досвіду роботи та методичної літератури дає можливість визначити **умови досягнення результативності** процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури й стверджувати, що цей процес буде успішним, якщо вчитель:

- реалізовує у власному розвитку свої особистісні потреби;
- уміє визначити свої переваги та недоліки, володіє способами самопізнання та самоаналізу;
- здатний до рефлексії (діяльності особистості, що спрямована на усвідомлення власних дій, почуттів, аналіз цієї діяльності та формулювання висновків);

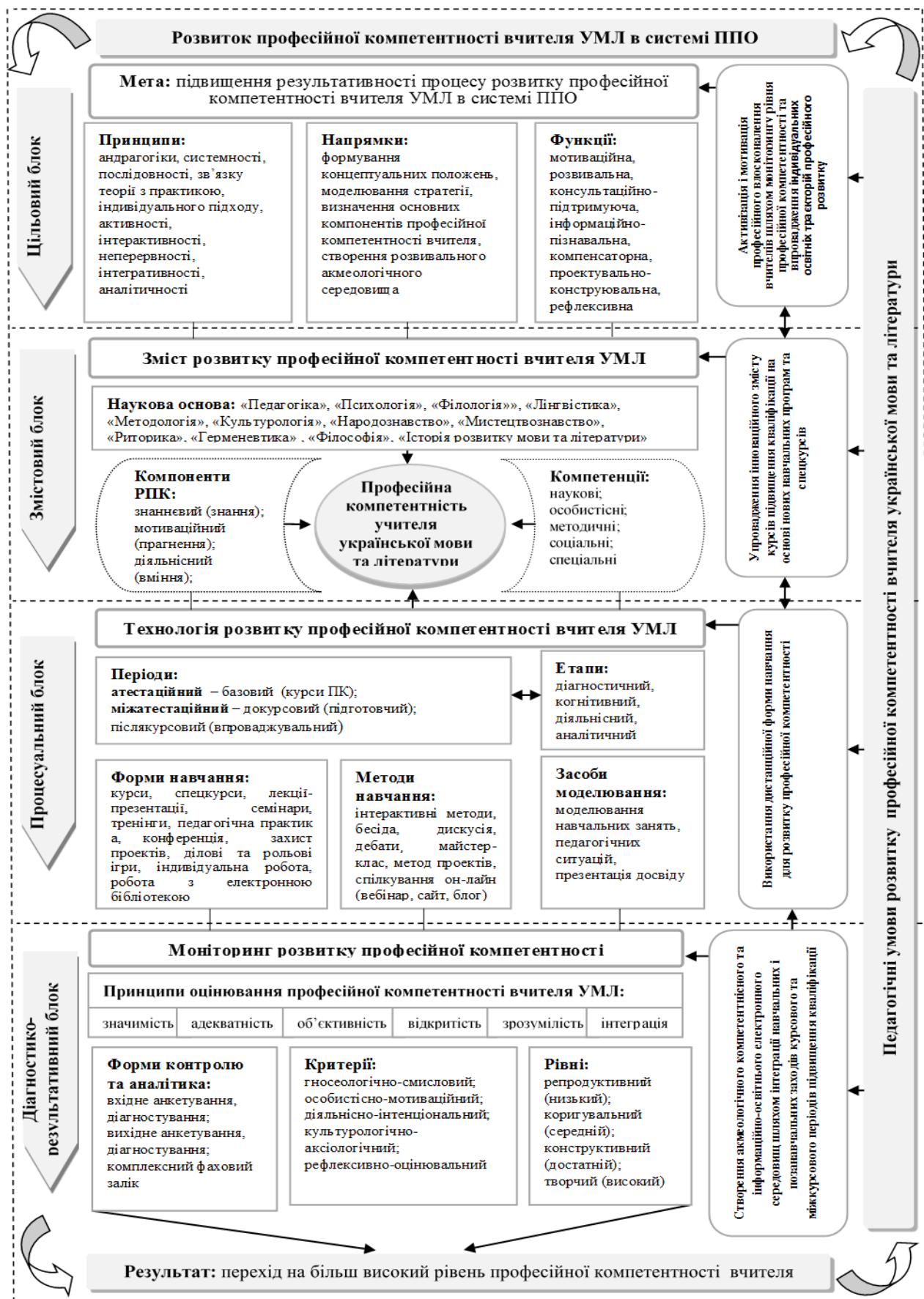

- розробив стратегію та програму розвитку професійної компетентності на основі дослідницької, пошукової, творчої філологічної діяльності;
- є відкритим до змін і готовим до творчості;
- розвивається особистісно та професійно, поєднуючи розвиток та саморозвиток.

Зауважимо, що функції сучасного викладача в андрагогічній компетентнісній парадигмі освіти значно відрізняються: із транслятора інформації він перетворюється в наставника, менеджера-організатора процесу самонавчання, методиста-консультанта з організації навчальної діяльності, навігатора у потоках інформації, дослідника, радника з розвитку мотиваційно-ціннісних орієнтацій вчителя.

Оскільки професійна компетентність вчителя української мови та літератури є складним і багатокомпонентним явищем, яке синтезує в собі, по-перше, загальні вимоги до вчителя як до особистості, по-друге, особливості його професійної діяльності, по-третє, конкретний результативний прояв цих властивостей в діяльності, то для забезпечення послідовності, системності та цілісності процесу розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної освіти застосовується педагогічне моделювання. Важливим елементом моделі є готовність викладачів системи післядипломної освіти до реалізації компетентнісного підходу на рівні навчальних дисциплін «Українська мова» та «Українська література».

У представленій нами моделі (рис. 1.3) враховано всі основні аспекти процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти.

Рис. 1. Структурно-функціональна модель РПК вчителів УМЛ у процесі підвищення кваліфікації в системі ППО.

Теоретично обґрунтовано та практично доведено, що в процесі реалізації вищезазначених компонентів розробленої нами моделі процесу розвитку професійної компетентності розвивається професійна компетентність вчителя української мови та літератури. Однак, варто зауважити, що реалізація моделі розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної освіти можлива за наявності спільного консенсусу й усвідомлення всіма суб'єктами навчального процесу необхідності позитивних професійних змін.

Виконання завдань освіти щодо розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної освіти потребує чіткої нормативно-правової та методологічної визначеності, концепції освіти дорослих, яка ґрунтується на практичній діяльності.

1.3. Розвиток професійної компетентності та практична діяльність вчителя української мови та літератури

Оскільки професійна компетентність вчителя реалізовується в його практичній діяльності, то постає питання взаємозв'язку професійної діяльності вчителя з його компетентністю.

Вивчення наукових джерел [39, с. 56]; [40]; [41, с. 221]; [42]; [43]; [44] з дослідження особливостей практичної діяльності вчителя української мови та літератури відповідно до потреб та вимог сучасного суспільства дає можливість відзначити такі властивості, які характеризують його компетентність саме через діяльність: 1) досконале знання предметів мовно-літературного циклу, психолого-педагогічна ерудиція, захопленість своїм фахом; 2) сформовані професійні вміння, володіння різноманітною педагогічною технікою; 3) педагогічна цілеспрямована активність, розвинуте методичне мислення, наявність індивідуального стилю в роботі; 4) науково-дослідницьке спрямування своєї професійної діяльності; 5) глибока обізнаність з роботою школи, міцний зв'язок з нею; 6) творчо-практичний склад розуму, постійне прагнення до самоосвіти; 7) висока інтелігентність, глибока духовність; 8) національна свідомість, громадянська зрілість, самокритичність; 9)

моральна чистота, глибина та щирість переконань; 10) доброта, педагогічний такт.

Варто зауважити, що не всім учителям притаманні вказані властивості. З метою виявлення рівня науково-теоретичної та методичної підготовки вчителів української мови та літератури та рівня сформованості їх загальної професійної компетентності, планування якісної та ефективної роботи слухачів курсів підвищення кваліфікації проведено анкетування та опитування *“Оцінювання рівня професійної компетентності вчителя української мови та літератури”* (Додаток Б)

За результатами анкетування вчителів української мови та літератури проаналізовано рівень сформованості їх науково-теоретичної та методичної бази та виявлено рівень професійної компетентності кожного. Результати тестування узагальнено і зроблено висновки (табл. 1.5)

Таблиця 1.5

Узагальнені дані щодо оцінювання рівня професійної компетентності вчителя української мови та літератури

Рівні професійної компетентності	Бали	Характеристика рівнів професійної компетентності	Кількість вчителів (у %)
Високий рівень професійної компетентності (ВР)	12–20	Учитель характеризується високим рівнем науково-теоретичної та методичної підготовки. Він вдало може використовувати та інтерпретувати знання на практиці. <i>Перспектива</i> – високі досягнення в організації та результативності роботи.	62%
Достатній рівень (ДР)	8–11	Учитель характеризується достатнім загальним рівнем професійної науково-методичної підготовки. Є сумніви щодо можливостей інтерпретувати їх на практиці. <i>Перспектива</i> – стабільність надання освітніх послуг, але без креативного динамічного руху вперед.	35%
Середній рівень (СР)	4–7	Учитель характеризується недостатнім рівнем або відсутністю ґрунтовної науково-методичної бази. Він не здатний ефективно та результативно надавати освітні послуги.	3 %
Низький рівень (НР)	0–3	Учитель «не на своєму місці».	0 %

За кожну правильну відповідь на 1-20 питань нараховувався один бал, неправильна відповідь позначалася 0 балів. Перші 20 питань з вибірковою відповіддю передбачали перевірку знань фахового науково-теоретичного, методичного характеру і 5 питань з розгорнутою відповіддю передбачали опитування вчителів української мови та літератури з метою окреслення кола їх професійних проблем та потреб.

Звичайно, за цим міні-тестом не можна в повному обсязі визначити рівень професійної компетентності вчителя української мови та літератури, однак можна визначити проблемні питання. Ними виявилися тестові завдання 1, 3, 7, 9, 13, 14, 16. Викликали труднощі такі питання: що таке професійна компетентність педагога та які її основні структурні елементи; якою є навчальна (освітня) мета сучасного уроку; яке слово вжито у невластивому йому значенні в поданому реченні; відшукати, де порушено граматичний зв'язок між словами у поданому словосполученні; вказати найпоширеніші види письмових робіт (за В. Цимбалюк); визначити віковий період людини, для якого характерним є дистанційне сприйняття мови та літератури. Також учителі виявили незнання окремих нових педагогічних технологій, відзначили відносно невисокий рівень своєї ІКТ-компетентності, виявили неготовність до авторського майстер-класу. Серед факторів, які здатні найефективніше стимулювати розвиток творчого потенціалу вчителя-філолога, відзначено: а) навчання на курсах підвищення кваліфікації; в) вимоги та заохочування з боку адміністрації ЗНЗ, органів управління; г) можливість вільно експериментувати, шукати нові форми й методи роботи; д) участь у роботі шкільного (*районного, міського, обласного*) методичного об'єднання.

На основі результатів анкетування було скореговано навчальний план курсів підвищення кваліфікації вчителів української мови та літератури, доповнено тематику курсів з таких проблемних питань: 1) загальні педагогічні поняття; 2) нормативно-правова база в освітній галузі; 3) основи педагогічного оцінювання; 4) сучасні педагогічні технології.

За результатами анкетування визначено ряд вимог до вчителя української мови та літератури для успішного здійснення практичної професійної діяльності:

- мати високий рівень загальної та національної культури, ерудиції, ґрунтовну філологічну, психолого-педагогічну підготовку,

усвідомлювати важливість завдань та значення української мови і літератури в сучасному суспільстві та в системі знань і цінностей учнів;

- знати державні освітні документи, основні напрями і перспективи розвитку освіти і педагогічної науки та здійснювати навчання і виховання учнів згідно вимог державного освітнього стандарту з урахуванням специфіки освітніх закладів різних типів;

- вміти проектувати власну професійно-педагогічну діяльність, аналізувати, узагальнювати й упроваджувати перспективний педагогічний досвід, використовувати нові освітні технології;

- моделювати, проводити різнотипні уроки і виховні заняття із врахуванням психолого-педагогічних особливостей учнів;

- формувати в учнів навички самостійної роботи, розвивати в них інтерес і мотивацію до навчання, творчі здібності, логічне мислення, створювати атмосферу продуктивно-пізнавальної співпраці;

- спрямовувати виховну діяльність на формування всебічно розвиненої, культуромовної особистості;

- моделювати науково-дослідну діяльність учня і колективу, готувати науково-методичне забезпечення з української мови та літератури;

- володіти педагогічним тактом, культурою педагогічного спілкування, постійно підвищувати педагогічну майстерність, бути прикладом мовної культури для інших людей, мати належний вигляд та фізичний розвиток.

Результати повторного анкетування, проведеного за цим тестом після опрацювання проблемних питань, показали зріст знань слухачів курсів в середньому по групі на 8,7 %.

Слід зазначити, що такі моніторингові дослідження з використанням тестових технологій як одного з найефективніших сучасних методів педагогічної діагностики, дають можливість виявити прогалини у знаннях вчителя та потребу в наданні методичної допомоги, визначити чинники процесу розвитку професійної компетентності вчителя, які впливають на якість формування компетентностей учнів.

У професійній діяльності рівень компетентності вчителя визначається якістю його роботи. Оскільки професійна педагогічна компетентність передбачає відповідність та взаємообумовленість навчальних цілей вчителів і учнів, то вміння вчителем поставити навчальну мету уроку, яка б відповідала мотивації навчальної діяльності

учня, сьогодні є надзвичайно важливою проблемою, вирішення якої змушує звертатися до методики проведення уроку.

Аналіз показових уроків учителів української мови та літератури області виявив недоліки, які не свідчать про високий рівень компетентності вчителя і не сприяють появі стійкого інтересу до навчання в учнів: 1) розходження між навчальною мотивацією учнів і метою викладання окремих тем; 2) низький рівень рефлексії навчального процесу, 3) недостатній зв'язок між темами уроків, навчальними предметами та реальним життям; 4) відтворення учнями навчального матеріалу без урахування елементів критичного мислення; 5) недостатність практичного застосовування набутих знань; 6) незацікавленість вчителя у рівні сприйняття та розуміння учнями навчального матеріалу.

Таким чином, виникає проблема пошуку шляхів і форм розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти відповідно до сучасних вимог.

Організація процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури потребує планування, розробки стратегії та індивідуальної програми педагогічного вдосконалення, головною метою якої є всебічний розвиток.

Раціональне планування процесу розвитку професійної компетентності вчителя під час курсового та міжкурсового періодів навчання включає такі етапи:

1. Виявлення особистісного рівня професійної компетентності вчителя на підставі діагностики.
2. Побудова стратегії, програми, плану розвитку професійної компетентності, вчителя української мови та літератури з урахуванням основних напрямків розвитку гуманітарної освіти.
3. Досконала організація освітньої та самоосвітньої діяльності вчителя, участь у різноманітних формах методичної роботи.
4. Проведення моніторингу професійного зростання.
5. Узагальнення досвіду роботи за результатами освітньої діяльності, внесення коректив у процес розвитку професійної компетентності.

Стратегія та план розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури має містити: перелік літератури, яку планується опрацювати; визначені форми роботи, спрямовані на

розвиток професійної компетентності; етапи та терміни початку і завершення роботи; прогнозовані результати (підготовка доповіді, виступ на засіданні методичного об'єднання, поурочне планування, опис досвіду роботи, оформлення результатів у вигляді звітів тощо).

За результатами опитування вчителів української мови та літератури визначено **прогнозовані результати розвитку професійної компетентності** та очікування вчителів української мови та літератури:

1. Підвищення рівня розвиненості усіх компонентів професійної компетентності вчителя української мови та літератури: інтелектуальної, психологічної, педагогічної, філологічної, лінгвістичної, методичної, управлінської, мотиваційної, комунікативної, проєктивної, лінгводидактичної, інформаційно-комунікаційної, культурологічної, здоров'язбережувальної.

2. Розвиток усіх типів рефлексії: інтелектуальної, особистісної, комунікативної, праксеологічної.

3. Моделювання особистого перспективного досвіду роботи.

4. Підвищення рівня організації навчально-виховного процесу: розвиток інтересу до предмета; створення соціально-психологічних умов для становлення особистості кожного учня; підвищення якості знань, умінь та навичок та вихованості учнів.

Досвід роботи дав можливість визначити **способи самореалізації вчителя** української мови та літератури в процесі розвитку професійної компетентності:

- розробка електронних уроків, посібників для вчителів української мови та літератури тощо;
- розробка тестових завдань з української мови та літератури в паперовому та електронному вигляді;
- розробка стандартного календарно-тематичного планування начального матеріалу;
- комплект дидактичного матеріалу з української мови та літератури: самоосвітні, практичні, контрольні роботи;
- розробка комплекту роздаткового матеріалу;
- створення термінологічного словника з предметної теми, розділу;
- розробка тематичних класних годин, батьківських зборів чи позакласних заходів;
- розробка навчальних проєктів філологічного спрямування;

- розробка збірника олімпіадних матеріалів для підготовки учнів;
- проект особистої методичної веб-сторінки;
- база даних питань і завдань з української мови та літератури;
- створення електронної бібліотеки творів української художньої літератури згідно програм;
- зв'язок розвитку професійної компетентності з практичною діяльністю педагога (результатом розвитку професійної компетентності вчителя повинне стати підвищення якості навчально-виховного процесу).

Практика діяльності доводить, що напрацювання, досягнення вчителя української мови та літератури в процесі розвитку професійної компетентності можуть презентуватися у формі: доповідей, виступів на семінарах, педагогічних радах, засіданнях методичних об'єднань; реферату; авторської програми; методичного посібника; статті до фахового видання; дидактичного матеріалу; науково-методичної розробки; проекту; методичного чи діагностичного кейсу тощо.

В умовах особистісно зорієнтованого підходу до професійного зростання вчителя в системі післядипломної освіти **організація самоосвітньої діяльності вчителя української мови та літератури розглядається як основний фактор розвитку його професійної компетентності.**

За визначенням С.Гончаренка, **самоосвіта педагога** – це провідна форма вдосконалення професійної компетентності, що полягає у засвоєнні, оновленні, поширенні й поглибленні знань, узагальненні досвіду шляхом цілеспрямованої, системної самоосвітньої роботи, спрямованої на саморозвиток та самовдосконалення особистості, задоволення власних інтересів і об'єктивних потреб освітнього закладу [45].

Самоосвіта вчителя є основною формою розвитку професійної компетентності, яка складається з удосконалення знань та узагальнення педагогічного досвіду шляхом цілеспрямованої самоосвітньої роботи. Самоосвіта здійснюється індивідуально або колективно. Суто індивідуально її може виконувати високорозвинена особистість, діяльність якої продуктивна і творча.

Головними внутрішніми мотивами самоосвіти педагога мають бути: бажання поліпшити стан володіння певним напрямом діяльності;

глибоке вивчення теорії та практики даної проблеми; намагання осмислити, втілити в практику, запропонувати колегам механізм певної дії; не зупинятися на досягнутому [45].

Н.В.Бухлова [46] пропонує розглядати самоосвітню діяльність як сукупність декількох «само»:

- Самооцінка – вміння оцінювати свої можливості;
- Самооблік – вміння брати до уваги наявність своїх якостей;
- Самовизначення – вміння вибирати своє місце в житті, в суспільстві, усвідомити свої інтереси;
- Самоорганізація – вміння знайти джерело пізнання й адекватні своїм можливостям форми самоосвіти, планувати, організовувати робоче місце та діяльність;
- Самореалізація - реалізація особистістю своїх можливостей;
- Самокритичність – вміння критично оцінювати переваги та недоліки власної роботи;
- Самоконтроль – здатність контролювати свою діяльність;
- Саморозвиток – результат самоосвіти.

Шляхом досконалої організації розвитку професійної компетентності та самоосвітньої діяльності має удосконалюватися професійна майстерність вчителя і, як наслідок, формується авторитет педагога серед учнів, батьків, колег. Творчо працюючий педагог сам створює свій особистий імідж.

Важливим способом розвитку професійної компетентності вчителя та, водночас, практичного її застосування є аналіз та самоаналіз проведеного уроку. Від вміння здійснювати самоаналіз уроку багато в чому залежить професійна компетентність вчителя.

Методичні рекомендації щодо аналізу та самоаналізу уроку

Компетентнісний підхід до педагогічної діяльності вчителя передбачає перш за все спрямованість на результат. Одним із головних завдань у підвищенні результативності діяльності вчителя є визначення поняття «кінцевий результат навчання». Нове професійне мислення вчителя повністю орієнтоване на вдосконалення професійних знань, педагогічної техніки й технології, без яких він не зможе досягти необхідного конкретного результату. Основним інструментом перебудови професійної діяльності вчителя є самоконтроль за досягненням кінцевого результату навчання школярів.

Однак, практика показала, що в значній частині вчителів не сформована здатність до самоаналізу. Методичні рекомендації містять, насамперед, виявлення причин невдалого уроку та способів їх усунення. Одна з таких причин – недостатні знання сучасної теорії навчання. Необхідно розвивати у вчителів української мови та літератури здатність до спостереження та аналізу навчально-виховного процесу, в результаті чого у них повинна бути сформована потреба проаналізувати кожен свій урок, підбити його підсумки, з'ясувати, які знання учні засвоїли, якими прийомами навчальної діяльності вони оволоділи.

Аналіз уроку потребує відстеження логічної підпорядкованості усіх його компонентів, методів, форм, засобів поставленій меті. Результативність аналізу навчального процесу здебільшого залежить від об'єктивності висновків. Єдині вимоги до уроку і його аналізу повинні враховуватися не тільки під час контролю за навчальним процесом, але й під час організації різноманітних форм методичної роботи.

Практичний досвід доводить, що важливим для розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури є взаємовідвідування уроків. Оцінювання уроку колегами дає можливість учителю по-новому оцінити використані методи, прийоми, засоби тощо. Педагог конструє урок, проводить, аналізує його, підбиває підсумки. Тому серед багатьох факторів, що визначають рівень компетентності вчителя, є потреба й уміння аналізувати свою діяльність і діяльність своїх вихованців.

Методист має звертати увагу наскільки аналіз і самоаналіз уроку забезпечують творчий підхід до навчання, розумний розрахунок і професійну майстерність вчителя української мови та літератури.

Професійний контроль та самоконтроль учителя за досягненням результатів навчання – це форма педагогічної діяльності, що включає усвідомлене, професійно зорієнтоване на кінцевий результат планування та регулювання навчально-виховного процесу. Специфіка професійного самоконтролю вчителя полягає не лише в знанні зразку чи еталону того, чим повинен завершуватися процес навчання, але й в умінні звертатися до нього в процесі формування нових знань і вмінь.

Від уміння аналізувати свій урок, конкретні педагогічні ситуації, результати педагогічних впливів на учня, результати своєї праці багато

в чому залежить уміння вчителя спланувати, організувати, проконтролювати, відрегулювати свою педагогічну діяльність.

Самоаналіз будується на принципах критичності, системності, рефлексії. Технологія здійснення аналізу та самоаналізу уроку відображена в публікаціях ряду авторів, серед яких Ю. Бабанський, Ю. Конаржевський, М. Махмутов та інші. У сучасній науковій літературі виділяють основні підходи до поняття «самоаналіз уроку». М. Махмутов розглядав самоаналіз уроку як найважливіший канал формування й розвитку творчої активності вчителів, засіб удосконалення педагогічної майстерності вчителя, стимулювання самоосвіти педагога. На думку Ю. Конаржевського, самоаналіз уроку лежить в основі узагальнення й певною мірою поширення передового педагогічного досвіду. Т. Шамова вважає, що самоаналіз уроку – найважливіший шлях формування єдиного ставлення вчителя до вирішення основних питань навчання й виховання; насамперед єдиного ставлення до оцінювання знань і використання оцінки.

Методичні поради щодо здійснення самоаналізу уроку вчителем

Самоаналіз уроку – це спосіб граничної конкретизації управління навчально-виховним процесом, який дає можливість шляхом особистого оперативного втручання впливати на методи навчання, на добір і формування навчального матеріалу, на вибір і правильне поєднання форм організації пізнавальної діяльності учнів. Самоаналіз уроку допомагає вчителю оволодіти більш високим рівнем професійної компетентності, підвищити результативність праці.

Самоаналіз уроку вчителем дозволяє вирішити ряд важливих завдань:

- учитель краще усвідомлює систему своєї роботи;
- швидше опановує на практиці методику вибору й обґрунтування оптимального варіанта навчання;
- учитель стає впевненішим у собі;
- підвищується якість планування наступних уроків;
- стимулюється розвиток творчого мислення та діяльності.

Що дає самоаналіз уроку вчителем керівникові методичного об'єднання, адміністраторові школи, методистові, які відвідують уроки?

- визначення рівня професійної компетентності вчителя;

- можливість порівнювати задум і реальний хід уроку, а отже, дати конкретні поради вчителю;
- економію часу керівника; його виступ не повторює самоаналіз, а зосереджується на оцінці, виявленні плюсів і мінусів та їх причин;
- через упровадження в практику самоаналізу уроку стає реальним впровадження у навчально-виховний процес будь-яких нововведень.

В методиці існують різні схеми самоаналізу уроків. Узагальнивши їх, доходимо висновку, що **схема уроку** має включати такі основні компоненти:

1. Загальна структура уроку.

Основна дидактична мета уроку, його місце в системі уроків з теми, основні моменти уроку, дозування часу, дотримання основних вимог до організації уроку.

2. Реалізація основної дидактичної мети уроку.

Виконання вимог програми, співвідношення матеріалу, поясненого на уроці і даного на самостійну роботу, організація сприйняття, уваги, пізнавального інтересу, організація первинного закріплення матеріалу, перевірка якості знань, використання розділу і програм, вимоги до знань, опитування учнів.

3. Розвивальний аспект уроку.

Залучення учнів до здійснення основних розумових операцій, подолання посильних труднощів, розвиток пізнавальної самостійності й послідовності, науковості, міцності знань.

4. Дотримання основних принципів дидактики.

Принцип наочності, свідомості та активності в роботі вчителя і учнів, доступності і посильності, систематичності і послідовності, науковості, зв'язку теорії з практикою, міцності знань.

5. Методи навчання.

Методи введення нового матеріалу, закріплення і вироблення вмінь і навичок, контролю; відповідність методів загальної спрямованості навчання дидактичній меті; залежність вибору методів навчання від матеріального забезпечення навчального процесу.

6. Виховний аспект уроку.

Використання виховних можливостей змісту навчального матеріалу, формування світогляду, зв'язок із життям, виховання

сумлінного ставлення до праці, навчання, використання виховної можливості оцінки, виховний вплив особистості вчителя.

7. Вчитель на уроці. Підготовка до уроку, роль конспекту, види діяльності на уроці, контакт із класом, індивідуальний підхід до учнів, значення предмета, захопленість ним, зовнішній вигляд учителя.

8. Робота учнів на уроці. Підготовка учнів до уроку, активність на різних етапах уроку, види діяльності, культура мови, дисципліна, ставлення до предмета, динаміка працездатності, моменти найвищої активності, зниження працездатності, їхні причини, рівень сформованості вміння вчитися.

9. Приміщення, його облаштування, меблі, дотримання принципу розташування.

10. Гігієнічні умови уроку. Вплив гігієнічних умов на динаміку працездатності на уроці.

У контексті співвіднесення професійної компетентності вчителів української мови та літератури та організації ними навчальної діяльності на уроці з виокремленням окремих компонентів навчальних цілей проведено дослідження, метою якого було виявлення закономірних зв'язків між визначенням навчальних цілей учнями та вчителями. Педагогічний експеримент проведено на основі ранжування учнями та вчителями української мови та літератури навчальних цілей, запропонованих у таксономії В. S. Bloom (1956) [47; 48].

З точки зору професора педагогіки Чиказького університету Бенджаміна Блума, цілі навчання безпосередньо залежать від ієрархії розумових процесів: запам'ятовування, розуміння, застосування, аналіз, синтез і оцінювання. В основі всього лежить запам'ятовування, а найвищою точкою як когнітивних здібностей, так і цілей навчання є здатність до незалежної оцінки: без запам'ятовування і знання неможливе розуміння, без розуміння неможливе використання, без освоєння початкових рівнів неможливий аналіз і синтез, а без всього цього немислима творча оцінка явищ і подій.

Згідно з таксономією Б. Блума ієрархія навчальних цілей вибудована в такій послідовності: 1) «запам'ятовування», 2) «розуміння», 3) «застосування», 4) «аналіз», 5) «синтез», 6) «оцінювання».

Нами було проведено анкетування для 1200 учнів 9-11 класів з різних типів навчальних закладів Вінницької області з метою ранжування навчальних цілей, запропонованих у таксономії Блума та отримано такі результати: 1) «запам'ятовування»; 2) «застосування»; 3) «розуміння»; 4) «оцінювання»; 5) «аналіз»; 6) «синтез».

Для порівняльного аналізу аналогічне анкетування було проведено серед 1100 вчителів української мови та літератури навчальних закладів області. Виходячи зі своєї професійної діяльності, вчителі проранжували навчальні цілі, запропоновані Блумом, так: 1) «розуміння»; 2) «застосування»; 3) «запам'ятовування»; 4) «аналіз»; 5) «синтез»; 6) «оцінювання». Зведені дані анкетувань учнів і вчителів представлено у таблиці 1.6.

Таблиця 1.6

Порівняльний аналіз анкетування з визначення навчальних цілей учнями і вчителями

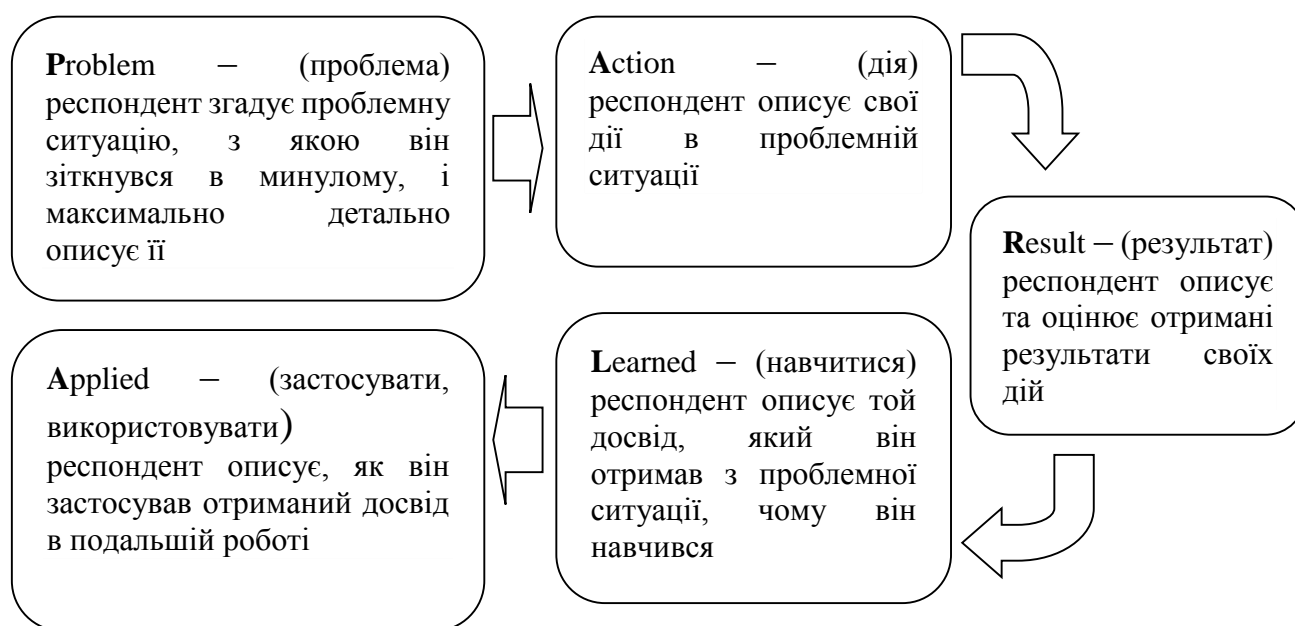
Ранжування за значенням	Ієрархія навчальних цілей (за таксономією Б.Блума)	Учні	%	Учителі	%
1.	запам'ятовування	запам'ятовування	70	розуміння	78
2.	розуміння	застосування	65	застосування	75
3.	застосування	розуміння	46	запам'ятовування	72
4.	аналіз	оцінювання	43	аналіз	55
5.	синтез	аналіз	42	синтез	47
6.	оцінювання	синтез	41	оцінювання	45

Як бачимо, прослідковується деяка розбіжність у визначенні навчальних цілей та мети учнями і вчителями: для учнів найважливіше запам'ятати навчальний матеріал, для вчителя важливіше, щоб учні його зрозуміли; другорядним і для учнів, і для вчителів є вміння застосовувати знання практично. На третє місце учні відносять «розуміння», а вчителі – «запам'ятовування»; на четвертому місці для учнів – вміння оцінювати, а для вчителів важливо, щоб учні вміли аналізувати матеріал. Ранжування мисленнєвих операцій «аналіз», «синтез» і «оцінювання» відносно співпадає в учнів та їх вчителів, однак учні ставлять на передостаннє та останнє місця за значущістю «аналіз» та «синтез», а вчителі – «синтез» та «оцінювання».

Впродовж дослідження процесу розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури виникло питання: наскільки професійна компетентність вчителя української мови

та літератури позначається на його професійній діяльності? Для відповіді на це питання було проведено аналіз уроків і позакласної роботи вчителів української мови та літератури. Зв'язок компетентності вчителя з його професійною діяльністю найкраще простежується під час проведення, аналізу та самоаналізу уроку. Рівень застосування компетенцій вчителями в своїй практичній діяльності показує, що в основному дані відповідають, якщо всі навчальні дії розглядати з точки зору причинно-наслідкових зв'язків. Практичні дії педагогів, спрямовані на навчання та виховання учнів, були перевірені за методикою PARLA під час проведення уроків та позакласних заходів.

Методика PARLA – західна техніка інтерв'ювання, яка спрямована на оцінку ключових компетенцій працівника або кандидата на посаду, суть якої міститься в абревіатурі: Problem - Action - Result - Learned - Applied і являє собою алгоритм проведення інтерв'ю, що складається з п'яти етапів (рис. 1.4):

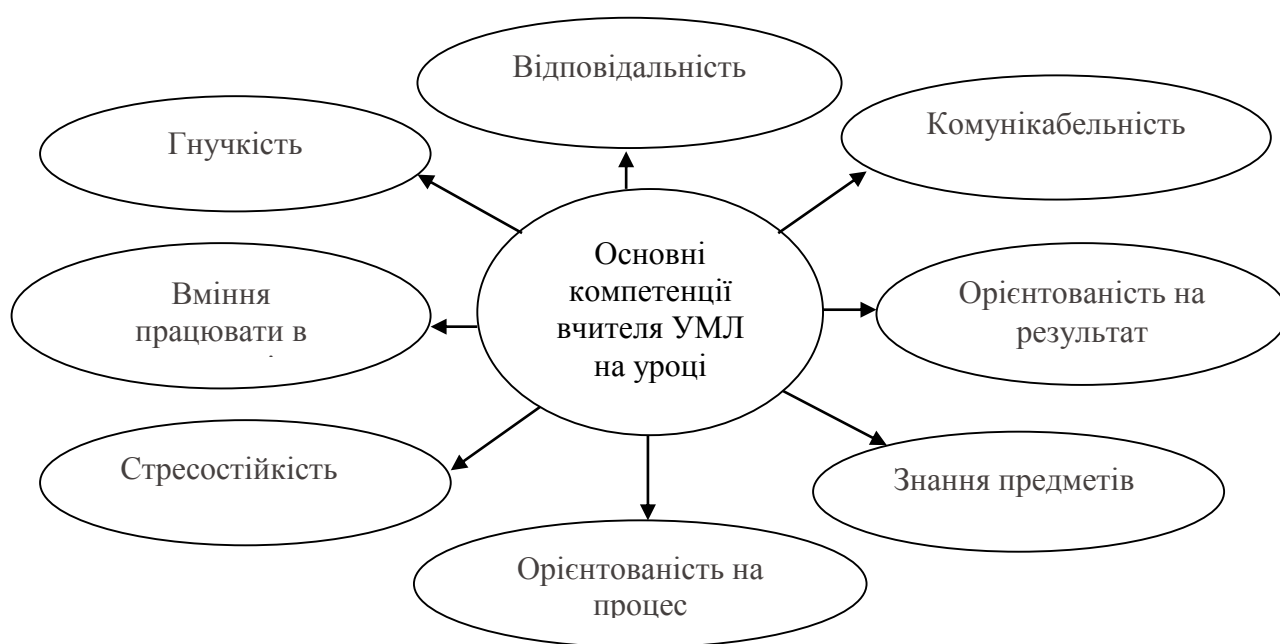
Рис.1.4 Методика інтерв'ю PARLA

Як засіб для проведення інтерв'ю з учителями української мови та літератури було використано методику психолого-педагогічного аналізу діяльності учителя на уроці. Інтерв'ювання полягало в заповненні вчителем таблиці реєстрації даних по закінченні уроку. Підсумковий результат визначено після того, як була виставлена певна кількість балів у підсумковій таблиці за виконані вчителем конкретні вимоги до уроку. Методика містить як класичні вимоги до уроку (з оцінкою від 0 до 1

бала), так і сучасні вимоги педагогіки співробітництва (з оцінкою від 0 до 2 балів). Блоки спостереження поділяються на складові, які, в свою чергу, містять конкретні вимоги. Три основні блоки поділяються на 12 частин, кожна з яких складається з 4 вимог (Середня = сума балів:48). Такий лист-опитувальник застосовано як одну з форм проведення інтерв'ю (Додаток Д).

Запропонована методика аналізу діяльності вчителя на уроці дозволить і методисту, і вчителю української мови та літератури провести діагностику окремих аспектів його діяльності та визначити рівень його професійної компетентності за заданою формулою. В результаті такого п'ятикрокового інтерв'ю отримано уявлення про те, які ситуації вчитель вважає проблемними, яким чином вирішує завдання, в якій мірі він готовий приймати на себе відповідальність, наскільки здатний робити висновки і вчитися на власних помилках. За результатами інтерв'ювання вчителів української мови та літератури створено компетентнісну модель вчителя української мови та літератури в практичній діяльності (рис.1.5).

Рис. 1.5 Компетентнісна модель вчителя української мови та літератури в практичній діяльності

Отже, спроектована нами компетентнісна модель вчителя української мови та літератури на уроці розроблена з урахуванням тих особистісних, професійно-педагогічних і функціональних компетенцій,

володіння якими визначає рівень професійної компетентності вчителя, а також є показником готовності професійно здійснювати навчальну діяльність відповідно до сучасних вимог.

Аналіз наукової літератури дозволяє визначити в професійній діяльності вчителя української мови та літератури такі основні функції:

Інформаційну – точність, логічність подачі інформації, вміння виділяти головне, доступність інформації й опора на наявний досвід, зв'язок інформації із практикою та вміння прогнозувати засвоєння матеріалу учнями.

Перцептивну – вміння сприймати психічний стан учнів і «бачити» особистість учня.

Комунікативну – включає стиль спілкування, педагогічний такт, характеристику мови, експресивні якості, контакт із класом.

Організаторську – організація учителем власної діяльності та пізнавальної діяльності учнів.

Розвивальну – робота з формування й розвитку прийомів і способів розумової діяльності учнів, їхньої особистості та колективу.

Контролюючу – різні способи контролю засвоєння інформації, об'єктивність оцінок, навчання самоконтролю.

Реалізація на практиці всіх цих функцій одночасно – досить складна задача. Саме тому за рівнем психічної напруженості праця шкільного вчителя займає друге місце після роботи авіадиспетчера.

Професійна компетентність вчителя є інтегративною характеристикою особистості, яка дає змогу акумулювати індивідуальні якості й професійно-педагогічні знання, трансформуючи їх в вміння здійснювати професійну діяльність з притаманним кожному вчителеві творчим іміджем і стилем роботи. Така трансформація знань в вміння має розвиватися в системі післядипломної освіти протягом усієї професійної діяльності учителя.

РОЗДІЛ II

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

2.1. Структура процесу управління розвитком професійної компетентності вчителів української мови та літератури

Процес управління розвитком професійної компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної освіти, за даними наукових джерел [49; 50; 51; 52; 53; 54; 55; 56], має здійснюватися в напрямках: визначення оптимального балансу тенденцій централізації і децентралізації, врахування запитів ринку праці конкретного регіону; забезпечення інноваційного розвитку на основі культурних, історичних, педагогічних, національних традицій і пріоритетів; створення цілісної системи розвитку професійної компетентності педагогів, готовність працювати в умовах змін; інформаційне управління освітою.

Алгоритм управлінських дій щодо розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури розроблено відповідно до основних управлінських функцій адміністратора: планово-прогностичної; мотиваційно-цільової; діагностичної; інформаційно-аналітичної; організаційно-координаційної; контрольно-діагностичної; регулятивно-корекційної. За основу можна взяти наукові дослідження проблеми С. Вершловського [57], Н. Клокар [58], В. Маслова [59], О. Пехоти [60], В. Пуцова [61] та інших.

Цикл будь-якої управлінської діяльності, спрямованої на розвиток професійної компетентності вчителя містить такі елементи: планування, стимулювання, поточний контроль, регулювання діяльності, аналіз результатів. Ці елементи властиві й діяльності вчителя.

За своєю структурою процес педагогічного управління передбачає послідовні етапи, зміст яких пов'язаний з підготовкою, здійсненням і підведенням підсумків. Основними елементами педагогічного управління є: постановка цілей діяльності, формулювання завдань, збір

інформації про стан об'єкта управління, планування; організація діяльності, аналіз ходу процесу, його корекція, аналіз ефективності зробленого, визначення нових цілей.

Педагогічне управління процесом розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури, як і будь-яке управління взагалі, носить циклічний характер і здійснюється поетапно.

Перший етап - інформаційно-аналітичний, передбачає збір і аналіз інформації з питання визначення рівня професійної компетентності вчителя, шляхом використання «Індивідуальної картки вчителя», проведення тестування, опитування, анкетування тощо з метою виявлення проблем у розвитку професійної компетентності. Складається і координується план індивідуальної роботи з учителем.

Другий етап - прийняття управлінського рішення щодо підвищення професійної компетентності вчителів через залучення їх до навчальної діяльності в системі післядипломної освіти; визначення професійних запитів, потреб, бажань учителів щодо професійного вдосконалення, вибір ефективних форм підвищення кваліфікації, врахування факторів, які впливають на процес розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури. На цьому етапі управлінського циклу проводиться самоаналіз діяльності вчителем, взаємоаналіз роботи колегами, аналіз роботи адміністрацією. Результати такої роботи покладаються в основу визначення цілей і прогнозування результатів процесу розвитку професійної компетентності, що є основною задачею третього етапу.

Третій етап - постановка цілей і прогнозування результатів щодо підвищення рівня професійної компетентності вчителів української мови та літератури, передбачає з'ясування кола проблем, якими найбільше цікавляться педагоги: методика та проблеми викладання української мови та літератури, вузькі питання виховання, суспільно-політичні, морально-правові питання та інші. На цьому етапі створюється еталон (модель) ефективної творчої діяльності педагога.

Четвертий етап – планування дій методиста, адміністрації навчального закладу щодо управління процесом розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури передбачає складання перспективного та оперативного планів розвитку професійної компетентності педагогів та здійснення таких дій:

1) врахування програм соціального розвитку суспільства, держави, прогнозів науково-теоретичного та науково-практичного спрямування; 2) прогнозування мети, завдань, основних напрямів розвитку професійної компетентності вчителів з урахуванням результатів попередніх років; 3) координація, погодження планів розвитку професійної компетентності вчителів із закладами післядипломної педагогічної освіти, громадськими організаціями, центрами, управліннями загальної середньої освіти.

П'ятий етап – організація професійного розвитку та вдосконалення в процесі практичної діяльності вчителів, керівництво роботою методичних кабінетів, методичної ради, методичних об'єднань, творчих груп, організація семінарів, розробка змісту діяльності творчих лабораторій з нових освітніх проблем та методик за різними видами підвищення компетентності вчителів. П'ятий управлінський етап передбачає залучення всього педагогічного колективу і кожного його члена окремо до творчої теоретико-практичної співпраці з метою підвищення їх теоретичних знань і практичних навичок.

Шостий етап – регулювання і коригування проведеної роботи з вчителями щодо розвитку їхньої професійної компетентності, регулювання і корекції в системі управління самоосвітою педагога; здійснення аналізу проведеної роботи, з'ясування позитивних і негативних моментів в організації тих чи інших методичних заходів, їх результативність. Здійснюється самоаналіз роботи кожного з управлінців і кожного вчителя. Визначається рівень досягнення поставлених цілей. За результатами аналізу визначаються нові завдання щодо подальшого розвитку компетентності педагога, перспектив його професійного і кар'єрного росту.

Сьомий етап – аналіз керівниками, методистами результатів процесу розвитку професійної компетентності вчителя, виявлення позитивного в цій роботі, корекція недоліків.

Отже, наповнений конкретним змістом і формами роботи, управлінський цикл приводить до конкретних позитивних результатів. У визначенні стратегічних напрямів управління процесом розвитку професійної компетентності вчителів української мови і літератури мають враховуватися пріоритетні напрями розвитку післядипломної освіти [62; 63; 64], а саме: розроблення й прийняття законодавчих і

нормативних документів функціонування системи післядипломної освіти як повноцінної складової цілісної системи освіти держави; забезпечення підвищення кваліфікації вчителів української мови та літератури якісними навчальними програмами; інформатизація освітньої діяльності післядипломної освіти, підготовка педагогічних працівників до ефективного використання ІКТ у практичній діяльності; управління процесом модернізації освітньої діяльності післядипломної освіти; створення механізмів стимулювання освітян до неперервного професійного вдосконалення своїх знань і вмінь протягом усієї педагогічної кар'єри; підготовка наукових і викладацьких кадрів для закладів системи післядипломної освіти; оновлення змісту, розроблення та запровадження інноваційних форм навчання; налагодження координації діяльності регіональних закладів післядипломної освіти з відділами, управліннями, департаментами освіти, навчальними закладами та установами області; розгортання наукових досліджень і дослідно-експериментальної роботи з проблем розвитку професійної компетентності вчителя.

2.2. Засоби педагогічного стимулювання вчителів української мови та літератури до розвитку професійної компетентності

Управління процесом розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти вимагає вирішення стратегічних, практичних та оперативних завдань. Прикладом оперативного завдання та однією з основних функцій системи управління освітнім закладом, спрямованої на забезпечення досягнення високих результатів праці, є стимулювання професійної діяльності педагогів.

Питання стимулювання педагогів до розвитку професійної компетентності фахівців в системі післядипломної освіти розглядали В. Бондар, Т. Браже, С. Вершиловський, І. Жерносек, М. Красовицький, В. Маслов, М. Поташник, Н. Протасова, Є. Соколовська, П. Худоминський та інші науковці.

Аналіз наукових поглядів щодо стимулювання вчителів української мови та літератури до розвитку професійної компетентності дає

можливість виокремити ряд функцій органів управління системою післядипломної освіти:

- аналітико-прогностична (здійснення діагностики і спонукання до самодіагностики професійної діяльності);
- планування (допомога у формуванні проблеми і очікуваних результатів);
- цільова (допомога у виборі форм реалізації програми самоосвіти);
- організаційно-координаційна (підбір літератури, консультації щодо розробки програми, організація презентації досвіду роботи);
- контрольно-оцінна (планування системи внутрішнього контролю).
- регулятивно-корекційна (рефлексивна оцінка процесу і результатів, вихід на нову проблему);
- соціально-психологічна (створення сприятливого мікроклімату, необхідного для продуктивної роботи вчителя).

Методи, які забезпечують регулювання, коригування і стимулювання діяльності та поведінки вчителя, – це **змагання, заохочення та покарання**.

Сутність **змагання** полягає у схильності до здорового суперництва і самоствердження. Постаючи як конкуренція, боротьба за існування, воно є пружиною розвитку. Змагання сильне гласністю, об'єктивним порівнянням підсумків, організовує, згуртовує колектив, спрямовує на досягнення успіхів, учить перемогати. У його підсумках відображається вся багатогранність життя навчального закладу. Змагання змушує тих, хто відстає, підніматися до рівня передових, а передових надихає на нові успіхи. У системі післядипломної освіти використовують різноманітні форми змагань: конкурси, фестивалі та огляди художньої самодіяльності, виставки. Усе це розвиває інтереси, творчі здібності педагогів, активізує процес розвитку їх професійної компетентності.

Заохочення ґрунтується на схваленні позитивних дій і вчинків з метою спонукання особистості до їх повторення. Однак не кожне заохочення активізує процес розвитку, оскільки воно має силу тільки за певних умов. Передусім важливо своєчасно помічати позитивні зрушення у розвитку особистості вчителя, в ставленні його до професійної діяльності. Часом корисно похвалити вчителя, коли він ще не досяг серйозних успіхів, але прагне до цього. Відзначаючи навіть незначні зміни на краще, невеликі перемоги над собою, педагог пробуджує в собі бажання

вдосконалюватися, що стимулює його до повторення схвалених вчинків. Якщо ж не помічати перемог учителя, його старань, то це може негативно позначитися на процесі розвитку професійної компетентності.

З метою стимулювання розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури методистам варто систематично висвітлювати результати їх успіхів, у формі методичних бюлетенів, семінарів з презентацій педагогічних новинок, публікацій методичних знахідок, створення банку творчих доробок учителів.

Під час планування методичних об'єднань слід зважати на результати проведених моніторингів стану професійного рівня педагогів та брати до уваги пропозиції більшості членів методичного об'єднання.

Практика доводить, що необхідно вдосконалювати зміст та форми проведення методичних об'єднань, адаптуючи їх до запитів та потреб вчителів різних кваліфікаційних категорій.

Сутність **покарання** полягає у несхваленні, осуді негативних проявів у практичній діяльності з метою їх припинення або запобігання їм у майбутньому. Покарання слід застосовувати обережно, щоб не спричинити озлоблення, лицемірства. Покарання повинно викликати переживання, почуття вини, збуджувати докори совісті та прагнення змінитися на краще. Воно має сприяти зміцненню почуття відповідальності за свою роботу, дисциплінованості, несприйнятливості до негативного, здатності протистояти негідним бажанням. Результативність покарання зростає, якщо воно сприймається як справедливе. Тому слід завжди перевіряти факти, щоб довести провину. Незаслужене покарання провокує нові конфлікти. Вдаватися до нього треба не часто. І завжди воно повинно мати гуманний характер, не принижувати людської гідності.

Результати аналізу власного досвіду роботи та діяльності закладів освіти області свідчать, що для заохочення педагогів до розвитку професійної компетентності використовуються:

- зовнішні стимули, пов'язані з матеріальним заохоченням;
- мотиви зовнішнього самоствердження (шляхом оцінки оточення);
- проведення об'єктивної атестації;
- мотиви особистісної самореалізації, які передбачають можливість особистісного росту;

- надання максимально широкої ініціативи без зайвої опіки та формалізму.

З метою заохочення педагогів до розвитку професійної компетентності треба дбати про: зовнішні стимули, пов'язані з матеріальним заохоченням; мотиви зовнішнього самоствердження (оцінка оточення); проведення об'єктивної атестації; мотиви особистісної самореалізації, які передбачають можливість особистісного росту; надання максимально широкої ініціативи без зайвої опіки та формалізму.

Методисти освітніх установ області, учасники обласної Школи методичної служби запропонували **класифікацію методико-педагогічних заходів щодо стимулювання вчителів** до розвитку професійної компетентності, яку можна представити в п'яти групах:

I група – спрямована на підсилення практичного напрямку процесу розвитку професійної компетентності: навчальні семінари на основі показових занять; вирішення проблемних педагогіко-дидактичних завдань; інструктивно-методичні консультації й наради; уроки-тренінги; співбесіди з викладачами.

II група – спрямована на підсилення наукового напрямку розвитку професійної компетентності, куди входять: психолого-педагогічні семінари; презентації педагогічних новинок; проблемні семінари; педагогічні читання.

III група – передбачає колективну творчість: круглий стіл; випуск методичного бюлетня; творчі майстерні.

IV група – заохочення вчителів до активної творчої діяльності: предметно-методичні тижні; узагальнення педагогічного досвіду; ділові ігри; конкурси професійної майстерності.

V група – сприяння оприлюдненню індивідуальних напрацювань: публікації методичних знахідок; творчі звіти; майстер-класи.

Отже, процес педагогічного стимулювання розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури підвищує особистісний стан професійної зацікавленості, який сприяє активній діяльності з максимальними витратами фізичних і розумових зусиль. Урахування особистісно значущих для вчителя факторів сприяє підвищенню якісних показників результативності процесу розвитку професійної компетентності.

Педагогічне стимулювання залежить від ставлення особистості до людей (адміністрації, колег, учнів та їх батьків), ставлення до себе, до предметів оточуючого світу, до школи. Позитивне ставлення до людей створює атмосферу взаєморозуміння, спонукає до співпраці. Самооцінка визначає рівень домагань особистості, формує усвідомлене бажання самостверджуватися, вдосконалюватися. Усвідомлення своїх успіхів підвищує мотивацію до вдосконалення, спонукає до пошуку нових форм і методів роботи, а отже, підвищення рівня розвитку професійної компетентності. Педагогічне стимулювання викликає такі позитивні психічні стани: усвідомлення значущості своєї професії, стан радості від успіхів у роботі, творчого натхнення, що призводять до зростання працездатності особистості.

2.3. Моніторинг результативності процесу розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури

З огляду на управлінський аспект набуває актуальності питання моніторингу якості та вимірювання результативності процесу розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури. Досвід переконує, що провідними факторами, які свідчать про успішність процесу розвитку професійної компетентності вчителя, є рівень професійної діяльності, реалізація плану, програми, стратегії розвитку професійної компетентності; здійснення дослідження самоосвітніх тем протягом 2-3-4 років у руслі проектної методики; отримання запланованого кінцевого продукту розвитку професійної компетентності; укладання портфоліо як рефлексії та результату розвитку професійної компетентності.

Однак здійснювати моніторингові дослідження бажано із врахуванням всієї широти процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури за всіма його змістовими компонентами (див. Розділ 1). Це дозволить методистам закладів післядипломної освіти вчасно коректувати педагогічну роботу вчителя та діяльність всіх структурних методичних підрозділів, адміністрації навчальних закладів з метою досягнення вищої результативності процесу розвитку професійної компетентності педагогів.

Слід зазначити, що моніторинг якості навчання все більше стає не лише засобом управління освітнім процесом, а й засобом розвитку педагогів і всіх освітніх систем загалом. Побудова ефективної системи управління якістю процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти потребує вирішення щонайменше трьох задач: формування еталона якості (стандартизація) розвитку професійної компетентності; порівняння досягнутого рівня підготовки з еталоном розвитку професійної компетентності, а на основі цього здійснення оцінки якості процесу розвитку професійної компетентності; відпрацювання управлінського впливу на умови та фактори, які визначають якість. Це класичні етапи будь-якого контролю та управління якістю, зокрема і в освіті. Зміни контрольно-оцінювальної діяльності відбуваються на основі квалітативізації – кількісному вираженні якості підготовки освітян.

Кваліметричний підхід дає суспільству цінну інформацію про те, що являють собою програмні вимоги, де проходить свідомо межа між обов'язковим мінімумом і профілюючим змістом. Вивченням якості у більш широкому сенсі займається квалітологія (від лат. Qualitus – якість, властивість) - наука про якість об'єктів і процесів, які створені і використовуються людиною та суспільною практикою.

Будь-яке якісне явище можна подати як сукупність певних властивостей. Фактори розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти – особистісно-мотиваційний, гносеологічно-смысловий, діяльнісно-інтенціональний, культурологічно-аксіологічний, рефлексивно-оцінювальний – співвідносяться з певними критеріями та показниками, які можна представити у вигляді ієрархічної структури, що наочно демонструється у факторно-критеріальній моделі (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Факторно-критеріальна модель процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури

Фактори РПК	Критерії	Показники
Особистісно-мотиваційний	Мотиваційний	Наявність професійного інтересу та ціннісного ставлення вчителя до професійної філологічної діяльності, мотиваційно-ціннісних орієнтирів щодо професійного саморозвитку й самовдосконалення.
	Емоційно-вольовий	Загальна ерудиція, широта і глибина пізнавальних інтересів, свідоме ставлення до праці, ясність і критичність розуму, уважність, винахідливо емоційна чуйність і стійкість, довгочасна пам'ять, розвинутість спостережливості, волі, уяви
	Система якостей особистості	Щиросердя, доброзичливість, дисциплінованість, вимогливість, скромність, принциповість, товариськість, об'єктивність, самокритичність, висока моральна культура, артистизм, терпеливість і наполегливість, культура темпераменту, почуття гумору
Гносеологічно-смысловий	Педагогічна	Належний рівень професійно-педагогічної підготовки, інтерес до історії педагогіки, педагогічної діяльності, любов до предмета і дітей, педагогічний такт, педагогічне мислення, професійно педагогічна працездатність, прагнення до науково-педагогічної творчості
	Психологічна	Знання вікових особливостей та закономірностей психологічного розвитку дітей, підлітків, старших школярів; розуміння особливостей психології виховання і навчання; психології вчителя та керівництва учнівським та педагогічним колективом
	Дидактична	Розуміння сутності педагогічного процесу, основ школознавства, орієнтування у змісті навчання і виховання, планування, проектування цілей і завдань педагогічного процесу з української мови та літератури, здатність відбирати оптимальний зміст навчального матеріалу, визначати найбільш ефективні засоби, форми і методи навчально-виховної роботи
	Методична	Знання методологічних і теоретичних основ навчання української мови та літератури, методів стимулювання навчальної діяльності учнів, науково-методичної організації праці вчителя, концептуальних основ, структури й змісту засобів навчання, вміння застосовувати мову в педагогічній діяльності, виконувати основні професійно-методичні функції

	Інформаційно-комунікаційна	Здатність застосовувати набуті теоретичні і фактологічні знання, практичні уміння та навички в галузі ІКТ для розв'язання професійних завдань з вивчення української мови та літератури та з метою самоосвіти
	Здоров'язбережувальна	Володіння комплексом знань, умінь, ставлень та цінностей, спрямованих на збереження й укріплення здоров'я – свого та оточуючих, – на уроках та в позаурочній діяльності. Вміння забезпечити здоров'язбережувальну функцію навчально-освітнього процесу
Діяльнісно-інтенціональний	Філологічна	Знання основ філологічної освіти, теоретичних знань з української мови і літератури, розуміння сутності та результатів інтеграції мови та літератури як профільюючих предметів в системі гуманітарної освіти. Знання наукової термінології різних стилістичних прийомів, що використовуються для створення літературних текстів, вміння зіставляти й протиставляти мовні явища, відокремлювати в прочитаному або почутому головні ідеї та опорні поняття, виявляти зв'язок між фактами, подіями, поняттями
	Лінгвістична	Вміння правильно в графіко-орфографічному, лексичному, граматичному і стилістичному відношенні виражати свої думки. Здатність розпізнавати, називати й визначати лінгвістичні поняття, оперувати лінгвістичними фактами з фонетики, морфології, лексикології, синтаксису й стилістики, оволодівати нормами вимови, правопису й пунктуації [65]
	Комунікативна	Володіння словом, мовою, мімікою, жестами як засобами спілкування, піклування про культуру і виразність мови. Вміння передавати знання, думки, почуття, розвивати мислення учнів. Вміння здійснювати педагогічно доцільне спілкування з учнями, батьками, вчителями.
	Лінгводидактична	Знання закономірностей, принципів і методів навчання української мови та літератури, результатів сучасних лінгвістичних досліджень, розуміння труднощів засвоєння мовного матеріалу та їх причин, шляхів і засобів формування комунікативної компетенції
Культурологічно-аксіологічний	Культурологічна	Знання історії розвитку української мови та літератури, культури, духовних національних цінностей свого народу та загальнолюдської культури. Наявність почуттів громадянської відповідальності, національної свідомості та ідентичності, патріотизму, гуманізму, моральності
Рефлексивно-оцінювальний	Аналітико-прогностична	Здатність до об'єктивної самооцінки, контролю, аналітичності, вміння будувати стратегію, тактику саморозвитку, визначати траєкторію та перспективи подальшої роботи

Отже, з метою виявлення та пошуку шляхів підвищення рівня розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури було проведено моніторинг стану викладання української мови та літератури у Вінницькій області. Матеріали моніторингового дослідження разом із результатами обробки цифрових даних було передано до Департаменту освіти і науки Вінницької облдержадміністрації. На основі моніторингового дослідження розроблено рекомендації щодо підвищення результативності організації методичної роботи з розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури. Сюди ввійшли питання підвищення рівня методичної роботи відділів освіти районних держадміністрацій та департаментів освіти міських рад відносно організації навчальної, моніторингової та аналітико-прогностичної діяльності щодо викладання української мови та літератури та створення умов для розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Діяльність районних (міських) методичних підрозділів, спрямована на розвиток професійної компетентності вчителів української мови та літератури	
Основні форми та види діяльності	Основні напрямки діяльності
Організація діяльності методичних об'єднань учителів	Розвиток навичок інноваційної дослідно-пошукової роботи
Діяльність динамічних творчих груп	Створення умов для підвищення творчого потенціалу вчителів
Діяльність школи молодого вчителя	Розвиток мотиваційно-ціннісної сфери вчителя Поглиблення знань про досягнення вітчизняної та зарубіжної філологічної науки
Діяльність школи наставників молодих учителів	Розвиток знань щодо нормативно-правової та навчально-методичної літератури з питань філологічної освіти Розвиток умінь прогнозувати, проектувати, організовувати навчальну діяльність Організація взаємовідвідування та обговорення показових уроків, заходів

Діяльність школи послідовників перспективного педагогічного досвіду	Виявлення, узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду
Діяльність компенсаційної спеціалізованої школи	Розвиток моніторингової та аналітико-прогностичної діяльності вчителя
Діяльність інтерактивної школи сучасного вчителя	Розвиток знань та вмінь використання сучасних педагогічних технологій в навчальному процесі
Діяльність інформаційно-комунікаційного веб-сайту районного (міського) методичного підрозділу	Розвиток вмінь працювати в освітньому інформаційно-комунікаційному електронному середовищі
Організація діяльності видавничого центру для вчителів	Розвиток вмінь вчителя презентувати власний досвід роботи, створювати авторські розробки Розвиток загальнокультурного рівня вчителів

Аналіз результатів цього дослідження дозволяє зробити висновки та внести корективи у процес розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури на районному (міському) та обласному рівнях в курсовий (атестаційний) та міжкурсовий (міжатаестаційний) періоди навчання. Отже, проблемними залишаються такі напрямки розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури: розвиток мотиваційно-ціннісних орієнтирів щодо професійного зростання та самовдосконалення вчителів української мови та літератури; розвиток уміння аналізувати власну діяльність, стан навчально-виховного процесу та діяльність колег; уміння концентрувати свої зусилля для досягнення поставленої мети, цілей, завдань; уміння бачити, розуміти й усвідомлювати проблеми, виокремлювати пріоритети, вибудовувати завдання й знаходити адекватні ресурси для їх вирішення; уміння прогнозувати, проектувати й планувати свою роботу; володіння методами самоконтролю й самооцінки педагогічного діагностування. Недостатньо здійснюється організація відвідування показових уроків, заходів, видавничої діяльності, заходів щодо підвищення загальнокультурного рівня вчителів української мови та літератури.

Узагальнення результатів проведеного дослідження дає можливість стверджувати, що результативність процесу розвитку професійної

компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної освіти залежить від узгодженої та злагодженої діяльності методичних служб обласного та районного рівнів, які в двосторонньому порядку мають цілеспрямовано організовано та планомірно сприяти підвищенню професійного фахового рівня сучасних вчителів української мови та літератури, зокрема розвитку в них таких професійних компетенцій:

вміння вчителя української мови та літератури використовувати новації сучасного світу для реалізації конкретних навчальних завдань;

вміння визначати предметні цілі сучасного уроку української мови та літератури, максимально наближені до життєвих потреб та орієнтирів учнів;

здатність спрямовувати курс вивчення української мови та літератури на інтенсивний мовленнєво-мислительний, інтелектуальний, культурний і національно-духовний розвиток школярів;

здатність вибудовувати зміст навчання української мови та технологій його засвоєння на основі прогресивних підходів до навчально-виховного процесу (особистісно зорієнтованого, компетентнісного, соціокультурного, функціонально-комунікативного);

вміння оцінювати отриману учнями суму знань через практичне їх застосування, враховуючи уміння вживати вивчені мовні засоби під час створення усних і письмових (монологічних і діалогічних) висловлювань різних типів, стилів і жанрів мовлення з дотриманням вимог до мовлення і культури спілкування;

здатність вчителя розвивати свої лінгвістичну та філологічну компетенції та формувати їх у своїх учнів, експериментувати та удосконалювати шляхи їх формування (інформаційний, дискусійний, творчий);

вміння узагальнювати, використовувати та поширювати перспективний педагогічний досвід через впровадження системи презентацій творчих звітів у формі проведення майстер-класу, тренінгу тощо;

вміння розробляти план роботи з філологічно обдарованими учнями;

вміння презентувати власну педагогічну діяльність, висвітлювати авторський досвід, видавати власні друковані праці;

здатність використовувати сучасні інформаційно-комунікаційні, мультимедійні, інтерактивні технології в процесі вивчення української мови та літератури.

Загалом результатом розвитку професійної компетентності вчителя є впровадження інноваційних педагогічних технологій, розробка й проведення уроків з використанням мультимедійних засобів, активна участь у різноманітних методичних заходах, створення навчально-дидактичних матеріалів нового покоління, творче вдосконалення й розвиток, самооцінка власної роботи.

Отже, моніторинг забезпечує безперервне відстеження якісних змін у професійній діяльності вчителя, дає змогу підвищити рівень об'єктивності оцінки розвитку його компетенцій та складання прогнозу, який, як зазначає В. Підласий, – «унікальний засіб, що дає можливість довідатися про майбутній перебіг подій, знаряддя для контролю швидкоплинних ситуацій та спрямування їхнього руху в бажане річище».

Для визначення рівня розвитку професійної компетентності вчителя, ефективності його діяльності можна застосовувати такі форми моніторингу:

- анкетування та самотести (виявлення проблематики та орієнтування вчителя під час вирішення професійних питань);
- карта відстеження ефективності уроку (зокрема заповнюють учителі та учні, порівнюють їх);
- відстеження уроку на діалогічній основі "вчитель-методист-адміністратор".

У системі внутрішкільного управління необхідно здійснювати моніторинг професійного рівня вчителя за критеріями, які фіксуються в діагностичній карті:

- знання нормативних документів;
- самоосвіта – творчий підхід до вибору способів, методів, прийомів і засобів забезпечення особистісно зорієнтованого навчання через зміст предмета;
- участь учителя в розробці методик і технологій розвитку навчально-виховного процесу;
- вміння вчителя змодельовати активну діяльність учня до уроку та на уроці, позакласну роботу з предмета;

- ведення шкільної документації (поурочні плани, ведення класних журналів, виконання навчальної програми та дотримання єдиного орфографічного режиму);
- вміння вчителя підтримувати життєдіяльність школи;
- виконавська дисципліна;
- робота з батьками та виконання громадських доручень.

Загальна структура організації та проведення моніторингу та оцінки діяльності вчителів української мови та літератури є досить сталою, що й забезпечує можливість отримання об'єктивної та надійної управлінської інформації.

Таким чином, узагальнюючи сутність організаційно-педагогічного та науково-методичного супроводу, моніторингу процесу розвитку професійної компетентності вчителя та на основі висновків з проведеного дослідження окреслено ряд важливих завдань, спрямованих на підвищення результативності процесу розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної освіти в курсовий (атестаційний) та міжкурсний (міжатестаційний) періоди навчання:

- узагальненість, системність та міждисциплінарність знань, у здобутті яких домінують різноманітні форми пошукової діяльності, продуктивного творчого процесу;
- пріоритетність використання інтерактивних технологій у навчальному процесі, які забезпечують умови для практичного освоєння різноманітних форм міжособистісних стосунків і спілкування, дають можливість відчувати важливість та задоволеність від спільної співпраці та співтворчості;
- фасилітативність позиції методиста, яка полягає у допомозі, співпраці, демократичній взаємодії зі слухачами курсів, увазі до особистісної ініціативи;
- рефлексивність освітнього середовища, яка передбачає розвиток саморегуляції та відповідальності вчителя за власний професійно-особистісний розвиток;
- впровадження основних принципів андрагогіки у процес розвитку професійної компетентності.

ВИСНОВКИ

1. У сучасному глобалізованому суспільстві систематичний та системний розвиток професійної компетентності вчителя стає умовою його успіху в професійній діяльності та сприяє уникненню інтелектуального зубожіння особистості. В умовах реалізації компетентнісного підходу до підвищення кваліфікації педагогів у системі післядипломної освіти одним із завдань є послідовна робота з надання методичних рекомендацій щодо розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури.

2. На основі результатів експериментального дослідження з'ясовано сутність, структуру, критерії, показники, рівні та стан розвиненості професійної компетентності вчителя української мови та літератури. Співвіднесено особливості змісту професійної компетентності вчителя української мови та літератури з особливостями його професійної діяльності та післядипломної педагогічної освіти і зроблено висновок: *компетентним є вчитель УМЛ, який володіє достатніми теоретичними знаннями в галузі «Українська мова та література», має належний рівень знань, умінь і навичок з методики здійснення філологічної професійної діяльності в поєднанні з мотиваційною складовою, необхідними психологічними особистісними якостями, емоційно-ціннісними орієнтирами та національними переконаннями, інтелектуально розвинений та всебічно обізнаний в сучасних інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологіях навчання та виховання.*

Процес розвитку професійної компетентності структуровано відповідно до періодів та видів післядипломної освіти вчителя – *курсний (курси підвищення кваліфікації), міжкурсний (участь в освітніх заходах) та самоосвітній (індивідуальна самоосвітня діяльність).* Визначено компоненти процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури: *мотиваційний, знаннєвий, діяльнісний, ціннісний та аналітичний.* Відповідно до компонентів, виокремлено критерії розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури: *особистісно-мотиваційний, гносеологічно-смісловий, діяльнісно-інтенціональний, культурологічно-аксіологічний та рефлексивно-оцінювальний.* Визначено рівні розвитку

професійної компетентності: *високий (творчий), достатній (конструктивний), середній (репродуктивний), низький (адаптивний)*.

3. Встановлено, що процес розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури полягає в розвитку мотиваційної та емоційно-ціннісної сфер, вдосконаленні психолого-педагогічних, теоретико-методологічних, фахових філологічних знань та методичних вмінь, збагаченні сукупної культури педагога на основі сформованих в нього освітніх потреб. З урахуванням психолого-педагогічного аспекту проведеного дослідження (теорія і методика професійної освіти) та провідних тенденцій в сучасній освіті (компетентнісний, особистісно зорієнтований, діяльнісний, технологічний підходи) виокремлено основні підходи до організації процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти: *особистісний (мотиваційний), когнітивний (гносеологічний), діяльнісний (операційний), ціннісний, рефлексивно-аналітичний*.

4. Визначено принципи розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури: *принцип андрагогіки, зв'язку філологічної теорії з практикою; системності навчання, інтегративності, багатофункціональності процесу РПК, єдності самоосвіти та колективного навчання; індивідуалізації та орієнтації на динаміку індивідуального розвитку, пріоритету самоосвітньої діяльності в міжкурсовий період навчання, послідовності, неперервності, суб'єктної орієнтації, опори на професійний досвід, особистісної педагогічної взаємодії на основі діалогізації, проблематизації, наступності рівнів і підструктур післядипломної освіти, активності та інтерактивності навчання; аналітичності*.

5. Розроблено і схематично представлено модель розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної педагогічної освіти, в якій відображено й охарактеризовано чотири блоки процесу розвитку професійної компетентності: *цільовий, змістовий, процесуальний, діагностично-результативний*. Констатовано, що професійна компетентність вчителя української мови та літератури є складним і багатокомпонентним явищем, яке синтезує в собі: 1) загальні вимоги до вчителя як до

особистості, 2) особливості його професійної діяльності, 3) конкретний прояв цих властивостей в діяльності. Аналіз моделі процесу розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної педагогічної освіти з урахуванням особливостей професійної діяльності свідчить про взаємозв'язок її компонентів, кожен з яких обумовлює і впливає на процес розвитку професійної компетентності. Визначено, що подальшого дослідження потребує питання організації педагогічної взаємодії між методистом, викладачем закладу системи післядипломної педагогічної освіти та вчителем української мови та літератури.

6. Здійснено апробацію нових форм та методів методичної роботи, спрямованих на формування інтересу вчителів української мови та літератури до розвитку своєї професійної компетентності в системі післядипломної освіти, що дало змогу підтримувати прагнення учителів до вдосконалення та, водночас, сприяло запобіганню професійному вигоранню. На основі результатів апробації нових форм та методів розвитку професійної компетентності встановлено, що ефективність розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури може забезпечити така організація курсового (атестаційного) та міжкурсowego (міжатаестаційного) періодів навчання, яка передбачає: 1) залучення вчителя до наукового пошуку, експериментальної діяльності та використання отриманих знань на практиці, 2) відмови від авторитарної педагогіки та перехід до демократичних форм управління процесом розвитку професійної компетентності, 3) забезпечення творчої активності слухачів курсів шляхом застосування активних та інтерактивних освітніх технологій та оптимального поєднання традиційних (системності та послідовності навчання; свідомості й активності вчителів; доступності та науковості; зв'язку з життям, зв'язку теорії з практикою) та сучасних дидактичних принципів.

7. У результаті проведеного дослідження запропоновано методичні та практичні рекомендації для вирішення проблеми розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти, де визначено основні педагогічні умови досягнення результативності: 1) спрямовування вчителів української мови та літератури на професійне зростання та розвиток, удосконалення та самовдосконалення своєї професійної компетентності, підвищення

ефективності педагогічної діяльності; 2) застосування інтерактивної педагогічної технології розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в межах проведення курсів підвищення кваліфікації за анованою навчальною програмою «Інтерактивні освітні технології в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів» та навчального спецкурсу «Компетентнісний підхід вчителя до викладання української мови та літератури»; 3) упровадження дистанційного курсу «Розвиток професійної компетентності вчителя української мови та літератури»; 4) створення акмеологічного розвивального та електронного інформаційно-комунікаційного середовища шляхом інтеграції навчальних та позанавчальних заходів курсового та міжкурсного періодів у системі післядипломної педагогічної освіти.

8. Узагальнення наукових досліджень та результатів проведеної роботи дає можливість стверджувати, що результативність процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури залежить від диференційованого підходу до роботи з різними категоріями вчителів на основі створення нової модульної системи в організації науково-методичних об'єднань та від структури процесу управління, яка передбачає:

- з'ясування наявного рівня професійної компетентності вчителя української мови та літератури;
- формування позитивної мотивації вчителя до розвитку професійної компетентності;
- визначення мети, очікуваних результатів, завдань освітньої діяльності;
- організацію процесу розвитку професійної компетентності, аналіз діяльності, корекцію, підведення підсумків;
- аналіз ефективності зробленого, визначення нових завдань.

Однак дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим аналізом специфіки потребо-мотиваційної сфери вчителя української мови та літератури, потенціалу професійно зорієнтованих дисциплін у контексті розвитку професійної компетентності та пошуком адекватних методів її діагностики. Потребують подальшого теоретичного осмислення та експериментального обґрунтування механізми розвитку професійної компетентності й особистісних якостей вчителя української мови та

літератури в системі післядипломної освіти, процеси створення оптимального освітнього середовища з урахуванням закордонного та вітчизняного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») (затв. постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. N 896). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Концепція Нової української школи (2016). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://osvita.ua/school/52819/>
3. Сисоєва С. О. Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження: наук. видання / С. О. Сисоєва, І. В. Соколова / НАПН України. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих, МОН. Маріупольський держ. Гуманітарний ун-т. – К.: Видавничий Дім «ЕКМО», 2012. – 362 с.
4. Баловсяк Надія Василівна. Формування інформаційної компетентності майбутнього економіста в процесі професійної підготовки: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2006. – 334арк.: табл. – Бібліогр.: арк. 227-256.
5. Касаткіна О.В. Особливості формування мовної особистості у контексті діалогу культур / О. В. Касаткіна // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закл. освіти : зб. наук. пр. - 2013. - Вип. 6 (49). - С. 43-45. - Бібліогр.: 8 назв. - укр.
6. Кривошеєва О.І. Експериментальна перевірка критеріальних показників сформованості професійної етики майстрів виробничого навчання / О.І. Кривошеєва // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2005. – № 6. – С. 86–89.
7. Назаренко В. О. Психологічні умови розвитку комунікативної компетентності керівників Державної прикордонної служби: Дис. ... канд. психол наук. Хмельницький, 2007.
8. Букреева И.В. Развитие пед. компетентности учителя в учреждениях доп. проф. образования. Ставрополь, 2004. 26 с.
9. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти. Освіта в контексті стратегічних завдань розвитку України / О.Овчарук // Директор школи Україна: науково-методичний журнал. - 2005. - № 3-5. - С. 4- 33.
10. Пінчук Ю. В. Система професійної компетентності вчителя-логопеда : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03 / Пінчук Юлія Володимирівна. - К., 2005. - 220 с.
11. Собко Л.Г. Інформаційна компетентність майбутнього вчителя як педагогічна проблема // Інформаційно-комунікаційні технології навчання.

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Умань: ПП Жовтий, 2008. - С. 154-156.

12. Селевко Г. Компетентности и их классификация / Селевко Герман // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138–143.

13. Хуторской А. Ключевые компетентности как компонент личностно ориентированной системы образования / А. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С 58–64.

14. Шишко А.В. Формування педагогічної компетентності майбутнього викладача іноземної мови у процесі магістерської підготовки / А.В. Шишко: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 . – К., 2010. – 334 с.

15. Lin G. H. C. A Case Study of Seven Taiwanese English as a Foreign Language Freshman Non-English Majors' Perceptions about Learning Five Communication Strategies : A Dissertation Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy : Major Subject : Curriculum and Instruction / Lin Grace Hui-Chin. – Texas A&M University, May 2007. – 245 p.

16. Корнієнко С. І. Сутність і основні характеристики лінгвістичної компетентності майбутніх учителів болгарської мови / С. І. Корнієнко // Педагогічні науки. – Вип. 4. – Бердянськ, 2009. – С. 161–165.

17. Колодич О. Б. Сучасні підходи до вивчення мовленнєвої діяльності / О. Б. Колодич // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 4. – С. 55–60.

18. Пентилюк М. Професійна підготовка студентів-філологів / М. Пентилюк // Дивослово. – № 11. – 2005. – С. 21 –24.

19. Скуратівський Л. До питання про значення поняття «мовленнєвий розвиток» та інші близькі за змістом поняття / Л. Скуратівський // Українська мова і література в школі. – № 3. – 2005. – С. 2–4.

20. Hymes D. On Communicative Competence / D. Hymes // Sociolinguistics / ed. by J. B. Pride, J. Holmes. — Harmondsworth : Penguin, 1972. – P. 269-293.

21. Марецька Л. П. Розвиток соціокультурної компетентності вчителів української мови і літератури в системі післядипломної освіти [Електронний ресурс] / Л. П. Марецька // Таврійський вісник освіти. - 2015. – № 2(2). – С. 140-146. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tvo_2015_2\(2\)__27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tvo_2015_2(2)__27)

22. Єрмоленко С. Я., Мацько Л.І. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови // Початкова школа. – 1995. - №1. – С. 33 – 37.

23. Єрмоленко С. Я. Культура української мови: Мова. Людина. Суспільство. – К.: Наукова думка, 1977. – 110 с.

10. Семенов О. М. Формування культурознавчої компетенції учителів української мови та літератури / О. Семенов // Вивчаємо українську мову та літературу. – № 35 (39) 12. – 2004. – С. 12–13.

24. Кучерява О. А. Формування дискурсивної компетенції студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)» / О. А. Кучерява. – Одеса, 2008. – 21 с.

25. Лановенко А. О. Підготовка майбутнього вчителя філологічного профілю на основі компетентнісного підходу [Електронний ресурс] / А. О. Лановенко. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/.../soc.../pidgotovka%20maubytnogo%20vchutelya.pdf.

26. Айстраханов Д. Проблема моделювання професійної компетентності майбутнього фахівця у педагогічній теорії та практиці [Електронний ресурс] / Д. Айстраханов // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2013. – № 8(1). – С. 160-166. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_8\(1\)__27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_8(1)__27)

27. Ануфрієва О. Оцінювання якості психолого-педагогічного наукового дослідження / О. Ануфрієва // Післядиплом. освіта в Україні. - 2007. - № 1. - С. 38-42. - Бібліогр.: 8 назв. - укр.

28. Базелюк В. Г. Модель і технологія формування дослідницьких умінь керівників ЗНЗ [Електронний ресурс] // Народна освіта. – 2008. – № 2. – Режим доступу : <http://www.narodnaosvita.kiev.ua>.

29. Бачинська Є.М. Модель адаптивного управління методичною роботою з класними керівниками / Тенденції розвитку методичної роботи в системі післядипломної освіти педагогів: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 10-12 вересня 2003 року. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 142-146.

30. Ващенко Л.М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону : моногр. / Л.М. Ващенко. — К. : Тираж, 2005. — 380 с.

31. Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти: монографія / [Єльнікова Г.В., Зайченко О.І., Маслов В.І. та ін.]; за ред. Г.В.Єльнікової. – Київ-Чернівці : Книги – ХХІ, 2010. – 460 с.

32. Єльнікова О. В. Розробка моделі інформаційної компетентності керівника загальноосвітнього навчального закладу / О. В. Єльнікова // Педагогічний дискурс. - 2009. - Вип. 5. - С. 84-88. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk_2009_5_20
33. Картава Ю. К. Моделювання процесу розвитку професійної компетентності вчителів-філологів у системі післядипломної освіти АР Крим [Електронний ресурс] / Ю. К. Картава // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. - 2013. - Вип. 38(1). - С. 258-262. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_38\(1\)_40](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_38(1)_40)
34. Клак І. Моделювання процесу формування професійної комунікативної компетентності у майбутніх учителів-філологів [Електронний ресурс] / І. Клак // Педагогіка і психологія професійної освіти. - 2013. - № 5. - С. 58-67. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2013_5_7
35. Лодатко Є. О. Моделювання освітніх систем в контексті ціннісної орієнтації соціокультурного простору [текст] / Є. О. Лодатко // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. – Вип. 112. – Черкаси, 2007. – С. 32-40.
36. Маслов В.І. Наукові основи та технології компетентного управління загальноосвітнім навчальним закладом: монографія / В.І. Маслов, О.С. Бондар, К.В. Гораш. – Тернопіль: Крок, 2012. – 320 с.
37. Марецька Л. П. Моделювання процесу розвитку соціокультурної компетентності вчителів української мови в післядипломній освіті [Електронний ресурс] / Л. П. Марецька // Педагогічний альманах. - 2014. - Вип. 24. - С. 137-141. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2014_24_25
38. Савченко К. Ю. Моделювання педагогічних ситуацій як засіб формування професійної компетентності майбутніх учителів [Електронний ресурс] / К. Ю. Савченко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. - 2012. - Вип. 32. - С. 410-413. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2012_32_86.
39. Пелагейченко В. Ключові компоненти компетентності вчителя / В. Пелагейченко // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2009. – № 2. – С. 55–60.
40. Клокар Н. І. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти регіону на засадах диференційованого підходу: монографія / Н. І. Клокар. – К. : Либідь, 2010. – 528 с.

41. Семеног О. М. Система професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (в умовах педагогічного університету) : дис. ... доктора пед. наук: спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / О. М. Семеног. – К., 2005. – 476 с.
42. Пентилюк М.І., Караман С.О. та ін. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М.І.Пентилюк. - К.: Ленвіт, 2000. - 264 с.
43. Картава Ю. К. Професійна компетентність вчителів української мови: [спецкурс] / Юлія Картава. – Ялта : РВВ КГУ, 2012. – 52 с.
44. Картава Ю. К. Формування стилістичної вправності майбутніх вчителів-філологів: [методичні вказівки щодо організації самостійної роботи з дисципліни "Стилістика, культура мови"] / Ю. К. Картава. – Ч. 1. – Ялта : РВВ КГУ, 2012. – 38 с.
45. Гончаренко С.У. Дидактичні аспекти освіти дорослих / С.У. Гончаренко // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. К.: – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2009. – Вип. 1. – С. 66 – 71.
46. Бухлова Н. В. Особливості формування самоосвітньої компетентності учнів [Текст] / Н. В. Бухлова, О. А. Тенінчева // Педагогічна скарбниця Донецчини. — 2004. — № 2. — С. 33-35.
47. Bloom B. S. Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals: Handbook 1, cognitive domain / B. S. Bloom. – New- York: Longman, 1956.
48. Таксономия педагогических целей [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
http://physics.kgsu.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=251:2009-07-12-14-55-53&catid=44:2009-03-04-05-29-41&Itemid=56 (дата обращения: 18.11.2015).
49. Ващенко Л.М. Наукові ідеї та положення інноваційного розвитку післядипломної педагогічної освіти [Текст] // Л. М.Ващенко / Післядипломна освіта в Україні. – 2011. – №2 (19). – С. 16-20.
50. Клокар Н.І. Управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти регіону на засадах диференційованого підходу: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.06 [Рукопис] / Наталія Іванівна Клокар. – К., 2011. – 605 с.

51. Клокарь Н.И. Развитие профессиональных компетентностей педагогических кадров в условиях евроинтеграции [Электронный ресурс] / Н.И.Клокарь // Народна освіта. – 2012. – №2 (17). – Режим доступу : <http://www.narodnaosvita.kiev.ua>.
52. Кремень В. Г. Філософія управління [Текст] : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Кремень В. Г., Пазиніч С.М., Пономарьов О.С. – К. : Знання України, 2007. – 360 с.
53. Кремень В.Г. Освіта в контексті цивілізаційних змін [Текст] / В.Г.Кремінь // Шлях освіти. – 2010. – № 4. – С. 2-12
54. Олійник В.В. Наукові основи управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти [Текст] : монографія / В.В.Олійник. – К. : Міленум, 2003. – 594 с.
55. Олійник В. Проблеми модернізації освітньої діяльності у вищих навчальних закладах післядипломної педагогічної освіти [Текст] / В. Олійник, В. Гравіт // Післядипломна освіта в Україні. – 2012. – № 1. – С. 15-17.
56. Сорочан Т.М. Теорія та практика професійного розвитку педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти [Текст] / Т.М.Сорочан // Освіта на Луганщині. – 2009. – №2. – С. 10-13.
57. Андрагогика постдипломного педагогического образования [Текст] : научно-методическое пособие / под. ред. С.Г. Вершловского, Г.С. Сухобской. – СПб. : СПбАППО, 2007. – 196 с.
58. Клокар Н.І. Управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти регіону на засадах диференційованого підходу : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.06 [Рукопис] / Наталія Іванівна Клокар. – К., 2011. – 605 с.
59. Маслов В.І. Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти [Текст] : монографія / [Єльнікова Г.В., Зайченко О.І., Маслов В.І. та ін.]; за ред. Г.В.Єльнікової. – К.; Чернівці : Книги – ХХІ, 2010. – 460 с.

60. Пехота О.М. Андрагогічні проблеми у підготовці викладачів для системи післядипломної освіти [Текст] : [посібник] / О.М.Пехота, В.І.Пуцов, Л.Я.Набока, А.М.Старєва. – К., 2006. – 96 с.

61. Пуцов В.І. Вчити дорослих по-дорослому [Текст] / В.І.Пуцов // Післядипломна освіта в Україні. – 2011. – № 2. – С. 49-51.

62. Клокар Н.І. Управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти регіону на засадах диференційованого підходу : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.06 [Рукопис] / Наталія Іванівна Клокар. – К., 2011. – 605 с.

63. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25 червня 2013 року №344 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.president.gov.ua/documents/15828.html.

64. Олійник В. Проблеми модернізації освітньої діяльності у вищих навчальних закладах післядипломної педагогічної освіти [Текст] / В. Олійник, В. Гравіт // Післядипломна освіта в Україні. – 2012. – № 1. – С. 15-17.

65. Корнієнко С. І. Сутність і основні характеристики лінгвістичної компетентності майбутніх учителів болгарської мови / С. І. Корнієнко // Педагогічні науки. – Вип. 4. – Бердянськ, 2009. – С. 161–165.

ДОДАТКИ

Додаток А

Діагностична карта педагогічного оцінювання (самооцінювання)

рівня готовності вчителя УМЛ до розвитку професійної компетентності

Мета: оцінити та визначити рівень готовності РПК у вчителя УМЛ

Прізвище, ім'я, по батькові вчителя.....

Який предмет викладає .....

Стаж .....

I. Мотиваційний фактор (9 – 81 бал)		
1	Усвідомлення особистої та суспільної значущості безперервної освіти в педагогічній діяльності	1 2 3 4 5 6 7 8 9
2	Наявність стійких пізнавальних інтересів у педагогіці та психології	1 2 3 4 5 6 7 8 9
3	Почуття обов'язку та відповідальності	1 2 3 4 5 6 7 8 9
4	Допитливість	1 2 3 4 5 6 7 8 9
5	Прагнення отримати високу оцінку свого професійного розвитку	1 2 3 4 5 6 7 8 9
6	Потреба у психолого-педагогічній самоосвіті (ППС)	1 2 3 4 5 6 7 8 9
7	Потреба у самопізнанні	1 2 3 4 5 6 7 8 9
8	Рангове місце ППС серед 9 найбільш значущих для вчителя видів діяльності	1 2 3 4 5 6 7 8 9
9	Впевненість у своїх силах	1 2 3 4 5 6 7 8 9
II. Когнітивний компонент (6 – 54 бали)		
1	Рівень загальноосвітніх знань	1 2 3 4 5 6 7 8 9
2	Рівень загальноосвітніх умінь	1 2 3 4 5 6 7 8 9
3	Рівень педагогічних знань та вмінь	1 2 3 4 5 6 7 8 9
4	Рівень психологічних знань та вмінь	1 2 3 4 5 6 7 8 9
5	Рівень методичних знань та вмінь	1 2 3 4 5 6 7 8 9
6	Рівень спеціальних знань	1 2 3 4 5 6 7 8 9
III. Морально-вольовий компонент (9 – 81 бал)		
1	Позитивне ставлення до процесу навчання	1 2 3 4 5 6 7 8 9
2	Критичність	1 2 3 4 5 6 7 8 9
3	Цілеспрямованість	1 2 3 4 5 6 7 8 9
4	Прагнення	1 2 3 4 5 6 7 8 9
5	Працездатність	1 2 3 4 5 6 7 8 9
6	Вміння доводити справи до кінця	1 2 3 4 5 6 7 8 9
7	Самостійність	1 2 3 4 5 6 7 8 9
8	Сміливість	1 2 3 4 5 6 7 8 9
9	Самокритичність	1 2 3 4 5 6 7 8 9
IV. Гностичний компонент (16 – 144 бали)		
1	Вміння ставити і вирішувати пізнавальні задачі	1 2 3 4 5 6 7 8 9

2	Гнучкість та оперативність мислення	1 2 3 4 5 6 7 8 9
3	Спостережливість	1 2 3 4 5 6 7 8 9
4	Схильність до аналізу педагогічної діяльності	1 2 3 4 5 6 7 8 9
5	Креативність та її прояв у педагогічній діяльності	1 2 3 4 5 6 7 8 9
6	Схильність до синтезу та узагальнення	1 2 3 4 5 6 7 8 9
7	Пам'ять та її оперативність	1 2 3 4 5 6 7 8 9
8	Вміння слухати	1 2 3 4 5 6 7 8 9
9	Вміння володіти різними видами читання	1 2 3 4 5 6 7 8 9
10	Вміння виокремлювати та засвоювати конкретний зміст	1 2 3 4 5 6 7 8 9
11	Вміння доводити та відстоювати власні твердження	1 2 3 4 5 6 7 8 9
12	Вміння систематизувати, класифікувати	1 2 3 4 5 6 7 8 9
13	Вміння бачити протиріччя та проблеми	1 2 3 4 5 6 7 8 9
14	Вміння переносити знання й уміння у новій ситуації	1 2 3 4 5 6 7 8 9
15	Вміння відмовитися від усталених шаблонів	1 2 3 4 5 6 7 8 9
16	Незалежність суджень	1 2 3 4 5 6 7 8 9
V. Організаційний компонент (7 – 6 бали)		
1	Вміння планувати час	1 2 3 4 5 6 7 8 9
2	Вміння планувати свою роботу	1 2 3 4 5 6 7 8 9
3	Вміння перебудовувати систему діяльності	1 2 3 4 5 6 7 8 9
4	Вміння працювати в бібліотеці, Інтернеті, з комп'ютером	1 2 3 4 5 6 7 8 9
5	Вміння орієнтуватися в класифікації джерел	1 2 3 4 5 6 7 8 9
6	Вміння володіти різними прийомами фіксації прочитаного	1 2 3 4 5 6 7 8 9
7	Вміння користуватися оргтехнікою та банком комп'ютерної інформації	1 2 3 4 5 6 7 8 9
VI. Здатність до самоуправління педагогічною діяльністю (5 – 45 балів)		
1	Самооцінка самостійної особистої діяльності	1 2 3 4 5 6 7 8 9
2	Здатність до самоаналізу та рефлексії	1 2 3 4 5 6 7 8 9
3	Здатність до самоорганізації та мобілізації	1 2 3 4 5 6 7 8 9
4	Самоконтроль	1 2 3 4 5 6 7 8 9
5	Працьовитість та старанність	1 2 3 4 5 6 7 8 9
VII. Комунікативні здібності (5 – 45 балів)		
1	Здатність акумулювати і використовувати досвід самоосвітньої діяльності колег	1 2 3 4 5 6 7 8 9
2	Здатність до співпраці та взаємодопомоги у професійному педагогічному саморозвитку	1 2 3 4 5 6 7 8 9
3	Здатність організувати самоосвітню діяльність інших	1 2 3 4 5 6 7 8 9
4	Здатність відстоювати свою точку зору та переконувати інших у процесі дискусії	1 2 3 4 5 6 7 8 9
5	Здатність уникати конфліктів у процесі спільної діяльності	1 2 3 4 5 6 7 8 9

Примітка: після заповнення діагностичної карти оцінки та самооцінки готовності вчителя до розвитку професійної компетентності підраховується загальна кількість балів:

0 – 240 балів – низький рівень готовності до розвитку професійної компетентності;

240 – 400 балів – середній рівень готовності;

400 – 522 бали – високий рівень готовності.

Зведений результат: ..... балів - ..... рівень готовності до розвитку професійної компетентності.

Додаток Б

Анкета

визначення рівня професійної компетентності вчителя української мови та літератури

Шановні колеги!

Це опитування є анонімним, тому вказувати своє прізвище та ім'я не потрібно. Результати опитування будуть використані тільки в узагальненому вигляді.

Місце проживання: а) село б) місто

Ваш вік?

а) до 30 років; б) 30-39 років; в) 40-49 років; г) 50-59 років; д) 60 років і більше.

1. Професійна компетентність педагога – це:

а) знання основ навчально-виховного процесу та управління навчальним закладом;

б) знання та вміння вирішення конфліктних ситуацій;

в) сукупність необхідних особистісних якостей, загальної культури та кваліфікаційних знань, умінь, практичних навичок, способів мислення, методичної майстерності, гармонійна інтеграція яких в педагогічній діяльності дає оптимальний результат;

г) набута здатність реалізовувати в педагогічній діяльності систему необхідних особистісних якостей, загальної культури, кваліфікаційних знань і умінь, практичних навичок, способів мислення, методичної майстерності.

2. Основними методами наукового дослідження процесу вивчення літератури в школі є:

а) критичне засвоєння досвіду української та зарубіжної методики, методи цілеспрямованого спостереження, масового усного й писемного опитування учнів, педагогічного експерименту;

б) методи лекції, бесіди, самостійної роботи, творчого читання;

- в) методи індукції, дедукції, аналізу, синтезу, абстрагування, конкретизації;
- г) методи аналогії, моделювання, узагальнення, зіставлення.

3. Навчальна (освітня) мета уроку:

- а) передбачає збагачення знань і навичок учнів під час вивчення, повторення, закріплення основних понять і наукових фактів, а також контроль рівня засвоєння їх;
- б) програмує, якими логічними операціями та прийомами розумової діяльності повинні опанувати учні й передбачає формування певних умінь і навичок;
- в) прогнозує, які якості всебічно розвиненої особистості формуватимуться на виучуваному матеріалі, як це вплине на погляди, переконання й почуття учнів.

4. Основними етапами вивчення художнього твору в школі є:

- а) визначення теми, проблеми, ідеї твору, творче читання;
- б) підготовка до сприймання, читання, аналіз, підсумкові заняття, творчі роботи;
- в) складання плану, переказ, усне малювання, складання кіносценарію.

5. Своєрідність лірики як роду літератури полягає в тому, що вона:

- а) відображає якісь життєві явища, події;
- б) розкриває думки, почуття, переживання, викликані навколишньою дійсністю;
- в) змальовує людину в найгостріших життєвих ситуаціях.

6. Особливості драми як літературного роду:

- а) відображення життя у всій його складності й повноті, відбиття основних закономірностей історії розвитку суспільства;
- б) вираження почуттів і роздумів, викликаних зовнішніми обставинами, елементи розповіді, описи, висока образність і емоційність, стислість викладу, інтенсивне використання образотворчих засобів;
- в) діалогічна форма, особлива напруженість дії, нерозривний зв'язок з театром.

7. Виділене слово вжито у невластивому йому значенні в реченні

- а) Україна *проголосила* незалежність у серпні 1991 року.
- б) Цю інформацію *розголошувати* заборонено.
- в) Доповідач *виголосив* палку промову.
- г) Найактивнішим учасникам концерту *оголошено* подяку.
- д) Голова зборів *проголосив* порядок денний.

8. Граматичну помилку допущено в рядку

- а) порада вчителя;
- б) посада керівника;

- в) нові паспорта;
- г) сьоме грудня;
- д) давній сусіда.

9. Граматичний зв'язок порушено у словосполученні

- а) працювати щосереди;
- б) вищий мене;
- в) зошит із математики;
- г) вірний собака;
- д) розповідати про іспит.

10. «Будинок із багатьма прибудовами і надбудовами», – так академік О. Білецький образно визначив своєрідність композиції твору

- а) «Енеїда» Івана Котляревського;
- б) «Чорна рада» Пантелеймона Куліша;
- в) «Хіба ревуть воли, як ясла повні» Панаса Мирного;
- г) «Кайдашева сім'я» Івана Нечуя-Левицького;
- д) «Перехресні стежки» Івана Франка.

11. У рядках «Йде весна запашна, квітами-перлами закосичена» провідним художнім засобом є:

- а) персоніфікація;
- б) паралелізм;
- в) анафора;
- г) оксиморон;
- д) порівняння

12. Джерелами вивчення біографії письменника є:

- а) автобіографії, спогади, листи, щоденники, художньо-біографічні твори тощо;
- б) теоретичні праці відомих педагогів-методистів, передовий досвід сучасних шкіл;
- в) біографії, подані в шкільних підручниках і посібниках, конспекти уроків.

13. В. Цимбалюк називає найпоширенішими такі види письмових робіт:

- а) на літературні теми, на основі особистих вражень, на основі моделювання певних прийомів, форм, стилів;
- б) на літературні й позалітературні теми; твори наукового, публіцистичного й художнього характеру; розповідь, опис, роздум; роботи логічного й образного типу;
- в) на літературному матеріалі, напіввільні, вільні, творчі.

14. Визначте віковий період, для якого характерним є дистанційне сприйняття мови і літератури:

- а) молодший підлітковий вік;
- б) старший підлітковий вік;
- в) період ранньої юності.

15. Гуманістична спрямованість діяльності педагога – це:

- а) ставлення до дитини як до найвищої цінності, визнання її права на свободу і щастя, вільний розвиток і прояв своїх здібностей;
- б) соціальна компетентність педагогічного працівника, побудована на загальнолюдських моральних нормах та національних традиціях;
- в) система роботи з використанням різних методів і форм роботи з учнями;
- г) система роботи з обдарованими учнями в навчально-виховному процесі.

16. Основними структурними елементами предметної компетентності вчителя є:

- а) володіння певними засобами навчання, знаннями, уміннями з навчальної дисципліни, необхідними для проведення уроку, стимулювання активності як окремих учнів, так і колективу в цілому;
- б) знання з інформатики, володіння інформаційними технологіями, уміння опрацьовувати різні види інформації (уміння й роботи з друкованими джерелами, уміння здобувати інформацію з інших джерел, переробляти її відповідно до мети і завдань педагогічного процесу);
- в) знання в галузі дидактики, методики навчання дисципліни, уміння логічно обґрунтовано конструювати навчальний процес для конкретної дидактичної ситуації з урахуванням психологічних механізмів засвоєння;
- г) знання в галузі психології, вміння вступати в спілкування, бути зрозумілим, здійснювати спілкування без обмежень.

17. Розроблений на основі змісту загальної середньої освіти та змісту даного шкільного предмета навчальний матеріал, який забезпечує систему загальнонаукових і предметних знань, умінь і навичок, системне мислення, світогляд, ціннісні орієнтації:

- а) зміст навчальної літератури;
- б) структура навчальної літератури;
- в) формат навчальної літератури;
- г) функція навчальної літератури.

18. Продуктивна компетентність – це:

- а) здатність до саморозвитку, творчості, самовизначення, самоосвіти, конкурентоспроможності; готовність і потреба навчатися протягом усього життя;
- б) здатність створювати власну технологію, приймати рішення та нести відповідальність за них; готовність та потреба у творчості; вміння працювати, отримуючи прибуток;
- в) готовність, спроможність та потреба жити за традиційними нормами і

правилами, розуміння інших людей, їх індивідуальності;

г) здатність використання психологічних знань, умінь і навичок в організації взаємодії в освітній діяльності;

д) оволодіння досягненнями цивілізації; розуміння інших людей, їх індивідуальності і відмінностей за національними, культурними, релігійними й іншими ознаками.

19. Який компонент педагогічної майстерності визначається мотивами, потребами, ідеалами, схильностями, ціннісними орієнтаціями:

а) педагогічні знання;

б) педагогічні здібності;

в) гуманістична спрямованість;

г) педагогічні вміння.

20. Підвищення ефективності діяльності (її швидкості та продуктивності) людини у присутності інших людей, полегшення їх взаємодії в групі:

а) фасилітація;

б) емпатія;

в) ігнібіція;

г) колективні форми виховання.

21. З якими технологіями Ви знайомі, які активно використовуєте у своїй роботі?

Назва технології	Не знаю	Знаю	Використовую	Назва технології	Не знаю	Знаю	Використовую
Особистісно зорієнтовані технології				Текстоцентрична технологія			
ЧПКМ				Т.проблемного навчання			
Проектні технології				Проблемно-діалогічне навчання			
Ігрові технології				Артпедагогіка			
ТРВЗ				Ейдетика			
Інформаційно-комунікаційні				Методика «Шести капелюхів», мислення Едварда де Боно			
Нова освіта (Біоадекватна технологія)				Методика Джанні Родарі			

22. Оцініть свій рівень володіння ІКТ-компетенціями за 5-бальною шкалою:

компетенції	оцінка
а) робота з файловою системою	
б) робота в текстовому редакторі	
в) створення презентацій	
г) опрацювання графічного зображення	
д) робота з електронною поштою	
е) робота з мережею Інтернет	

23. Які з перерахованих нижче факторів, на Вашу думку, здатні найефективніше стимулювати розвиток творчого потенціалу вчителя? (Позначте не більше чотирьох відповідей).

- а) навчання на курсах підвищення кваліфікації;
- б) приклад та вплив авторитетних колег;
- в) вимоги та заохочування з боку адміністрації ЗНЗ, органів управління;
- г) можливість вільно експериментувати, шукати нові форми й методи роботи;
- д) участь у роботі шкільного (районного, міського, обласного) методичного об'єднання;
- е) можливість отримання дистанційної освіти;
- є) систематичне самонавчання, самовдосконалення.

24. З якої теми (тем) можете провести майстер-клас?

---

25. На розв'язання якої проблеми Ви спрямовані? _____

Оцінювання тесту

За кожну правильну відповідь на 1-20 питань нараховується один бал, неправильна відповідь позначається 0 балів.

Рівні професійної компетентності	Бали	Характеристика рівнів професійної компетентності
Високий рівень професійної компетентності (ВР)	12–20.	Високий рівень професійної компетентності. Учитель характеризується високим рівнем науково-теоретичної та методичної підготовки. Він вдало може використовувати та інтерпретувати знання на практиці. <i>Перспектива</i> – високі досягнення в організації та результативності роботи.
Достатній рівень (ДР)	8–11.	Достатній рівень. Учитель характеризується достатнім загальним рівнем професійної науково-

		методичної підготовки. Є сумніви щодо можливостей інтерпретувати їх на практиці. <i>Перспектива</i> – стабільність надання освітніх послуг, але без креативного динамічного рух вперед.
Задовільний рівень (ЗР)	4–7	Задовільний рівень. Учитель характеризується низьким рівнем або відсутністю ґрунтовної науково-методичної бази. Він не здатний ефективно та результативно надавати освітні послуги.
Критичний рівень (КР)	0–3.	Критичний рівень. Учитель «не на своєму місці».

Додаток В

Анкета-мотиватор розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури

1. Які книги, статті з української мови та літератури Ви прочитали за цей рік?

.....

.....

2. Які нові матеріали з психології, методики, педагогіки, філології Ви опрацювали за цей рік?

.....

.....

3. Якою педагогічною технологією Ви володієте найкраще?

.....

.....

4. Які заняття потребують найбільшої теоретичної підготовки?

.....

.....

5. У чому Ваша творча вдача?

.....

.....

6. Які матеріали Ви підготували за останніх 5 років на виставку педагогічних ідей та знахідок?

Анкета
діагностики основних проблем професійної діяльності вчителя
української мови та літератури для врахування їх в процесі розвитку
професійної компетентності в курсовий та міжкурсний періоди
навчання.

1. Які форми розвитку своєї професійної компетентності для Вас є найбільш ефективними?
2. Яку нову педагогічну, психологічну, філологічну, методичну літературу Ви опрацювали?
3. Чи використовуєте Ви перспективний педагогічний досвід, хто його автор?
4. З яких питань і до кого Ви звертаєтесь за порадою?
5. Кого із вчителів Ви назвали б майстром-педагогом?
6. Які проблеми навчання і виховання школярів вас найбільше хвилюють?
7. Що найкраще вдається Вам під час проведення уроків?
8. Що найкраще вдається Вам у виховній роботі?
9. Які труднощі є у Вашій роботі, і чим їх можна пояснити?
10. Чи бувають у вашій роботі складні ситуації? У чому вони полягають?
11. Виховання яких рис особистості школяра створюють Вам найбільші труднощі?
12. Що не задовольняє вас у роботі?
13. Чи зустрічається Вам прояв формалізму в роботі школи, вчителя, в чому він проявляється?
14. Як позбавитись від формалізму в роботі вчителя?
15. Чи є у Вас проблеми:
  - а) у взаєминах з колегами по роботі;
  - б) у спілкуванні з учнями;
  - в) у спілкуванні з батьками;
16. Які знання і яким чином Ви б хотіли поповнити?
  - а) шляхом самоосвіти;
  - б) у методоб'єднаннях;
  - в) на курсах перепідготовки.
17. Чи задоволені Ви своєю роботою? Якщо так, то напишіть, що приваблює Вас у роботі вчителя української мови та літератури?

18. Як покращити діяльність педколективу?

19. Якби Ви знову вибирали професію, чи обрали б Ви професію вчителя української мови та літератури?

Додаток Е

Лист-опитувальник

щодо визначення рівня уроку та професійної компетентності вчителя

№ з/п	Діяльність вчителя на уроці	Сума балів	Середній показник	Рівень
I.	Створення загальних умов ефективного навчання.			
1.	Забезпечення вихідних педагогічних умов досягнення навчального ефекту на уроці: а (1б) попередні вказівки щодо плану уроку (мета, завдання, основні етапи) лаконічні і точні; б (1б) навчальні посібники та технічні засоби навчання сприяють швидкому включенню учнів у роботу; в (1б) немає непотрібних затримок та відступів протягом уроку; г (2б) ефективність роботи класу вчитель стимулює передачею учням своїх функцій (оцінювання, контроль, корекція, планування тощо).			
2.	Адаптація навчання до учнів. а (1б) навчання відповідає віковим особливостям учнів; б (1б) визначено найбільш важкі частини навчального матеріалу; в (2б) надано можливість засвоєння навчального матеріалу різних рівнів складності (для учнів різних рівнів успішності); г (2б) навчання побудовано як взаємодія вчителя та учнів.			
II.	Предметна і навчальна компетентність			
3.	Володіння навчальним предметом та методами навчання: а (1б) інформація і демонстрації точні та своєчасні; б (1б) коментарі та відповіді на запитання учнів точні й цікаві; в (1б) без утруднення використовувати не менш як дві форми або методи навчання; г (2б) крім поширених застосовують також оригінальні методи та засоби навчання.			
4.	Організація навчальної роботи у послідовності «життєвого циклу» (вступ, розвиток, закріплення, інтеграція):			

	<p>а (2б) урок починається зі стимулюючого введення (привернення уваги учнів та забезпечення необхідної мотивації);</p> <p>б (1б) наочне подання нового матеріалу як відповіді на запитання, розглянуті раніше (попереднє заняття або введення);</p> <p>в (1б) об'єднання, узагальнення і закріплення навчальних результатів;</p> <p>г (1б) урок закінчують підбиттям підсумків (співвідношення результатів з тим, що вивчалось, з іншими предметами, з життям).</p>			
III.	Техніка пояснення, письма і мови:			
5.	<p>Використання усних та письмових пояснень:</p> <p>а (1б) чітке пояснення змісту за допомогою потрібних слів та термінів;</p> <p>б(1б) ключові моменти уроку відображені на дошці;</p> <p>в (1б) записи для учнів акуратні й чіткі;</p> <p>г (1б) вимова і побудова усної мови правильна.</p>			
6.	<p>Роз'яснення в разі незрозуміння учнями навчального матеріалу:</p> <p>а (1б) виявлення незрозумілих слів або фраз та заміна їх загальнодоступними описовими виразами;</p> <p>б (1б) пояснення за допомогою аналогій та прикладів;</p> <p>в (1б) надання учням додаткової інформації;</p> <p>г (2б) логічне виведення неявної корисної інформації з аналізу вже вивчених знань.</p>			
IV.	Навчальна взаємодія			
7.	<p>Контроль та корекція діяльності учнів:</p> <p>а (1б) оцінка діяльності учнів відрізняється від особистого ставлення до них учителя;</p> <p>б (1б) уникнення прямих вказівок та корекції діяльності учнів;</p> <p>в (2б) учнів спонукають до оцінювання та корекції роботи одне одного;</p> <p>г (2б) орієнтація на корекцію діяльності за запитам самих учнів.</p>			
8.	<p>Використання пропозицій та запитів учнів щодо змісту уроку:</p> <p>а (1б) пояснення, запитання та приклади запитують в учнів;</p> <p>б (1б) тактично відмічають слабкі місця, недосконалості у прикладах учнів;</p> <p>в (1 б) запитання та пропозиції школярів приймають із вдячністю;</p> <p>г (2б) ідеї учнів опрацьовують та використовують на уроці.</p>			
V.	Створення та підтримка продуктивної атмосфери на уроці:			

9.	Стимулювання інтересу учнів: а (1б) формувати важливість теми уроку в контексті навчального курсу та майбутнього життя; б (2б) використовувати цікаві та незвичайні аспекти теми; в (1б) інтерес стимулювати за допомогою питань та гумору; г (2б) ідеї учнів опрацьовують та використовують на уроці.			
10.	Допомога учням щодо вироблення позитивної самооцінки: а (1б) мова вчителя вільна від глузування та сарказму; б (1б) імена учнів використовують у теплій, дружелюбній манері; в (1б) конкретних учнів заохочують за конкретну роботу; г (2б) учитель підтримує, підбадьорює учнів, які мають труднощі у вивченні навчального матеріалу.			
VI.	Підтримка припустимої поведінки в класі:			
11.	Підтримка робочої налаштованості учнів на уроці: а (1б) варіювання форм навчальної активності; б (1б) використання засобів активізації учнів на уроці; в (2б) використання активних методів навчання (дискусії, розподіл ролей); г (2б) застосування спеціальних способів організації навчальної роботи, розрахованих на пасивних учнів.			
12.	Дії під час порушення дисципліни: а (1б) учитель не звертає уваги на дрібні ненавмисні порушення дисципліни на уроці; б (1б) учні, що порушують дисципліну, стикаються з негайною реакцією вчителя; в (2б) вчитель відтворює дисципліну за допомогою самих учнів; г (2б) вчитель не бореться з порушниками дисципліни, а використовує для їх організації особливі форми навчальної роботи.			

Підсумковий результат у балах дає можливість встановити рівень проведення уроку та компетентності вчителя за такою шкалою:

<i>Рівні</i>	<i>Середній бал</i>	<i>Висновок</i>
I	менше 0,61	Низький рівень компетентності вчителя. Рівень уроку не відповідає не лише сучасним вимогам до уроку, а й деяким класичним
II	з 0,61 до 0,9	Середній рівень компетентності вчителя. Рівень уроку відповідає практично всім класичним вимогам до уроку та деяким із сучасних
III	з 0,9 I до 1,20	Достатній рівень компетентності вчителя. Рівень уроку відповідає не лише класичним вимогам до уроку, а й більшості сучасних
IV	понад 1,20	Високий рівень компетентності вчителя. Рівень уроку відповідає як класичним, так і практично всім сучасним вимогам до уроку

Додаток Є

Анкета моніторингу процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури

Параметри розвитку професійної компетентності вчителя	М . б.	Показники параметрів розвитку професійної компетентності (РПК) вчителя української мови та літератури (УМЛ)	Питома вага	Ступінь вияву				
				1	0.75	0.5	0.25	0
1. Усвідомлення необхідності РПК вчителя	3	- розуміння сучасних освітніх завдань і тенденцій розвитку філологічної галузі; - самоаналіз та самооцінка власної педагогічної діяльності; - конструктивне сприйняття досягнень педагогічної науки, філології та ППД						
2. Мотивація РПК	4	- прагнення до самовдосконалення; - прагнення до самовираження; - утвердження цінності педагогічної творчості у колективі; - проходження атестації						
3. Здійснення процесу РПК	5	- планування роботи, спрямованої на РПК; - врахування у змісті РПК власного рівня теоретичної і практичної підготовленості; - самостійний пошук інформації з метою РПК; - визначення тем для поглибленого вивчення УМЛ; - комплексний підхід до РПК						
4. Результативність РПК	5	- якісні зміни у педагогічній діяльності; - підготовка власних програм, підручників, посібників; - здійснення інноваційної діяльності; - творче використання у педагогічній діяльності досягнень ППД; - створення авторської ідеї навчання і виховання						

Всього балів	17							
--------------	----	--	--	--	--	--	--	--

Додаток Ж

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА СПЕЦКУРСУ «КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ВЧИТЕЛЯ ДО ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ»

*Для вчителів української мови та літератури, слухачів курсів
підвищення кваліфікації*

Розробник: Коваленко Л.В.,
завідувач відділу методики викладання
української мови та літератури,
мов національних меншин і
зарубіжної літератури

Обговорена та схвалена на засіданні
кафедри філології та гуманітарних наук
(Протокол № 4 від 22 червня 2016 р.)

Пояснювальна записка

Спецкурс «Компетентнісний підхід вчителя до викладання української мови та літератури» є апробованим цілісним циклом тренінгів, семінарських та практичних занять за вибором для вчителів української мови та літератури, слухачів курсів підвищення кваліфікації, спрямованим на розвиток професійної компетентності вчителя (методичної, наукової, соціальної, особистісної) щодо формування мовно-літературної компетентності учня як національно свідомої особистості, здатної мислити творчо, з позиції ноосферної стратегії, саморозвиватися й адаптуватися в синергетичному світі. Компетентнісний підхід є вимогою часу.

Зміст спецкурсу інтегрує:

1) теоретичні моделі сучасних уроків української мови та літератури в основній і старшій школі, які ґрунтуються на змістових лініях літературної освіти, задекларованих у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, і мають особистісно зорієнтовану, компетентнісну та діяльнісну спрямованість; 2) практично значимі методи, прийоми, засоби, форми роботи вчителя щодо формування компетентності учня; 3) методичні

поради щодо конструювання сучасних уроків української мови та літератури відповідно до переорієнтування процесу навчання зі знаннєвої парадигми до компетентнісно-діяльнісної; 4) методичні рекомендації щодо формування філологічної компетентності учнів, як стійкої якості особистості.

Актуальність і доцільність спецкурсу зумовлена інтеграційними процесами, які відбуваються в українському суспільстві та вимагають нової школи, метою якої є створення «умов для розвитку і самореалізації кожної особистості», формування покоління, «здатного навчатися упродовж життя» («Національна доктрина розвитку освіти», «Концепція Нової української школи»), а також продиктовані рядом соціальних та освітніх проблем, на які сьогодні орієнтує сучасна дидактика:

- створення умов для формування життєвих компетентностей школярів;
- головними мають бути не просто питання «що вчити?», а «для чого вчити?» і «як учити?»;
- пріоритетами державної політики розвитку освіти має бути особистісна орієнтація;
- формування національних загальнолюдських цінностей;
- особлива увага повинна приділятися практичній і творчій складовим навчальної діяльності;
- уміння здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати та оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної та творчої діяльності.

Актуальність і доцільність спецкурсу зумовлені водночас ще й необхідністю розроблення нових методологічних засад і методичних технологій побудови сучасних компетентнісно зорієнтованих уроків української мови та літератури в умовах модернізації загальноосвітньої школи. Закон України «Про освіту» зобов'язує педагогічних працівників підвищувати ефективність уроку як основної форми навчання та виховання, досягати більш ґрунтовного засвоєння основ наук. Урок і його побудова, структурна організація в нових умовах співпраці суб'єктів навчання є основою для підвищенні ефективності та якості філологічної освіти школярів.

Головною метою дисципліни є розвиток професійної компетентності вчителів української мови та літератури, їх методичної, наукової, соціальної, особистісної компетенцій, щодо формування загальної компетентності учнів, розвитку їх мовної та літературної культури, накопичення комунікативного досвіду, що сприяє розвитку креативних здібностей і спонукає до самореалізації фахівців, активізує пізнавальні інтереси, реалізує евристичні

здібності як визначальні для удосконалення професійної майстерності та конкурентоспроможності сучасного фахівця.

Мета досягається в процесі формування та розвитку таких здатностей у слухачів:

- вміння поєднувати теоретичні та практичні аспекти одержаних знань з практичною діяльністю;
- вміння запроваджувати компетентнісний підхід у систему філологічної освіти школярів, що передбачає засвоєння ними не тільки окремих знань, умінь, а й оволодіння комплексом навичок;
- вміння реалізовувати компетентнісну людиноцентричну парадигму під час уроків української мови та літератури;
- здатність забезпечувати особистісно-діяльнісний характер літературно-мистецької співпраці як на уроці, так і в позанавчальний час;
- вміння трансформувати досвід організації та проведення сучасного компетентнісного уроку на рівень теоретичного осмислення та практичного втілення, спираючись на одержані знання.

Отримані знання в результаті проходження спецкурсу допоможуть сучасному фахівцю удосконалити його професійну діяльність:

- 1) підвищити рівень методичної компетентності словесників у вмінні конструювати урок за технологічними моделями, змістовими лініями мовно-літературної освіти, за компетентнісною парадигмою із використанням електронних програмних ресурсів;
- 2) системно підходити до формування філологічної компетентності учнів;
- 3) використовувати досягнення методики навчання мови та літератури й технологій навчання, перспективного педагогічного досвіду співпраці вчителя-філолога та школярів.

Процес розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури, набуття ним нових навичок з формування компетентного учня передбачає реалізацію **завдань спецкурсу**:

- допомогти вчителям забезпечувати компетентнісний підхід у навчанні української мови та літератури в умовах реформування освіти, формування в учнів здатності знаходити правильне рішення в різних життєвих ситуаціях;
- сприяти вирішенню вчителями в своїй педагогічній діяльності таких завдань: 1) розвивати й закріплювати інтерес до предметів словесності; 2) використовувати нові педагогічні технології; 3) удосконалювати форми організації навчальної діяльності; 4) дати учням якісну освіту; 5) розкрити здібності: інтелектуальний, творчий, моральний потенціал

кожного учня; 6) підготувати учнів до правильного вибору професії, життєвих орієнтирів;

- продемонструвати, що забезпечення соціо-, природо- (культуро) відповідних видів діяльності вчителя та учнів на уроці допоможе вибудувати систему компетенцій під час реалізації філологічної освіти;
- окреслити шляхи та визначити рівні формування філологічної та ж и т т є
- довести, що структуроутворювальним елементом компетентнісно-діяльнісних уроків словесності визначено педагогічну (едукативну) ї ситуацію;
- показати, що моделювання урочного і позакласного заходу для формування компетентного учня має бути органічним, взаємодоповнювальним, системним і здійснюватися шляхом здійснення таких видів діяльності: філологічна, художньо-мистецька, дослідно-практична; науково-дослідна робота філологічного спрямування на уроках.

Прогнозування результатів спецкурсу: реалізація завдань спецкурсу дозволить в умовах післядипломної педагогічної освіти розвивати професійну компетентність вчителя української мови та літератури щодо формування компетентної особистості учня у відповідності до його здібностей, інтересів і можливостей.

о
с
т
і

1. ОПИС СПЕЦКУРСУ

Предмети: українська мова, українська література

Категорія учителів	Характеристика спецкурсу
Вчителі української мови та літератури	Загальна кількість годин – 36 Навчальних – 22 години Самостійна робота – 12 годин Контрольні заходи – 2 години Вид контролю: моделювання, проектування уроків формування компетентностей учнів

—
ф
с

2. МЕТА І ЗАВДАННЯ СПЕЦКУРСУ

Мета спецкурсу – розвивати в учителів професійну компетентність щодо вибору і застосування сучасних педагогічних методів, прийомів, форм організації навчальної діяльності на уроці з метою підвищення ефективності процесу викладання української мови та літератури та досягнення вагомих результатів праці.

Завдання спецкурсу:

1. Розвивати професійну компетентність вчителя-філолога щодо проведення сучасних уроків словесності.
2. Удосконалювати методичні, наукові, соціальні та особистісні компетенції вчителя, спрямовані на формування мовно-літературних компетенцій учнів у процесі вивчення української мови та літератури.
3. Дати уявлення про модель сучасного компетентнісно зорієнтованого уроку української мови та літератури.
4. Сформувати розуміння залежності методів навчання від навчальних цілей відповідно до таксономії Б.Блума.
5. Розвивати навички володіння сучасними методиками та технологіями організації та проведення уроку української мови та літератури.
6. Удосконалювати знання та уміння моделювання уроків української мови та літератури за різними типами.

3. НАВЧАЛЬНІ ЦІЛІ СПЕЦКУРСУ

У результаті підвищення кваліфікації слухачів курсів у процесі проведення спецкурсу «Компетентнісний підхід вчителя до викладання української мови та літератури» вчителі української мови та літератури будуть ґрунтовніше:

розуміти:

- поняття *«типологія уроків української мови та літератури на компетентнісній основі», «ознаки сучасного уроку української мови та літератури в системі компетентнісного навчання», «урок української мови та літератури в контексті особистісно зорієнтованого навчання»;*
- особливості моделювання, організації і проведення сучасного компетентнісно зорієнтованого уроку української мови та літератури;

уміти:

- визначати особливості сучасного уроку української мови та літератури в системі компетентнісного навчання;
- визначати типологію уроків української мови та літератури на компетентнісній основі;

- визначати особливості уроків української мови та літератури в системі проблемного навчання;
- проектувати уроки української мови та літератури, добираючи сучасні методи, прийоми, форми роботи;
- створювати модель особистісно орієнтованого та компетентнісного уроку.

4. ПРОГРАМА СПЕЦКУРСУ

Тема 1. Теоретичні і методологічні основи організації сучасного уроку української мови та літератури в системі компетентнісного навчання (С-2).

Тема 2. Ознаки сучасного уроку української мови та літератури в контексті особистісно зорієнтованого та компетентнісного навчання (С-2).

Тема 3. Типологія уроків української мови та літератури на компетентнісній основі (П-2).

Тема 4. Проектування уроків української мови та літератури в контексті особистісно зорієнтованого навчання (П-4).

Тема 5. Моделювання та аналіз сучасного уроку в контексті особистісно зорієнтованого та компетентнісного навчання. (П-4).

Тема 6. Уроки української мови та літератури в системі проблемного навчання (П-4).

Тема 7. Нетрадиційні форми проведення уроків словесності (П-2).

Тема 8. Контрольні заходи. Підсумкові заняття (К-4).

5. СТРУКТУРА СПЕЦКУРСУ

Назви тем	Кількість годин				
	Усього	Семінарські заняття	Практичні заняття	Самостійна робота	Форма контролю Контрольні заходи
Тема 1. Теоретичні і методологічні основи організації сучасного уроку української мови та літератури в системі компетентнісного навчання	4	2		2	тестування

Тема 2. Ознаки сучасного уроку української мови та літератури в контексті особистісно зорієнтованого та компетентнісного навчання	4	2		2	
Тема 3. Типологія уроків української мови та літератури на компетентнісній основі	2		2		тестування
Тема 4. Проектування уроків української мови та літератури в контексті особистісно зорієнтованого навчання.	6		4	2	тестування
Тема 5. Моделювання та аналіз сучасного уроку в контексті особистісно зорієнтованого та компетентнісного навчання	6		4	2	
Тема 6. Уроки української мови та літератури в системі проблемного навчання	6		4	2	
Тема 7. Нетрадиційні форми проведення уроків словесності	4		2	2	

Тема 8. Підсумкове заняття. Контроль знань	2				Розробка моделі сучасного уроку української мови або літератури на компетентнісній основі
	36	4	18	12	2

6. ПЛАНИ ЗАНЯТЬ

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ №1

Тема 1. Теоретичні і методологічні основи організації сучасного уроку української мови та літератури в системі компетентнісного навчання (С-2).

Час за робочою навчальною програмою: С -2.

Зміст теми

1. Дидактичні аспекти сучасного уроку української мови та літератури.
2. Організація сучасного уроку української мови та літератури.

ЕТАПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Етап прогнозування	Змістовно-пошуковий етап	Етап моніторингу
<ul style="list-style-type: none"> Виявлення потреб і запитів школярів, рівня їх підготовки, мовного та літературного розвитку, ступеня обдарованості (анкетування, колективні та індивідуальні бесіди, творчі роботи) 	<ul style="list-style-type: none"> Добір оптимальних педагогічних технологій, методів, прийомів навчання. Відбір змісту навчального матеріалу із урахуванням загального рівня пізнавальної активності класу. Диференціація завдань. Створення індивідуальних творчих проєктів, зокрема для обдарованих дітей 	<ul style="list-style-type: none"> Відстеження рівня сформованості життєвих компетентностей учнів, ефективності поєднання форм, методів навчання. Аналіз продуктів власної педагогічної діяльності, пошук оптимального вирішення педагогічних ситуацій, підвищення ефективності навчально-виховного процесу

Література

1. Клокар Н. І. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти регіону на засадах диференційованого підходу: монографія / Н. І. Клокар. – К. : Либідь, 2010. – 528 с.
2. Методичні рекомендації з реалізації компетентнісного підходу у змісті освіти та навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних

закладів : аналітичний звіт за результатами дослідження [Текст] / за наук. ред. Н.М. Бібік. – К., 2010. – 128 с.

3. Шуляр В.І. Концепція літературної освіти школярів у системі профільного навчання //Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2007. - № 5. – С.27-72.
4. Фурсова Л. Від літературної компетенції – до життєвої компетентності (Формування літературної компетенції учнів на уроках української літератури в процесі використання контекстних матеріалів) // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2005, №5.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ №2

Тема 2. Ознаки сучасного уроку української мови та літератури в контексті особистісно зорієнтованого та компетентнісного навчання (С-2).

Зміст теми

1. Розвиток критичного мислення учнів.
2. Розвиток навичок високого мислення.
3. Особистісно-орієнтоване навчання.
4. Проблемне навчання.
5. Ігрові технології.
6. Інтерактивне навчання.
7. Інформаційні технології та мультимедійні засоби навчання.
8. Аналіз та інтерпретація художнього твору.

Література

1. Сологуб А. Технологія креативного навчання // Завуч. – 2005. – №28.
2. Токмань Г. Специфіка, структура, типологія уроків літератури. Узагальнення індивідуальної творчості вчителя // Дивослово. – 2003, №10.
3. Фасоля А. Мета, зміст, технологія уроку // Дивослово. – 2004. – №8.
5. Шелехова Г. Використання комп'ютерних технологій на уроках української мови // Українська мова і література в школі. – 2006. – №8.
6. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти // Директор школи. – 2000. – №39-40.
7. Микитюк В. Принципи проблемності викладання української літератури // Дивослово. – 2005. – № 1.
8. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. – К.: Вид-во "Шкільний світ". – 220.

9. Освітні технології: Навчально-методичний посібник // За ред. О.М.Пехоти.
– К.: А.С.К., 2001.

7. ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Заняття 3 -7.

План практичних занять

Тема 3. Типологія уроків української мови та літератури на компетентнісній основі (П-2).
Тема 4. Проектування уроків української мови та літератури в контексті особистісно зорієнтованого навчання (П-4).
Тема 5. Моделювання та аналіз сучасного уроку в контексті особистісно зорієнтованого та компетентнісного навчання (П-4).
Тема 6. Уроки української мови та літератури в системі проблемного навчання (П-4).
Тема 7. Нетрадиційні форми проведення уроків словесності (П-2).

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

1. Розкрийте технологію аналізу художнього твору «услід за автором» на прикладі теми «Утвердження самоцінності людського життя у повісті М.Стельмаха «Гуси-лебеді летять»
2. Спроектуйте модель сучасного уроку на одну із запропонованих тем з Програми української мови та літератури (7 – 11 класи).
3. Які методи, прийоми та види навчальної діяльності домінують на етапі читання твору? Чи залежить вибір від жанру та вікових особливостей учнів?

Література

1. Глазова О. Словесник – творець (Homo eloquens) [Електронний ресурс] / Олександра Глазова. – Режим доступу: [www. URL: http://ippro.org.ua/files/Українська_мова/Навчання_за...](http://ippro.org.ua/files/Українська_мова/Навчання_за...)
2. Денисенко В.В. Формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів [Текст] : автореф. ...дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Вероніка В'ячеславівна Денисенко; [Харківський національний пед. ун-ту ім. Г.С.Сковороди]. – Х., 2005. – 21 с.

3. Маркова А.К. Акме в профессиональном развитии человека [Текст] / Аэлита Капитоновна Маркова / Акмеология : учебник. Изд. 2-е, перераб. / Под общ. ред. А.А. Деркача. – М.: Изд-во РАГС, 2006. – С. 294-305.
4. Мельник Т. Соціокультурна компетентність майбутнього словесника крізь призму суміжних наук [Текст] / Тамара Валентинівна Мельник // Вісник Луганського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка / Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. «Сучасний лінгвістичний і лінгводидактичний дискурсний простір».– Луганськ. – 2010. – № 22 (209). – листопад – С. 38-51.
5. Набока Л.Я. Культурологічний підхід до розвитку особистості педагога у системі післядипломної освіти розвитку [Текст] / Л.Я. Набока // Післядипломна освіта в Україні. – 2001. – № 1. – С. 57-60.
6. Педагогічна майстерність : підручник [Текст] / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; за ред. І.А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К.: СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.
7. Сидоренко В.В. Розвиток педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти: монографія [Текст] / Вікторія Вікторівна Сидоренко. – Донецьк: Каштан, 2012. – 492 с.

8. САМОСТІЙНА РОБОТА

Зміст тем

Тема 1. Теоретичні і методологічні основи організації сучасного уроку української мови та літератури в системі компетентнісного навчання
Тема 2. Ознаки сучасного уроку української мови та літератури в контексті особистісно зорієнтованого та компетентнісного навчання
Тема 4. Проектування уроків української мови та літератури в контексті особистісно зорієнтованого навчання.
Тема 5. Моделювання та аналіз сучасного уроку в контексті особистісно зорієнтованого та компетентнісного навчання
Тема 6. Уроки української мови та літератури в системі проблемного навчання
Тема 7. Нетрадиційні форми проведення уроків словесності

Завдання для самостійної роботи

Підсумком самостійної роботи слухача спецкурсу є виконання індивідуального завдання, яке засвідчує якість засвоєння матеріалу спецкурсу.

Завдання 1: Спроектуйте модель нетрадиційного уроку до теми «Розкодування гіпертексту новели М.Хвильового «Я – Романтика».

Завдання 2: Розкажіть про поета-патріота України Т.Шевченка, спираючись на наукові дослідження (9 клас).

Завдання 3: Спроектуйте модель нетрадиційного уроку до теми «Гоголь-російський і український письменник. Вплив української культури на розвиток його творчості.» (9 клас).

Література

1. Варбан Є. О. Стратегії подолання життєвих криз в юнацькому віці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 „Педагогічна та вікова психологія” / Є. О. Варбан. – К., 2009. – 20 с.
2. Коновалов О. Ю. Методологічні аспекти розвитку інформаційно-програмного і програмно-методичного забезпечення навчального процесу / О. Ю. Коновалов // Нові технології навчання. – 2000. – № 31. – С. 39–45.
3. Корнієнко С. І. Сутність і основні характеристики лінгвістичної компетентності майбутніх учителів болгарської мови / С. І. Корнієнко // Педагогічні науки. – Вип. 4. – Бердянськ, 2009. – С. 161–165.
4. Семеног О. М. Система професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (в умовах педагогічного університету) : дис. ... доктора пед. наук: спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / О. М. Семеног. – К., 2005. – 476 с.
5. Трофименко А. О. Формування навчальних компетентностей у майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / А. О. Трофименко. – Тернопіль, 2008. – 22 с.
6. Халимон І. Й. Формування професійної компетентності вчителя з другої спеціальності „Іноземна мова” : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / І. Й. Халимон. – Житомир, 2009. – 20 с.

9. КОНТРОЛЬ І ОЦІНЮВАННЯ

Тема 8. Підсумкове заняття.

Контроль за знаннями слухачів проводиться послідовно й систематично:

- на практичних заняттях – тестування, індивідуальне, фронтальне опитування,
- виконання самостійної роботи;

- на лекціях – експрес-контроль, що передбачає постановку конкретних питань з теми.

Під час оцінювання береться до уваги:

- ✓ повнота й правильність відповіді;
- ✓ ступінь усвідомлення й розуміння вивченого;
- ✓ мовленнєве оформлення відповіді (логічність, послідовність висловлювання);
- ✓ вміння застосовувати вивчену теорію на конкретних прикладах.

Оцінювання розглядається як засіб одержання зворотної інформації про результативність підвищення кваліфікації та внесення коректив у методику роботи зі слухачами курсів. Підсумкове оцінювання проводиться з використанням тестових технологій.

10. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Опорні конспекти.
2. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи.
3. Перелік основних термінів та понять зі спецкурсу.
4. Питання для самоконтролю.

Фонд електронних документів та друковані посібники .

1. *Методичні рекомендації.*
2. *Опорні конспекти.*

11. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Сологуб А. Технологія креативного навчання // Завуч. – 2005. – №28.
2. Токмань Г. Специфіка, структура, типологія уроків літератури. Узагальнення індивідуальної творчості вчителя // Дивослово. – 2003, №10.
3. Фасоля А. Мета, зміст, технологія уроку // Дивослово. – 2004. – №8.
4. Шелехова Г. Використання комп'ютерних технологій на уроках української мови // Українська мова і література в школі. – 2006. – №8.
5. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти // Директор школи. – 2000. – №39-40.
6. Микитюк В. Принципи проблемності викладання української літератури // Дивослово. – 2005. – № 1.
7. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. – К.: Вид-во "Шкільний світ". – 220.
8. Освітні технології: Навчально-методичний посібник // За ред. О.М.Пехоти. – К.: А.С.К., 2001.

Додаткова

9. Родигіна І. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання. – Харків. – 2005.
10. Ситченко А.Л. Педагогічні технології на уроках літератури // Дивослово. – 2002, №10.
12. Скуратівський Л.В. Інформаційні технології як засіб мовленнєвого розвитку учнів у процесі навчання української мови в основній школі // Українська мова і література в школі. – 2005, №4.
11. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Дивослово. – 2004. – №3.
12. Токмань Г. Сучасні навчальні технології та методи на уроках української літератури // Дивослово. – 2002. – №10.
13. Тубельський Олександр. На шляху до компетентнісно спрямованого змісту освіти // Українська мова та література. – 2004. – Жовтень (№ 38). – С.3-4.
14. Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–11 класи.
15. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–11 класи.
16. Хуторской А. Ключевые компетентности как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003, №2.

12. МАТЕРІАЛИ СПЕЦКУРСУ

Матеріали занять для учителів української мови та літератури

- ✓ актуальні питання для співбесіди, анкетування, тестування;
- ✓ наукова інформація з тем спецкурсу;
- ✓ проблемні завдання для вирішення;
- ✓ педагогічні ситуації (ділові ігри, елементи сторітелінгу)

I. Актуалізація знань. Виявлення проблем

Поряд із поглибленням базових знань перед педагогами постають завдання розвивати професійну компетентність, виробити потребу у навчанні впродовж життя, навчити використовувати отримані знання у практичній діяльності, професійній, побутовій тощо.

- ✓ **Як можна вирішити ці завдання?**

Вирішити зазначені завдання покликаний компетентністний підхід, який має на меті створити умови для особистісного та професійного розвитку вчителя (ключових, базових, предметних компетенцій).

✓ **Які чинники спонукають вчителів української мови та літератури переглядати рівень своєї професійної компетентності?**

- зросли вимоги до рівня діяльності вчителя та рівня грамотності учнів;
- низькі результати засвоєння матеріалу учнями, що спонукає до пошуку нових методик викладання української мови та літератури;
- компетентнісний підхід, який передбачає навчання учнів самостійно здобувати знання.

✓ **Чому звернулися до цієї проблеми?**

- щоб піднести відповідальність учителя за результат навчальної діяльності, поглибити знання з теорії, практики, методики викладання української мови та літератури;
- проблема компетентнісно спрямованої освіти сьогодні є основним напрямком пошуків педагогів;
- кінцевий результат розвитку професійної компетентності вчителя у системі післядипломної освіти протягом усього життя – це комплекс компетенцій, від яких залежать професійні досягнення вчителя;
- перспективність компетентнісного підходу передбачає високу готовність вчителя до успішної діяльності в різних сферах.

II. Окреслення завдань

✓ **Розвитку яких компетенцій потребує суспільство?**

- здатність учитися все життя;
- комунікативність;
- творча креативність;
- здатність робити вибір та нести за нього відповідальність;
- високий рівень самостійності особистості;
- вміння працювати в колективі.

III. Мета

Забезпечення компетентнісного підходу у викладанні української мови та літератури через використання інновацій, формування в учителів здатності знаходити правильне рішення в різних навчальних ситуаціях, сприяння розвитку пізнавальної діяльності; розвиток ключових (базових, основних, надпредметних) і предметних компетенцій.

Завдання процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури зорієнтовані на реалізацію компетентнісного підходу:

- підвищення рівня мотивації навчальної діяльності;

- використання набутого суб'єктивного досвіду;
- ефективне та творче застосування набутих знань;
- розвиток навичок отримувати, осмислювати та використовувати інформацію;
- здійснення інформаційної чіткості та оптимізації початкової діяльності;
- підвищення рівня самоосвітньої та творчої діяльності;
- створення умов для інтенсифікації процесу розвитку професійної компетентності;
- діагностування, аналіз та корекція процесу розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури;
- розвиток культурологічної компетенції та моральних цінностей особистості;
- розвиток соціальних та комунікативних здібностей;
- створення ситуації успіху.

IV. Науково-теоретична база

✓ З чого почати розвиток професійної компетентності вчителю?

Організація діяльності передбачає вивчення науково-педагогічної літератури. Вивченню основ компетентнісного підходу в сучасній освіті присвячені дослідження:

- О. Овчарук (розвиток компетентнісного підходу з точки зору міжнародної спільноти та перспектив його впровадження до вітчизняного змісту освіти);
- О. Пометун (реалізація компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн та його запровадження в українській освіті);
- О. Локшина (моніторинг рівнів розвитку компетентностей);
- О. Савченко (ключова компетентність - уміння вчителя);
- Н. Бібік (рефлексивний аналіз застосування компетентнісного підходу);
- Л. Паращенко (практичні підходи до формування ключових компетентностей у старшокласників).

Питання розвитку компетентностей висвітлено в Концепції Нової української школи, Концепції загальної середньої освіти, Концепціях мовної та літературної освіти, Державних стандартах базової та повної загальної середньої освіти. У Програмі з української мови зазначено, що одним із головних завдань є "формування у школярів компетенцій комунікативно виправданого користування засобами мови у різних життєвих ситуаціях".

Орієнтація на компетентнісний підхід у визначенні цілей освіти є головною у роботах вітчизняних дослідників: Л. Ломако, В. Раєвського, Г. Токмань, російських: І. Дахіна, М. Скайкіна, А. Хуторського та інших.

✓ **Яке технологічне підґрунтя можна використати?**

Для реалізації компетентнісного підходу в системі підвищення кваліфікації практикувати традиційні та інноваційні технології організації навчальної діяльності.

Перевагу варто надавати особистісно зорієнтованому навчанню, основи якого висвітлені у дидактичних працях І. Якиманської, методичних посібниках Г. Гузика, А. Фасолі. Ця технологія сприяє індивідуалізації навчання, здійсненню диференційованого підходу.

Застосовувати інтерактивні, інформаційно-комунікаційні технології, проектне навчання, які пропаговані О. Пехотою, Л. Пироженко, О. Пометун, що сприятиме самовираженню, самореалізації особистості, активізуватиме самостійну й дослідницьку діяльність учителя.

V. Аналіз проблеми

✓ **Чи можна назвати педагога головною рушійною силою у забезпеченні процесу формування ключових компетентностей учнів?**

Від професійної компетентності вчителя залежать навчальні результати учнів, які дадуть їм змогу знайти своє місце в житті, ефективно засвоїти свої життєві та соціальні ролі. Компетентність = мобільність знань + гнучкість методу + інноваційні підходи.

Система розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в умовах упровадження компетентнісного навчання являє собою сукупність компонентів, спрямованих на досягнення освітніх цілей та завдань щодо задоволення потреб і запитів кожної особистості в розвитку, саморозвитку і підготовці до професійного самовизначення. Основою цієї системи є розвиток ціннісно-емоційної сфери особистості, удосконалення комунікативної, мовної і літературної компетенцій, наповнення процесу розвитку професійної компетентності особистісним змістом, підтримка індивідуальності, неповторності кожного вчителя, розвиток його вмінь вирішувати навчальні проблеми. У ній акцентовано увагу на результаті освіти, причому як результат розглядається не сума засвоєної інформації, а здатність вчителя діяти в різних проблемних ситуаціях.

Компетентнісний підхід визначає результативно-цільову спрямованість освіти, що є його безперечною перевагою над іншими традиційними та інноваційними підходами.

✓ **Які характерні ознаки компетентнісного навчання в порівнянні з некомпетентнісним?**

Компетентнісний підхід покликаний подолати прірву між освітою та потребами життя. Результат – професійна досконалість, утвердження таких суспільно значущих цінностей як свобода вибору, життєвий досвід, проектна і творча діяльність. Компетентнісно зорієнтоване навчання в системі післядипломної освіти передбачає спрямування на розвиток особистості, її професійної успішності.

Отже, розвиток професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти – науково обумовлена, організована праця та співтворчість методиста з учителем.

✓ **Як створити умови для розвитку компетентності особистості вчителя? Чи можна виробити алгоритм такої роботи?**

Наприклад, роботу над розвитком професійної компетентності починати з визначення рівня професійної компетентності вчителя, проблемних питань, потреб, визначення мети (цілепокладання), очікуваних результатів – знань, умінь та навичок, що застосовуються у конкретних ситуаціях. Для цього можна використати прийом "Мої очікування". Основні елементи педагогічної діяльності реалізуються і на таких етапах: прогнозування, змістовно-пошуковому, моніторингу.

З метою виявлення потреб і запитів учителя, рівня їх підготовки, мовного та літературного розвитку, обдарованості, проводити індивідуальні та колективні бесіди, тестування, ділові ігри, міні-творчі роботи тощо.

Важливою умовою навчання і першим кроком до розвитку компетентності є самомотивація, яка передбачає:

- надання права вибору навчального завдання;
- зв'язок завдань з практичною діяльністю;
- не нав'язування своєї думки.

✓ **Чи варто приділяти увагу мотивації щодо розвитку професійної компетентності вчителя ?**

Мотивація фіксує увагу на проблемі та викликає інтерес до діяльності. Для цього варто використовувати методи та прийоми: "Уявімо ситуацію", "Проблемне питання", "Відстрочена відгадка", "Асоціативний куш", "Розгадування шифрограм" тощо.

Моніторинг результативності процесу розвитку професійної компетентності вчителя передбачає ряд критеріїв і побудований з опорою на взаємозв'язок сфер діяльності та цілей розвитку:

Самопізнання ↔ Здібності та уміння самовдосконалюватися

Когнітивна	↔	Знання
Розумова	↔	Інтелектуальний рівень
Емоційна	↔	Погляди й почуття
Загальнолюдська	↔	Здібності і вміння спілкуватися
Естетична	↔	Естетична чутливість

Результатом спецкурсу є зростання пізнавального інтересу вчителів української мови та літератури до розвитку своєї професійної компетентності, підвищення рівня їх знань, вмінь, розвиток комунікативних навичок, емоційної та естетичної чутливості, креативність мислення, сформованість науково-дослідницьких навичок, розвиток ключових, предметних компетентцій.

Додаток К

Рівневі завдання для розвитку філологічної та методичної компетенцій вчителя української мови та літератури

I рівень

1. Випишіть 5-6 проблемно-ситуативних завдань з мови.
2. Складіть алгоритм до вивчення теми "Ненаголошені [е], [и], [о] в корені слова".
3. Виготуйте опорні конспекти до засвоєння таких тем: "Прикладка", "Займенник".
4. Користуючись підручником для 8 класу, розробіть запитання для тематичної атестації з теми "Головні і другорядні члени речення".
5. Складіть розповідь до вивчення теми "Відмінювання числівників".

II рівень

1. Розробіть 2-3 проблемні ситуації на матеріалі лексики. Наприклад, учитель пропонує учням виконати ще одну вправу і чує репліку: "Ми вже і так заморилися".
Запитання: "А чи знаєте ви, що у слові "заморилися" заховалася історія наших предків?". Відповідь: "Ще до прийняття християнства наші прадіди поклонялися багатьом богам, серед них була й богиня сну, відпочинку Моруна. Вона й морила людей сном, утомою; звідти, з сивої давнини, й прийшли до нас слова: моритися, заморитися".
2. Складіть орієнтовну систему вправ до вивчення теми "Дієслово та його форми".

3. Проведіть експеримент для порівняння ефективності використання готової наочності та тієї, яка накреслюється на дошці під час пояснення.

III рівень

1. Складіть три завдання, виконання яких вимагало б використання дієслів у дійсному, умовному й наказовому способах?

Наприклад:

- а) розкажіть про культпохід у театр, уживаючи дієслова в дійсному способі;
- б) напишіть твір, використовуючи дієслова умовного способу;
- в) розробіть інструкцію "Як скласти букет квітів", уживаючи дієслова наказового способу.

2. Проведіть педагогічний експеримент для визначення ефективності методів формування орфографічних навичок учнів у процесі вивчення теми "Не і ні з різними частинами мови".

Напишіть звіт про виконану роботу і результати дослідження.

3. Розробіть фрагменти уроку вивчення лексикології, використовуючи інтерактивні методи і засоби навчання. Підготуйтеся до проведення уроку в аудиторії з подальшим обговорення його.

4. У письмовій формі зробіть висновок, наскільки вибір методу залежить від рівня майстерності вчителя?

Підтвердіть таку залежність конкретними фактами із спостережень, а також посиланням на авторитетні джерела.

Врахуйте, що деякі вчені визначають 3 рівні методичної майстерності вчителів: репродуктивний (характерний для сумлінних педагогів, які не виходять за рамки традиційної системи навчання); евристичний (простежується в тих учителів, які виробили свою методику навчання, самостійно її аналізують, шукають нові форми, способи, методи навчання); креативний (педагоги з таким рівнем творчо працюють над вирішенням нової проблеми, що постала в результаті емпірично знайденої вчителем закономірності навчання).

Додаток Л

Тест для визначення рівня розвитку методичної компетенції вчителя української мови та літератури

1. Методи навчання – це:

- а) шляхи наукового пізнання;
- б) допоміжні засоби навчання;
- в) ваш варіант.

2. Дидактичний прийом становить собою:

- а) комплекс методів навчання;
- б) принцип;
- в) складовий елемент методу.

3. Метод навчання реалізує:

- а) пізнавальну, розвивальну, виховну функції навчання;
- б) спосіб взаємодії вчителя й учнів;
- в) ваш варіант.

4. Найбільш прийнятною для навчання української мови є класифікація методів:

- а) за джерелом одержання знань;
- б) за способом взаємодії вчителя й учнів на уроці;
- в) за рівнем пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання.

5. О. Біляєв виділяє такі методи навчання мови в школі, як:

- а) усний виклад матеріалу вчителем;
- б) бесіда;
- в) пояснювально- ілюстративний, частково-пошуковий;
- г) ваш варіант.

6. До специфічних прийомів вивчення мови, зумовлених змістом предмета, належать:

- а) різні види мовного розбору;
- б) дидактичний матеріал;
- г) ваш варіант.

7. Допоміжні засоби навчання української мови:

- а) дидактичний матеріал;
- б) таблиці;
- в) технічні засоби;
- г) ваш варіант.

8. Розповідь належить до групи методів:

- а) самостійної роботи учнів;
- б) усного викладу матеріалу вчителем;
- в) перевірки та оцінки знань, умінь і навичок.

9. На рівень пізнавальної активності учнів впливають методи:

- а) частково-пошуковий, дослідницький;
- б) репродуктивний, лекційно-пояснювальний;
- в) ваш варіант.

10. Розвитком чого зумовлюється такий методичний прийом, як мовний розбір?

- а) розвитком мовлення учнів;

- б) розвитком мовознавства;
- в) розвитком пізнавального інтересу учнів.

11. В основі якого методу лежить прийом алгоритмізації навчання?

- а) бесіди;
- б) методу вправ;
- в) ваш варіант.

12. Частково-пошуковий метод у навчанні мови передбачає:

- а) бачення проблеми, вміння ставити питання, висувати припущення, планувати перевірку гіпотези;
- б) тематичну розповідь учителя;
- в) написання учнями переказів, творів з метою розвитку зв'язного мовлення.

13. Який шлях пізнання мовних фактів, явищ, понять більшою мірою активізує учнів, а від учителя потребує творчої методики?

- а) дедуктивний;
- б) індуктивний.

14. Програмоване навчання найбільш ефективне:

- а) для розвитку зв'язного мовлення і вивчення стилістики;
- б) для вивчення орфографії і граматики;
- в) для опанування лексики і фразеології.

Додаток М

**Рекомендована література для розвитку методичної компетенції
вчителя української мови та літератури**

1. Адамова А. Інтерактивні форми роботи на уроках української мови та літератури // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2007. – № 33. – С. 8-10.
2. Алексюк А. М. Загальні методи навчання в школі. – К.: Рад. школа, 1981.
3. Біляєв О. М. Проблема методів у навчанні мови // Українська мова і література в школі. – 1980. – № 10. – С. 57-67.
4. Біляєв О. М. Вправи в навчанні мови // Українська мова і література в школі. – 2004. – № 6. – С. 2-5.
5. Біляєв О. М. Спостереження над мовою як метод навчання // Українська мова і література в школі. – 2004. – № 3. – С. 2-6.
6. Біляєв О. М. Доказова розповідь та евристична бесіда у навчанні мови // Українська мова і література в школі. – 2003. – № 8. – С. 2-6.

7. Білоусенко П. І., Явір В. В. Проблемно-ситуативні завдання на уроках української мови: Посібник для вчителя. – К.: Освіта, 1992.
8. Гончаренко Н. М. Самостійна робота з підручником як метод навчання мови // Українська мова і література в школі. – 1984. – № 3. – С. 54-59.
8. Групова робота на уроках української мови // Дивослово. – 2008. – № 1. – С. 2-4.
10. Донченко Т. До проблеми методів навчання української мови // Українська мова і література в школі. – 2005. – № 7. – С. 2-4.
11. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. – К.: Ленвіт, 2000.
12. Козіна К. Інноваційні технології на уроках словесності // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2006. – № 27. – С. 3-7.
13. Кожуленко О. Б. Гра як один із методів активного навчання на уроках української мови // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2007. – № 25. – С. 2-6.
14. Кулінська Л. П. Екранна і звукова наочність на уроках української мови. Посібник для вчителів. – К.: Рад. школа, 1986.
15. Кучерук О. А. Концепція системи методів навчання мови в основній школі // Українська мова і література в школі. – 2008. – № 7-8. – С. 10-16.
16. Кучерук О. А. Метафоризація як засіб творчої спрямованості методів навчання мови // Українська мова і література в школі. – 2010. – № 2. – С. 12-15.
17. Кучерук О. А. Методи навчання української мови в загальноосвітній школі: Словник-довідник. – Житомир: Вид-во "Рута", 2010. – 186 с.
18. Кучерук О. Сучасні технології навчання мови як методична проблема // Українська мова і література в школі. – 2006. – № 6. – С. 17-21.
19. Кучерук О. А. Перспективні технології навчання в шкільному курсі української мови: Навчальний посібник. – Житомир: ЖДУ ім. І.Франка, 2007. – 182с.
20. Лукач С. П. Бесіда на уроках мови: Посібник для вчителя. – К.: Рад. школа, 1990.
21. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. – К.: А.С.К., 2004. – 192 с.

22. Садовнікова О. Метод проектів на уроках української мови як засіб формування пізнавально-творчих умінь старшокласників // Українська мова і література в школі. – 2007. – № 4. – С. 8-13.

23. Цінько С. та ін. Інноваційні методи в навчанні рідної мови // Українська мова і література в школі. – 2007. – № 2. – С. 9-12.

24. Шинкарьова І. Проблемне навчання на уроках української мови // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2005. – № 36. – С. 8-12.

Навчальне видання

Коваленко Лариса Василівна

завідувач відділу методики викладання української мови та літератури, мов національних меншин і зарубіжної літератури Вінницької академії неперервної освіти

**РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В СИСТЕМІ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ.**

Методичний посібник.

Комп'ютерний набір автора

Редактор Н.А. Ніколаєнко

Комп'ютерне верстання М.С. Ніколаєнко

Підписано до друку 02.08.2017 Гарнітура Times New Roman

Формат 60x84/16

Папір офсетний

Друк цифровий

Ум. друк. арк. 6,7

Тираж 500 пр. Зам. №5/17

Видавництво НІКО

м.Суми, вул.Харківська, 54 (0542)33-08-59, +38(066)2706468

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру

суб'єктів видавничої справи України

серія СМв № 044

від 15.10.2012

E-mail: ms.niko@i.ua